

TOURISM AND RELIGIONS

A CONTRIBUTION TO THE DIALOGUE AMONG RELIGIONS, CULTURES AND CIVILIZATIONS

TOURISME ET RELIGIONS

UNE CONTRIBUTION AU DIALOGUE DES RELIGIONS, CULTURES ET CIVILISATIONS

TURISMO Y RELIGIONES

UNA CONTRIBUCIÓN AL DIÁLOGO ENTRE RELIGIONES, CULTURAS Y CIVILIZACIONES

TURISMO E RELIGIONI

UN CONTRIBUTO AL DIALOGO TRA RELIGIONI, CULTURE E CIVILTÀ

Τουρισμός και θρησκείες

Μια συμβολή στον διάλογο ανάμεσα στις θρησκείες, στις κουλτούρες και στους πολιτισμούς

TURYSTYKA I RELIGIE

PRZYCZYNEK DO DIALOGU POMIĘDZY RELIGIAMI, KULTURAMI I CYWILIZACJAMI

ТУРИЗМ И РЕЛИГИИ

ВКЛАД В ДИАЛОГ МЕЖДУ РЕЛИГИЯМИ, КУЛЬТУРАМИ И ЦИВИЛИЗАЦИЯМИ

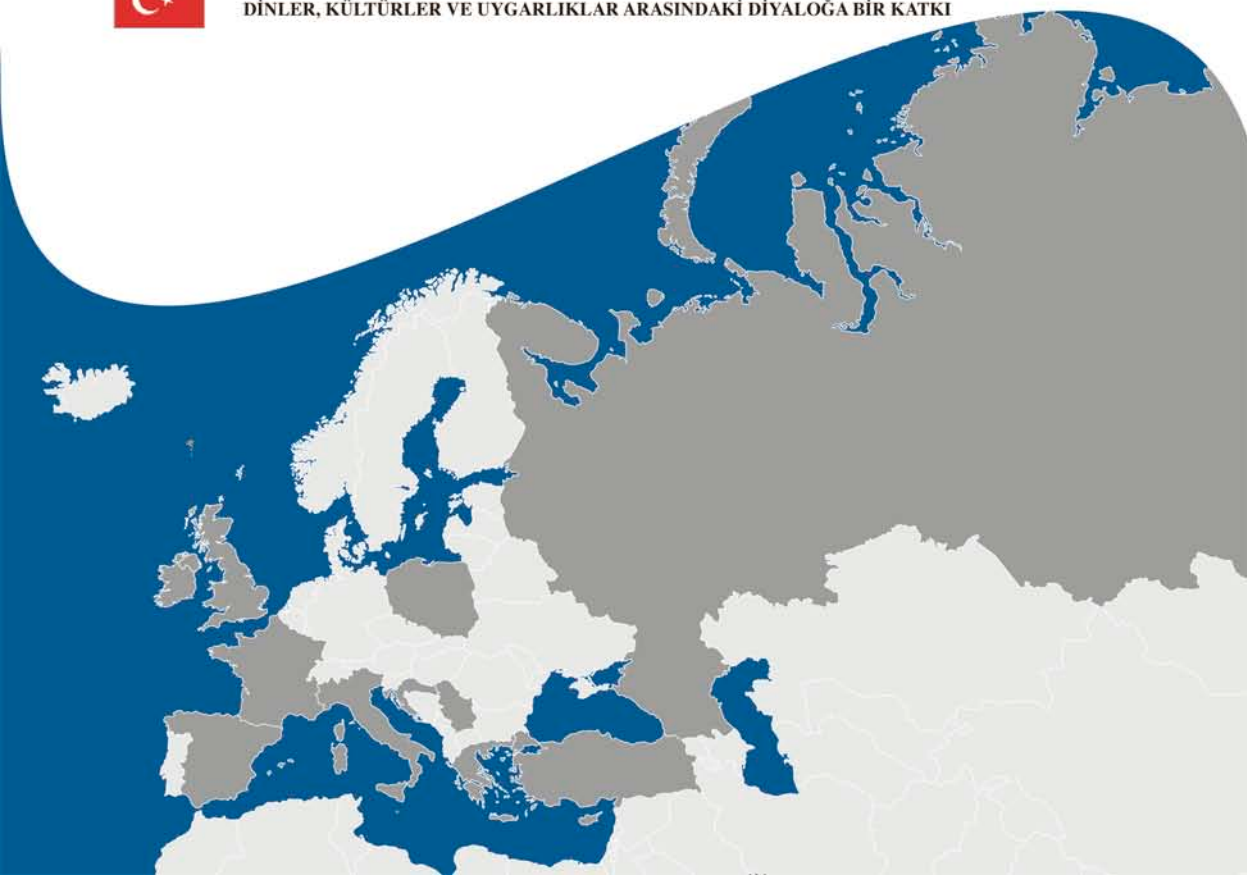
ТУРИЗАМ И РЕЛИГИЈЕ

ДОПРИНОС ДИЈАЛОГУ ИЗМЕЃУ РЕЛИГИЈА, КУЛТУРА И ЦИВИЛИЗАЦИЈА

TURİZM VE DİNLER

DİNLER, KÜLTÜRLER VE UYGARLIKLAR ARASINDAKİ DİYALOĞA BİR KATKI

Special thanks to:

www.unwto.org

Luigi Cabrini (Director, Sustainable Development of Tourism Programme)

Community of
Mediterranean Universities

www.cmungo.org

Luigi Ambrosi (President)

www.uniba.it

Corrado Petrocelli (Rector)

FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES AND LITERATURES: Pasquale Guaragnella (Dean)

www.unisalento.it

Domenico Laforgia (Rector)

FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES AND LITERATURES: Alizia Romanovic (Dean)

Università
degli Studi
di Bergamo

www.unibg.it

Giuliano Bernini (Vice Chancellor - International Relations)

FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES AND LITERATURES: Bruno Cartosio (Dean)

EUROPEAN
COMMISSION

europa.eu

Androulla Vassiliou (Commissioner for Education, Culture, Multilingualism and Youth 2009-2014)

POLO
EUROMEDITERRANEO
JEAN MONNET

www.poloeuromediterraneo.eu

Cosimo Notarstefano (Responsible)

www.circeos.eu

Giovanni Dotoli (Scientific Director)

ACCADEMIA PUGLIESE DELLE SCIENZE: Vittorio Marzi (President)

C.I.R.E.T. of Aix-en-Provence: René Baretje-Keller (President)

This report is reproduced and published with permission of UNWTO, the copyright owner of the original English-French-Spanish versions published in "International Conference on Tourism, Religions and Dialogue and Cultures; Cordoba, Spain, 29-31 October 2007" (ISBN 978-92-844-1279-2) available at: www.e-unwto.org/content/978-92-844-1279-2.

Polo Euromediterraneo Jean Monnet is the copyright owner (ISBN 978-88-902811-8-1) of the following linguistic versions: Italian, Greek, Polish, Serbian, Russian, Turkish, published in partnership with the Community of Mediterranean Universities [Collection CMU Series n. 41 – 2011].

Index

Foreword by Luigi Cabrini

Director, Sustainable Development of Tourism, UNWTO

p. 3

Preface by Luigi Ambrosi, Cosimo Notarstefano

CMU / Euromediterranean Jean Monnet Centre of Excellence

p. 4

EN

TOURISM AND RELIGIONS:

**A CONTRIBUTION TO THE DIALOGUE AMONG
RELIGIONS, CULTURES AND CIVILIZATIONS**

UNWTO

p. 7

FR

TOURISME ET RELIGIONS:

**UNE CONTRIBUTION AU DIALOGUE
DES RELIGIONS, DES CULTURES ET DES CIVILISATIONS**

UNWTO

p. 17

ES

TURISMO Y RELIGIONES:

**UNA CONTRIBUCIÓN AL DIÁLOGO ENTRE
RELIGIONES, CULTURAS Y CIVILIZACIONES**

UNWTO

p. 27

IT

TURISMO E RELIGIONI:

**UN CONTRIBUTO AL DIALOGO
TRA RELIGIONI, CULTURE E CIVILTÀ**

Version prepared by: COSIMO NOTARSTEFANO, GRAZIELLA TODISCO

p. 38

EL

Τουρισμός και θρησκείες

**Μια συμβολή στον διάλογο ανάμεσα στις θρησκείες,
στις κουλτούρες και στους πολιτισμούς**

Version prepared by: ZOSI ZOGRAFIDOU, ANTONIA CASAMASSIMA

p. 47

PL

TURYSTYKA I RELIGIE:

**PRZYSZYNEK DO DIALOGU POMIĘDZY
RELIGIAMI, KULTURAMI I CYWILIZACJAMI**

Version prepared by: ALEKSANDRA BORATYNSKA

p. 57

RU

ТУРИЗМ И РЕЛИГИИ:

**ВКЛАД В ДИАЛОГ МЕЖДУ РЕЛИГИЯМИ,
КУЛЬТУРАМИ И ЦИВИЛИЗАЦИЯМИ**

Version prepared by:

ELEONORA GALLUCCI, LARA BENEGIAMO, ELISA MARIA FINA, VALENTINA VERARDO

p. 67

SR

ТУРИЗАМ И РЕЛИГИЈЕ:

**ДОПРИНОС ДИЈАЛОГУ ИЗМЕЂУ РЕЛИГИЈА,
КУЛТУРА И ЦИВИЛИЗАЦИЈА**

Version prepared by: DRAGAN MRAOVIC

p. 77

TR

TURİZM VE DİNLER:

**DİNLER, KÜLTÜRLER VE UYGARLIKLAR
ARASINDAKİ DİYALOĞA BİR KATKI**

Version prepared by: NALAN KIZILTAN

p. 86

Foreword

In October 2007, the World Tourism Organization (UNWTO) organized in Cordoba, Spain, an important international conference on the relation between Tourism and Religions, with a special focus on the role that tourism can play to stimulate and facilitate a dialogue among religions and civilizations. The Conference was attended by over 250 participants representing 80 countries and several international organizations. The Conference highlighted the importance of tourism in bridging the cultural as well as the economic divide in an increasingly globalized world and the growing role of the tourism sector as an effective development tool and a peace builder. The link between religious and cultural tourism and how these can be harnessed to positively address global challenges and the Millennium Development Goals were also stressed.

UNWTO prepared a background report for the conference, which provides an overview of the different aspects of religious tourism, an analysis of its specific features and of its potential as a tourism segment with a strong educational and spiritual component; the report also contains recommendations on how to address challenges related to its sustainability.

Thanks to the commendable initiative of the Polo Euromediterraneo Jean Monnet and the Comunità Università Mediterranee, this report, which was originally produced in English, French and Spanish, has been now translated into several other languages and its dissemination will be therefore multiplied, reaching a wide audience in several European countries.

UNWTO welcomes this project and wishes to express its appreciation to all those who have contributed to its realization.

Luigi Cabrini
Director, Sustainable Development of Tourism,
UNWTO

Preface

At the beginning of the new millennium, throughout the world, higher education is undergoing various waves of innovation and structural reform with unprecedented changes in terms of regulations, strategies and priority actions.

In this context of changing roles, demand for higher education has continued to grow rapidly and a new challenge has arisen, relating to the indissociable principles underlying UNESCO's commitment to mutual understanding and respect for all peoples' religions, cultural values, principles and freedom of expression.

In the era of globalization, there is an increasing need to promote the common values and ethical principles rooted in the cultural, legal, philosophical and religious heritage of the communities involved.

Already ten years ago the Euromediterranean Jean Monnet Centre of Excellence and the Community of Mediterranean Universities had started their international and scientific cooperation with the UNWTO with the publication of a multilingual version of the "Thesaurus on Tourism and Leisure activities".

We totally agree that "tourism can play a pre-eminent role in the dialogue among religions, cultures and civilizations, and serve as a catalyst for numerous projects and programmes; it is not possible to bring people together without freedom to travel, freedom of movement and without respecting human rights" (point 30 of the Report).

Following the conclusions and recommendations of this Report - "research and analysis of religious tourism would entail the creation of a network of researchers and academics, as well as of tourism professionals for the analysis of its supply and demand" - we suggest the creation of two new institutions.

First, a new Academic Network to focus on the Interreligious and Multicultural Approaches in the Euromediterranean area: the A.N.I.M.A. project, which stands for the Academic Network on Interreligious and Multicultural Approach in the Euromediterranean area.

Secondly, a new Euromediterranean Master in Interreligious Dialogue and Tourism (the E.M.I.D.T. project 2nd cycle degree approved by EMUNI University, CMU and a number of Universities).

A multilingual publication of such peculiarity (as this Report on "Tourism and Religions" is) would not have been possible without the contribution made by a wide range of institutions and individuals. We wish to express our most sincere gratitude to all those who supported this project.

First, we wish to express our most sincere gratitude to Dr. Luigi Cabrini, Director of Sustainable Development of Tourism (UNWTO) who gave his constant, unconditional support and offered useful suggestions.

Furthermore, we wish to thank for their special support the Rectors and Deans of the Faculty of Foreign Languages and Literatures at the University of Bari "Aldo Moro" (prof. C. Petrocelli and prof. P. Guaragnella) and at the University of Salento (prof. D. Laforgia and Prof. A. Romanovic).

We wish to highlight the remarkable work and linguistic research made by a highly qualified team of professors, experts and young researchers (D. Mraovic, N. Kiziltan, E. Gallucci, G. Todisco, Z. Zografidou, A. Boratynska, A. Casamassima, L. Benegiamo, E. M. Fina, V. Verardo) who worked to provide the various versions. We express our gratitude to all of them.

Finally, we would like to apologize for any omissions and for any inconvenience or difficulties we caused in carrying out this project - it was in no way our intention to do so.

Our sole objective was to encourage a debate on the role of higher education as a key factor in the development of intercultural and interreligious dialogue in order to foster a globally sustainable tourism.

This report, which was originally produced by UNWTO in English, French and Spanish, is now available in several other languages (Greek, Italian, Polish, Serbian, Russian, Turkish) and we hope that its dissemination will be a valid reference for public and private stakeholders, authorities, professionals, academics and will help sensitize society as a whole, in particular young people, students and researchers along with the media to the need to respect cultural diversity, religious beliefs and symbols, while upholding the exercise of freedom of expression in a spirit of mutual respect and mutual understanding.

Luigi Ambrosi
President of the CMU

Cosimo Notarstefano
*Euromediterranean Jean Monnet
Centre of Excellence*

TOURISM AND RELIGIONS:

A CONTRIBUTION TO THE DIALOGUE AMONG RELIGIONS, CULTURES AND CIVILIZATIONS

1. This report has been prepared by UNWTO in the context of the Cordoba International Conference (29-31 October 2007). Its objectives are:
 - a. on the one hand, to study the relationships between tourism and religions, with their pilgrimages and gatherings, in order to help harness tourism's potential to stimulate and facilitate the dialogue among different civilizations; as well as to analyse the trends observed alongside religious tourism in the strict sense of the term, such as tourism with a larger recreational and spiritual component, in particular among young people, often having an ecumenical dimension aimed at getting to know the Other. Religious tourism can also be a powerful instrument for raising awareness regarding the importance of safeguarding one's heritage and that of humanity. Chapter 1 of the report summarized here is aimed at better understanding the dimensions and destinations of religious tourism and the latter's contribution to intercultural and interfaith dialogue.
 - b. on the other hand, to provide examples of good practices to governments, religious authorities and tour operators regarding how to manage events as well as religious or spiritual sites and monuments within the framework of sustainable tourism development, in a way that optimizes benefits for local communities. Chapter 2 of the report analyses the conditions of the sustainable development of religious tourism in the context of interfaith and intercultural dialogue.
2. Religious tourism is practiced to a considerable degree not only in the developed countries, but also in developing countries insofar as disposable income allows the upper and middle classes to travel. In this 21st century in search of values, religious and spiritual tourism can represent a great opportunity for men and women of all faiths, philosophies and religions. This being the case, in order to make it possible for the more numerous strata of the population to have access to it, its sustainable development should be pursued.
3. Religious tourism is becoming internationalized; whereas this kind of tourism was previously a largely domestic phenomenon, it now involves different nationalities and even – in certain destinations – different spiritualities and religions. The spectacular development of religious tourism destinations over the past thirty years has allowed pilgrimages to regain the prominence they enjoyed in the past, making it possible for religious gatherings to attract tens of millions of persons and for pilgrimage routes and religious itineraries to once again play their role as links among peoples and nations. But lifestyles have changed, and many modern pilgrimages are now motivated by secular (education and culture) and touristic purposes.

4. What should characterize religious tourism is an ethic that shapes the behaviour of pilgrims and tourists; an ethic that turns them into agents of dialogue among civilizations and cultures. Pilgrimages and gatherings make it easier to weave together peaceful contact among peoples and encourage “solidarity tourism” in the fight against poverty and for the sustainable development of humanity. This is the reason why tourism is one of the most effective forms of participation in the dialogue among religions and cultures, as it clearly delineates their economic, ecological or cultural limits.
5. Nevertheless, various obstacles could stand in the way of the development of religious tourism in terms of freedom of movement and respect for human rights, such as the freedom to participate in religious gatherings in accordance with the obligations stipulated by the law without interfering against the public interest, or the dignity and respect of peoples. The issuance of passports and visas for these pilgrimages and religious gatherings should also be carried out within a framework that is as flexible as possible, whilst taking into account the fight against terrorism. Other rights should likewise be respected such as those that are enshrined in the Universal Declaration of Human Rights, the right to heritage, respect for the authentic testimony formed by cultural and religious heritage in order to preserve and enrich the cultural diversity of the world.
6. Ecumenism is a trend that is being increasingly observed in religious tourism; the other trend that is favouring knowledge of other religions and cultures is that which is known as spiritual or spirituality tourism. Tourism destinations are conducive to interfaith and intercultural encounters and dialogue. Tourism infrastructure and facilities, the beauty and tranquillity of cultural monuments and nature sites facilitate such encounters. These ecumenical encounters, particularly among young people, should be encouraged within the framework of initiatives for interfaith and intercultural dialogue as well as for the Alliance of Civilizations.
7. Tourism puts people in contact with other lifestyles, other religions, other ways of seeing the world and its history. It is therefore important to ensure that it can be carried out under the best possible conditions of freedom of movement and respect for human rights, in particular for religious tourism. What is currently being observed is the following:
 - a. a secularization of pilgrimages and travel for religious or spiritual purposes insofar as such travel must respond to the new expectations of people and of tourism clientele in a modern world that is more festive, more open and more free;
 - b. these forms of tourism require increasingly more effective management and promotion, with intensive use of information and communication technologies, the pressing need to protect resources and the natural and cultural environment within the framework of sustainable development.
8. The report is designed to address these issues. Obviously, it was impossible to draw up an exhaustive list of these sites and monuments as well as of all the destinations of pilgrimages and spiritual trips that exist in the world, but most of the religions and spiritualities of today's world were examined. The three main forms of this type of tourism are examined in relation with their dimensions and the destinations where they are practiced:

- a. pilgrimages at destinations whose activity has become mainly touristic,
 - b. religious and spiritual gatherings,
 - c. itineraries and routes that lead to pilgrimage sites or to religious places, monuments and sanctuaries through rural spaces and territories that are consolidating themselves or are experiencing a revival.
9. Pilgrimages are undoubtedly the most common form of religious and spiritual tourism. Some religions incorporate pilgrimages in their practice, as is the case for Buddhists, Catholic and Orthodox Christians, Hindus, Muslims, or Shintoists. In others, this practice does not exist, but their followers still travel to visit the sites that mark the history of their co-religionists. Today, pilgrimages are evolving:
- a. on the one hand, the practice is experiencing an extraordinary massification - certain pilgrimages are setting attendance records year after year,
 - b. on the other hand, they include recreational and educational elements that respond to the expectations of people of the 21st century, young people in particular.
10. Religious festivals form part of all faiths and all traditions. Religious gatherings are capable of attracting hundreds of thousands or even millions of participants, tourists, residents and pilgrims. They are different from pilgrimages and are held to mark an event, or on the occasion of the visit of an important religious figure, an anniversary or a jubilee. At times, ecumenical gatherings are held. Lastly, most of the time they are just as festive as they are religious in character, especially in the case of youth-oriented gatherings. Their organization is generally complex. There is the risk of accidents, incidents, terrorist attacks, epidemics. The Hindu “Khumb Mela” is considered the largest religious gathering in the world.
11. Pilgrimage routes and religious itineraries have become tourism products to which authorities devote their full attention. They allow improvements and substantial benefits for all the communities along the way. Pilgrimages on foot, on bicycle, on horseback or any other mode of non-motorized transport on trails, whether they are carried out for religious, cultural or artistic purposes, are much more than mere excursions. They are prepared in advance and their duration is far longer than the travel time. They require physical and spiritual preparation which in itself forms part of the pilgrimage.
12. The most famous of these routes is the Way of St. James or “Camino de Santiago”. It has made it possible to highlight the theme of pilgrimage routes in Europe. This subject has been enriched through the creation of a more general framework in the context of the Council of Europe, “Pilgrim Routes”, with three objectives: to identify them, to mark them out using common signage, and to coordinate them with a cultural-events programme in cooperation with governmental, regional and local authorities as well as non-governmental entities.
13. The concept of a pilgrimage route and tourism itinerary, the “Abraham Path” was launched in the spring of 2007 by the Global Negotiation Project at Harvard University, as part of the projects aimed at the implementation of the United Nations’ Alliance of Civilizations initiative. This initiative takes the form of a route, like the Silk Road or the Slave Route, that traces, through various countries in

the Middle East, the steps of the prophet Abraham, who is the ancestor of the three main monotheistic religions. The idea is to enable the rehabilitation and the promotion of religious sites and pilgrimages in the Middle East.

14. Other elements should also be taken into consideration for the sustainable development of religious tourism:
 - a. the measurement and the management of the flow of persons during mega-events,
 - b. the maintenance and rehabilitation of religious and cultural monuments,
 - c. the environmental protection of natural sites where large religious events are held,
 - d. pilgrimage routes and itineraries,
 - e. the health and safety of persons,
 - f. the effective use of new information and communication technologies, and
 - g. the promotion and marketing of new products and services related to this kind of tourism.
15. Globalization has opened up religious tourism to a process of commercialization, transforming it into “marketable product” which it was not in its beginnings. Pilgrims in the olden days were exempt from taxes and toll levies; it was not necessary to pay to enter “houses of God”. This kind of tourism also involves overlapping markets: that of spirituality, that of physical and mental health, that of leisure activities, that of culture, that of short stays and city-breaks. Its demographic base is considerable. This realization of the potential of religious tourism is recent, as is its “launching into the market”. It leaves open enormous possibilities of growth for the tourism industry, especially if it is tied in with the determination to foster interfaith and intercultural dialogue as well as the Alliance of Civilizations, and if the principles of sustainable development are observed.
16. Because religious tourism is developing commercially in a very rapid manner, and because it corresponds to deep-seated motivations on the part of all humanity, it must deal with a series of operational problems that can have a negative impact on the sustainability of facilities, the areas travelled on, and above all, on heritage:
 - a. With regard to pilgrimage sites and destinations, the issues have to do with how to equip and maintain monuments - often ancient - that must be protected and rehabilitated, and the environmental protection of natural sites using access ways and traffic corridors in order to prevent congestion and in order not to exceed load capacities. Other issues include the management and promotion of these destinations, the development of a sustainable local economy, and respect for the traditions and customs of the host populations in a spirit of dialogue and encounter with the other.
 - b. As for large religious events and gatherings, the issues that must be addressed are handling and controlling flows and access, ensuring that participants are received and accommodated under good hygienic and public-health conditions (for example, in order to prevent the transmission of illnesses such as gastroenteritis, etc.), food services for participants that observe the dietary rules of their religion, the safety and security of persons and their

property, assistance for the sick, for old people and for children who may get lost, and information and communication on the programme of the gathering (times of ceremonies, meals, types of meals according to religion and dietary traditions, etc.).

- c. Lastly, pilgrimage routes and religious itineraries require well-coordinated partnerships among the communities along the way, host communities, tourism professionals and territorial development authorities.
17. How can religious tourism be characterized as “sustainable”? It has to foster the emergence of a virtuous cycle of local development in economic, environmental, social, cultural and ethical terms; it must participate in the preservation of local natural and cultural assets. It should not have an impact on climate change - which means using renewable energy as best and as economically as possible and avoiding polluting the atmosphere. Nearly all religious communities are in favour of tourism, because it is a means to generate income in order to sustain their members, to better inform their faithful and the public, to maintain and preserve sanctuaries and monuments, as well as their natural environment. The UNWTO has developed a series of objectives in favour of sustainable tourism, among which the following can be underlined:
- 1) economic viability
 - 2) local prosperity
 - 3) employment quality
 - 4) social equity
 - 5) visitor fulfilment
 - 6) local control
 - 7) community wellbeing
 - 8) cultural richness
 - 9) physical integrity
 - 10) resource efficiency
 - 11) environmental purity
18. For religious tourism, the application of these concepts should be accompanied by better knowledge of its flows:
- a. How can the flow of pilgrims and visitors be measured?
 - b. How can such flows be managed when you have to deal with hundreds of thousands or even millions of participants at major events and gatherings?
19. Insufficient information and/or the absence of reliable data regarding the volume, the dynamics and the characteristics of religious tourism flows represent one of the major obstacles to the development of tourism strategies on the part of local, regional or national public organizations and partners in the private and/or associative sector. There are yet few managers who have a comprehensive view of the issue, and still fewer who utilize the entire array of techniques that exist, which range from the regulation of flows in time and in space to expectation management. Flows at religious sites are mostly managed in the same way as

those at cultural sites and the new information and communication technologies make it possible to find effective solutions for the sustainable management of tourist flows. For large gatherings, this is even more difficult.

20. In the face of this situation, two questions arise:
 - a. Can sound planning and good management make it possible for more people to visit these religious sites whilst ensuring their long-term conservation?
 - b. How can the maximum number of visitors at a place of pilgrimage or a religious monument be determined?
21. The client base of religious tourism is undergoing a change. Before, the client base consisted of senior nationals, young people in groups, and families with children. Today, it is becoming increasingly international; the duration of stays is becoming shorter and religious tourists are using specialized agencies more and more, as well as information and communication technologies. All ages and social groups are participating.
 - a. Destinations have become internationalized with the advent of globalization, lower transport costs, group rates and online information and appeals from religious and spiritual associations. Certain religious tourism destinations now receive more foreigners than nationals.
Nevertheless, the internationalization of religious tourism could be held back by measures that restrain international travel, such as the reduction of freedom of movement in the context of the fight against terrorism and immigration. The proliferation of visa requirements and their selective nature, the toughening of immigration rules, the constraints imposed on the stays of foreign students; all of these are measures taken by governments that - although not targeted at tourism *per se* - are not without negative impacts on tourism activity.
 - b. The potential offered by religious tourism gives a growing role to the commercial tourism sector. The demand is all the more difficult to grasp owing to the absence of specific information regarding the true motivations of pilgrim-tourists. Specialized agencies are being created or are reorienting their activities around religious and spiritual tourism. International associations of this commercial sector are forming mainly by means of online social networks, whose objectives beyond the marketing and promotion of religious tourism within the framework of tourism ethics will have to be confirmed in the future.
 - c. Issues relative to safety and security, assistance and insurance for religious travel and pilgrimages are taking on greater importance than ever with the development of these markets. Assistance for pilgrims has existed in all religious traditions, along with assistance for the sick and the poor. Assistance for handicapped persons is mandated by law in the majority of developed countries. Religious authorities have long provided special services for the seriously ill or handicapped who go on pilgrimage in the hope of a cure or a miracle. Particular attention should be given to Muslim pilgrimages which require insurance in the form of "*takafu*", which means "guaranteeing each other", and that such insurance observe Islamic jurisprudence and Sharia principles. This type of insurance is conceptually different from the more common forms of insurance policies.

- d. The accommodation of pilgrims and visitors has evolved a great deal over the past century: from great simplicity to luxury hotels. These accommodations should contribute to the sustainable development of religious and spiritual tourism at the destinations. Their quality should be supervised by regional, national or foreign bodies.
 - e. One of the areas where religious tourism requires the application of very strict rules is undoubtedly that of food, that is to say, the different families and types of food and the way they are prepared and cooked. Nowadays, this is taken very seriously by transport operators, restaurateurs, hoteliers and other accommodation establishments, cruise operators, tour operators, and this goes beyond food services for religious tourism.
 - f. Information and communication technologies have been fully embraced in the field of pilgrimages and religious tourism. It should not be forgotten that until the 19th century, international communications depended heavily on pilgrims who would visit other regions and other countries, thus enabling information exchange and dialogue among cultures. Today, all pilgrimage destinations, all religious gatherings, all itineraries promoted by local authorities and their religious and touristic partners have their corresponding website on the Internet. The arrival of Web 2.0 will lend even greater sophistication to the promotion and development of religious tourism on the Internet.
22. Certain tourism destinations have adopted or are in the process of adopting plans or strategies for the sustainable tourism development of their religious heritage, in accordance with their resources and potential. Tourism offices are establishing divisions whose mission is to better coordinate potential religious tourism partners, especially in the commercial sector. Their strategies increasingly include advanced marketing techniques concerning image, branding, promotion, and merchandising. Religious tourism destinations are also reinforcing their internal and external partnerships:
- a. internally, by gathering together tourism actors with the goal of raising their awareness of the potential of religious tourism;
 - b. externally, by forming networks whose purpose is to make their promotion more effective, or to serve as forums for the exchange of experiences and good practices.
23. The most noticeable contribution of religious heritage to local development lies in its capacity to attract tourists and its positive effects on revenues and employment. In order to avoid any weakening of this contribution, it must be ensured that tourists are given preference over same-day visitors, and price-formation mechanisms should be controlled, which entails controlling land use and commitments of moderation on the part of service providers. Can this be done for religious heritage? Is this the choice of religious authorities and non-profit associations that want to attract the maximum number of pilgrims and faithful? There exists resistance to this, and consensual solutions should be found through discussion and partnerships.
24. For both destinations and religious tourism operators, training is and will continue to be a decisive element for the sustainable development of religious and spiritual

tourism. This training includes broader aspects going beyond just the management and development of tourism and hotel establishments or cultural heritage facilities. Universities and seminaries should be able to include religious and cultural tourism in Theology and History of Religion programmes, in particular, in the context of intercultural management, in order to deal with multiple nationalities and faiths.

25. Studies and research carried out in the future on religious tourism by tourism administrations should be designed in accordance with the good practices developed by the UNWTO for analysing the planning, management and logistics of large religious gatherings and events, present cases of good practices for their sustainable management and to avoid congestion and overloading. Food and public health are among the most sensitive issues and should not be overlooked.
26. Owing to its dimensions and diverse forms (pilgrimages, gatherings, visits to sanctuaries, spiritual journeys, etc.), religious tourism presents economic and social challenges for territories. Local communities should benefit from it.
 - a. One challenge is to reconcile the commercial needs of the tourism industry with the spiritual and religious needs of pilgrimages and the faithful, while respecting the physical integrity of religious sites and their religious significance.
 - b. Another has to do with modulating entry rights and finding the revenues that will ensure the sustainability of a sanctuary or a monument as well as the welfare of the communities that manage them.
27. Marketing and management bodies of destinations involved in religious tourism are in the process of adopting strategies to protect and to better manage their religious heritage, in accordance with their resources and potential. Their marketing efforts increasingly include internal and external partnerships and ethical principles to allow as many people as possible to take part in pilgrimages and religious gatherings, taking their cue mainly from the Global Code of Ethics for Tourism (GCET). These efforts should also lead to better training on religious tourism through heritage education and the emergence of good practices that foster interfaith and intercultural dialogue.
28. Partnerships between the world of tourism and closely related sectors such as agriculture and handicrafts are all the more indispensable, given the need to create touristic and heritage networks in order to create new products and services, new infrastructure and facilities, etc. It is only through the creation of networks that it will be possible to avoid leakages and the non-utilization of the sustainable resources of a territory, such as its agriculture and handicrafts.
29. Thus, tourism is and should be recognized as an instrument for dialogue among cultures and religions. Religious and spiritual tourism can be a powerful lever for peace and sustainable development. The dialogue among religions, cultures and civilizations constitutes an opportunity for tourism. As a formidable instrument for modernization and for fighting against the “clash of ignorances”, if it is planned in a sustainable manner and with the purpose of poverty reduction in a spirit of responsibility and solidarity, tourism can contribute to better knowledge of

religious diversity as well as of cultural diversity, which are now enshrined in an International Convention.

Conclusions and recommendations

30. In conclusion, tourism can play a pre-eminent role in the dialogue among religions, cultures and civilizations, and serve as a catalyst for numerous projects and programmes; it is not possible to bring people together without freedom to travel, freedom of movement and without respecting human rights.
31. The need to develop religious tourism and other forms of tourism that facilitate encounters and dialogue should lead administrative authorities to make border formalities as flexible as possible while ensuring the safety and security of persons and their property and without hindering the fight against terrorism.
32. The content of programmes, circuits, trips and stays under the rubric of religious, spiritual or “dialogue” tourism should avoid all stereotyping, incitement to racism, xenophobia or to extremist nationalism and terrorism. Internet sites linked to religious and spiritual tourism should respect ethical guidelines that could be established following the principles set forth by the Global Code of Ethics for Tourism (GCET). All forms of tourism in favour of rapprochement, dialogue and ecumenism should be encouraged and be guided by the GCET.
33. Religious tourism requires that more adequate studies be carried out in order to gain a better grasp of its dimensions, forms, management and impacts on monuments, sites and territories. A more precise definition of religious tourism and of spiritual tourism should be sought in order to make it possible to use the same concepts and the same measures. The preparation of a guide on good practices in the field of religious tourism should be considered. There is a need for better collection, compilation and international harmonization of statistics on religious tourism. Lastly, research and analysis of religious tourism would entail the creation of a network of researchers and academics, as well as of tourism professionals for the analysis of its supply and demand.

TOURISME ET RELIGIONS:

UNE CONTRIBUTION AU DIALOGUE DES RELIGIONS, DES CULTURES ET DES CIVILISATIONS

1. Ce rapport a été préparé par l'OMT dans le cadre de la Conférence internationale de Cordoue (29-31 octobre 2007). Ses objectifs sont:
 - a. d'une part, étudier les relations entre le tourisme et les religions avec leurs pèlerinages et leurs rassemblements pour aider à exploiter le potentiel qu'a le tourisme de stimuler et de faciliter le dialogue entre les différentes civilisations; ainsi qu'analyser les tendances que l'on observe à côté d'un tourisme proprement religieux, tel qu'un tourisme plus ludique et spirituel, qui concerne en particulier les jeunes, avec souvent une dimension œcuménique pour rencontrer et connaître l'Autre. Le tourisme religieux peut être aussi un formidable instrument pour faire prendre conscience de l'importance de sauvegarder son patrimoine et celui de l'humanité. Mieux connaître les dimensions et les destinations du tourisme religieux et sa contribution au dialogue interculturel et interreligieux sera l'objectif du Chapitre premier du rapport ici résumé.
 - b. d'autre part, offrir des exemples de bonnes pratiques aux gouvernements, autorités religieuses et aux voyagistes sur les manières de gérer les manifestations et les sites et monuments religieux ou spirituels dans le cadre d'un développement durable du tourisme, en optimisant les avantages pour les communautés locales. Analyser les conditions du développement durable du tourisme religieux dans le cadre du dialogue interreligieux et interculturel sera l'objectif du second Chapitre du rapport.
2. Le tourisme religieux se développe considérablement, non seulement dans les pays développés, mais aussi dans les pays en développement dès que des surplus économiques permettent aux classes supérieures et moyennes de voyager. Dans un 21ème siècle en recherche de valeurs, le tourisme religieux et spirituel peut représenter une grande opportunité pour les femmes et les hommes de toutes les croyances, philosophies et religions. Dès lors pour permettre à des couches de population plus nombreuses d'y accéder, il s'agit d'assurer son développement durable.
3. Le tourisme religieux s'internationalise, passant d'un tourisme largement national à un tourisme où se retrouvent différentes nationalités et même dans certaines destinations, différentes spiritualités et religions. Le développement spectaculaire des destinations du tourisme religieux, ces trente dernières années, a permis à des pèlerinages de retrouver leur notoriété d'antan, à des rassemblements religieux de réunir des dizaines de millions de personnes et à des chemins de pèlerinage et des itinéraires religieux de reprendre leur rôle de liens entre les peuples et les nations. Mais les modes de vie ont changé, beaucoup de pèlerinages modernes ont maintenant des motivations séculaires (éducation et culture) et touristiques.

4. Ce qui doit caractériser le tourisme religieux, c'est une éthique qui influe sur le comportement du pèlerin et du touriste; cette éthique cherche à en faire un agent de dialogue entre les civilisations et les cultures. Pèlerinages et rassemblements permettent de tisser plus aisément des contacts de paix entre les peuples et encourager un «tourisme solidaire» dans la lutte contre la pauvreté et pour le développement durable de l'humanité. Voilà pourquoi le tourisme est une des formes de participation efficaces du dialogue entre les religions et les cultures, en en précisant bien les limites économiques, écologiques ou culturelles.
5. Cependant, divers obstacles peuvent se poser quant au développement du tourisme religieux au niveau de la liberté de mouvements et du respect des droits de l'homme, comme la liberté de participer à des rassemblements religieux selon les obligations définies par la loi sans interférer contre l'intérêt public et la dignité et le respect des peuples. La délivrance de passeports et de visas pour ces pèlerinages et rassemblements religieux doit aussi se faire dans un cadre aussi flexible que possible, tout en tenant compte de la lutte contre le terrorisme. D'autres droits doivent en outre être respectés comme ceux qui se placent dans le cadre de la Déclaration Universelle des droits de l'Homme, le droit au patrimoine, le respect du témoignage authentique que forme le patrimoine culturel et religieux afin de préserver et enrichir la diversité culturelle du monde.
6. L'œcuménisme est une tendance que l'on observe de plus en plus dans le tourisme religieux; l'autre tendance qui favorise la connaissance d'autres religions et cultures est celle dite du tourisme spirituel ou de la spiritualité. Les destinations touristiques sont favorables à la rencontre et au dialogue interreligieux et interculturel. Les infrastructures et équipements touristiques, la beauté et la quiétude des monuments culturels et les sites naturels facilitent cette rencontre. Ces rencontres œcuméniques, en particulier parmi la jeunesse, devraient être favorisées dans le cadre des initiatives du dialogue interreligieux et interculturel ainsi que de l'Alliance des civilisations.
7. Le tourisme met en contact avec d'autres modes de vie, d'autres religions, d'autres façons de voir le monde et son histoire. Il est alors important de vérifier qu'il puisse se dérouler dans les meilleures conditions de liberté de mouvement et de protection et respect des droits de l'homme, en particulier pour le tourisme religieux. Ce que l'on constate actuellement, c'est:
 - a. une sécularisation des pèlerinages et des voyages religieux et spirituels dans la mesure où ils doivent répondre aux nouvelles attentes des populations et de la clientèle touristique dans un monde moderne plus festif, plus ouvert et plus libre,
 - b. ces formes de tourisme demandent une gestion et une promotion de plus en plus performantes, avec l'utilisation intensive des technologies de l'information et de la communication, l'impérieuse nécessité de protéger les ressources et l'environnement naturel et culturel dans le cadre d'un développement durable.
8. Le rapport est construit de manière à y répondre. Il n'a bien sûr pas été possible de faire une liste exhaustive de tous ces sites et monuments comme de toutes les destinations de pèlerinages et voyages spirituels qui existent dans le monde, mais la plupart des religions et spiritualités du monde actuel ont été examinées.

Les trois formes principales de ce type de tourisme sont examinées en relation avec leurs dimensions et les destinations où elles se déroulent:

- a. les pèlerinages dans des destinations dont l'activité est devenue essentiellement touristique,
 - b. les rassemblements religieux et spirituels,
 - c. les itinéraires et chemins qui conduisent aux lieux de pèlerinages ou aux sites, monuments et sanctuaires religieux à travers des territoires et des espaces ruraux qui se consolident ou parfois renaissent.
9. Le pèlerinage est sans doute la forme la plus usuelle du tourisme religieux et spirituel. Des religions intègrent le pèlerinage dans leur pratique, comme pour les bouddhistes, les chrétiens catholiques et orthodoxes, les hindouistes, les musulmans ou les shintoïstes ; dans d'autres, il n'existe pas, mais leurs adeptes se déplacent néanmoins pour visiter les sites qui marquent l'histoire de leurs coreligionnaires. Aujourd'hui le pèlerinage évolue,
- a. d'une part il se massifie de manière extraordinaire – certains pèlerinages battent chaque année des records d'affluence,
 - b. d'autre part, il inclut des éléments distractifs et éducatifs qui répondent aux attentes des populations du 21ème siècle, en particulier des jeunes.
10. Les fêtes religieuses sont de toutes les croyances et de toutes les traditions. Les rassemblements religieux peuvent attirer des centaines de milliers, voire des millions de participants, touristes, résidents, pèlerins. Ils sont différents des pèlerinages et s'organisent en fonction d'un évènement, la venue d'une haute personnalité religieuse, un anniversaire, un jubilé. Parfois, ils sont l'occasion de rencontres œcuméniques. Ils ont enfin, la plupart du temps, un caractère festif autant que religieux, surtout quand il s'agit de rassemblements de jeunes. Leur organisation est en général complexe. Il y a des risques d'accidents, d'incidents, d'attentats terroristes, d'épidémies. La «Kumbha Mela» hindoue serait le plus grand rassemblement religieux du monde.
11. Les chemins de pèlerinage et les itinéraires religieux sont devenus des produits touristiques sur lesquels les autorités déposent toute leur attention. Ils permettent un aménagement du territoire et des retombées significatives sur l'ensemble des communautés traversées. Le pèlerinage à pied, en bicyclette, à cheval ou tout autre mode de transport non motorisé sur ces chemins, qu'il soit effectué pour des motifs religieux, culturels ou artistiques, est beaucoup plus qu'une simple randonnée. Il se prépare à l'avance et sa durée dépasse de loin celle du temps de la marche. Il demande une préparation physique et spirituelle qui déjà fait partie de la pérégrination.
12. Le plus fameux de ces chemins est celui de Saint-Jacques ou «Camino de Santiago». Il a permis de mettre en évidence le thème des chemins de pèlerinage en Europe. Le thème s'est enrichi en donnant naissance à un cadre plus général dans le cadre du Conseil de l'Europe, «les Chemins de Pèlerinage», avec trois objectifs: les identifier, les baliser par une signalétique commune et les coordonner avec un programme d'animation culturelle en coopération avec des instances gouvernementales, régionales, locales ou non gouvernementales.

13. Le concept d'un chemin de pèlerinage et itinéraire de tourisme «Le Chemin d'Abraham» a été lancé au printemps 2007 par le Département «Projet pour une Négociation Globale» de l'Université de Harvard dans le cadre des projets que veut mettre en place l'initiative de l'Alliance des Civilisations des Nations Unies. Cet itinéraire serait une Route, comme celle de la Soie ou des Esclaves, qui suivrait, dans plusieurs pays du Moyen-Orient, les pas du prophète Abraham, ancêtre des trois principales religions monothéistes. L'idée est de permettre la réhabilitation et la promotion de sites religieux et de leurs pèlerinages au Moyen - Orient.
14. D'autres éléments doivent aussi être pris en considération pour le développement durable du tourisme religieux:
 - a. la mesure et la gestion des flux de personnes lors d'évènements gigantesques,
 - b. la maintenance et la réhabilitation de monuments religieux et culturels,
 - c. la protection environnementale des sites naturels où se déroulent les évènements religieux d'envergure,
 - d. les chemins et les itinéraires de pèlerinage,
 - e. la sécurité et l'hygiène des personnes,
 - f. la bonne utilisation des nouvelles technologies de l'information et de la communication, et
 - g. la promotion et le marketing de nouveaux produits et services liés à ce tourisme.
15. La mondialisation a ouvert le tourisme religieux à un processus de mise en marché le transformant en « produit marchand» qu'il n'était pas à ses débuts. Le pèlerin d'antan était exempté de taxes et de droits de péage; il n'y avait pas à payer pour entrer dans les «maisons de Dieu». Ce tourisme concerne en même temps des marchés qui se chevauchent: celui de la spiritualité, celui de la santé physique et mentale, celui des loisirs, celui de la culture, celui des courts séjours et des «city breaks». Sa base démographique est considérable. Cette prise de conscience des potentialités du tourisme religieux est récente comme l'est sa «mise en marché». Elle laisse ouverte de prodigieuses possibilités de croissance pour l'industrie du tourisme, surtout si on le lie à la détermination de favoriser le dialogue interreligieux et interculturel ainsi que l'Alliance des civilisations et si l'on suit les principes du développement durable.
16. Parce que le tourisme religieux se développe sur une base marchande de manière très rapide et qu'il correspond à des motivations profondes pour l'humanité toute entière, il doit faire face à une série de problèmes opérationnels qui peuvent avoir un impact négatif sur la durabilité des équipements, des espaces traversés et surtout de son patrimoine:
 - a. En ce qui concerne les lieux et destinations de pèlerinage, il s'agit de questions d'aménagement et de maintenance de monuments souvent anciens qu'il faut protéger et réhabiliter ou de protection environnementale de sites naturels avec des accès et des couloirs de circulation pour éviter les

saturation et pour ne pas dépasser les capacités de charge. A cela s'ajoute la gestion et la promotion de ces destinations, le développement d'une économie locale durable et le respect des traditions et des coutumes des populations d'accueil dans un esprit de dialogue et de rencontre avec l'autre.

- b. Pour ce qui est des événements et grands rassemblements religieux, il s'agit d'en gérer et contrôler les flux et les accès, de s'assurer de leur accueil, de leur hébergement dans de bonnes conditions d'hygiène et de santé publique (par exemple, pour éviter la transmission de maladies comme les gastroentérites, etc.), de l'alimentation et la restauration des participants qui doivent suivre les règles alimentaires de leurs religions, de la sécurité des biens et des personnes, de l'assistance aux malades, aux personnes âgées ou des enfants qui peuvent s'y perdre, et de l'information et de la communication sur l'agenda du rassemblement (heures des cérémonies, des repas, des types de repas selon la religion et les traditions alimentaires, etc.).
 - c. Enfin, les chemins de pèlerinage et les itinéraires religieux demandent des partenariats bien coordonnés entre les communautés de passage et d'accueil, les professionnels du tourisme et ceux de l'aménagement des territoires.
17. Comment le tourisme religieux peut-il se définir comme «durable»? Il doit favoriser l'émergence d'un cycle vertueux de développement local d'un point de vue économique, environnemental, social et culturel ainsi qu'éthique; il doit participer à la préservation des richesses naturelles et culturelles locales. Il doit ne pas avoir d'impact sur le changement climatique – c'est-à-dire utiliser au mieux et le plus économiquement les énergies renouvelables et éviter de polluer l'atmosphère. Presque toutes les communautés religieuses sont favorables au tourisme, car cela signifie des revenus pour soutenir leurs membres, mieux informer leurs fidèles et le public, maintenir et préserver les sanctuaires et monuments ainsi que leur environnement naturel.

L'OMT a développé une série d'objectifs en faveur du tourisme durable, parmi lesquels on peut relever les suivants:

- 1) La viabilité économique
 - 2) La prospérité des destinations
 - 3) La qualité de l'emploi
 - 4) L'équité sociale
 - 5) La satisfaction des visiteurs
 - 6) Le contrôle local
 - 7) Le bien-être des communautés
 - 8) La richesse culturelle
 - 9) L'intégrité physique
 - 10) L'utilisation rationnelle des ressources
 - 11) La pureté de l'environnement
18. Pour le tourisme religieux, l'application de ces concepts doit être accompagnée par une meilleure connaissance de ses flux:

- a. comment mesurer les flux de pèlerins et de visiteurs?
 - b. comment gérer les flux quand on a affaire à des centaines de milliers, sinon de millions de participants lors de grands événements et rassemblements?
19. L'insuffisance d'informations et / ou l'absence de données fiables quant au volume, à la dynamique et aux caractéristiques des flux de tourisme religieux sont l'un des freins majeurs au développement des stratégies touristiques par les organisations publiques locales, régionales ou nationales et les partenaires du secteur privé et/ou associatif. Peu de gestionnaires ont toutefois une vision globale du problème, et moins encore utilisent l'ensemble de la panoplie des techniques existantes, qui vont de la régulation des flux dans le temps et dans l'espace à la gestion des attentes. Les flux des sites religieux se gèrent dans la plupart des cas de la même façon que les sites culturels et les nouvelles techniques de l'information et de la communication permettent de trouver des solutions efficaces pour une gestion durable des flux touristiques. Pour les grands rassemblements, cela est encore plus difficile.
20. Devant cette situation, se posent immédiatement deux interrogations:
- a. une bonne planification et une bonne gestion pourraient-elles permettre à davantage de personnes d'apprécier ces sites religieux tout en garantissant leur conservation à long terme?
 - b. comment déterminer le nombre maximal de visiteurs dans un lieu de pèlerinage ou un monument religieux?
21. La clientèle du tourisme religieux est en train de changer. Il s'agissait d'abord d'une clientèle nationale de personnes âgées, de jeunes en groupes et de familles avec enfants. Aujourd'hui, elle devient de plus en plus internationale, réduit la durée de ses séjours et utilise de plus en plus des agences spécialisées ainsi que les moyens des technologies de l'information et de la communication. Toutes les classes d'âge et les groupes sociaux sont concernés.
- a. Les destinations se sont internationalisées avec la globalisation, la réduction des coûts des transports, les forfaits de groupes et les informations et appels d'associations religieuses ou spirituelles par Internet. Certaines destinations du tourisme religieux reçoivent maintenant plus d'étrangers que de nationaux. Cependant l'internationalisation du tourisme religieux pourrait être freinée par les mesures qui restreignent les voyages internationaux, telles que la réduction de la liberté de mouvements dans le cadre de la lutte contre le terrorisme et l'immigration. La multiplication des visas et leur caractère sélectif, le durcissement des règles gouvernant l'immigration, les freins mis au séjour des étudiants étrangers, sont autant de mesures prises par les gouvernements, qui ont certes d'autres objets que le tourisme, mais qui ne sont pas sans incidences négatives sur celui - ci.
 - b. Les potentialités offertes par le tourisme religieux concèdent un rôle croissant au secteur marchand des voyages. La demande est encore plus difficile à cerner en raison de l'absence des données spécifiques sur les véritables motivations des pèlerins-touristes. Des agences spécialisées se créent ou recentrent leurs activités sur le tourisme religieux et spirituel. Des associations internationales de ce secteur marchand sont en train de se former utilisant

principalement les réseaux sociaux d'Internet dont il faudra dans l'avenir confirmer les objectifs, au-delà du marketing et de la promotion du tourisme religieux dans le cadre d'une éthique du tourisme.

- c. Les questions liées à la sécurité, à l'assistance et aux assurances des voyages religieux et des pèlerinages deviennent plus importantes que jamais avec le développement de ces marchés. L'assistance aux pèlerins a existé dans toutes les traditions religieuses, assistance aux malades et aux pauvres. L'assistance aux personnes handicapées est réglementée par la loi dans la plupart des pays développés. Les autorités religieuses ont depuis longtemps prévus des services spéciaux pour les grands malades et les handicapés qui accomplissent leur pèlerinage avec l'espoir d'une rémission ou d'un miracle. Une attention particulière doit être portée aux pèlerinages musulmans qui demandent que l'assurance soit «takaful», ce qui signifie «être garant pour chacun», et qu'elle suive la jurisprudence islamique et les principes de la Shari'a. Cette assurance comporte des différences conceptuelles par rapport aux contrats d'assurance classiques.
 - d. L'hébergement des pèlerins et des visiteurs a beaucoup évolué depuis un siècle: d'une grande simplicité jusqu'à une hôtellerie de luxe. Ces hébergements doivent concourir au développement durable du tourisme religieux et spirituel dans les destinations. Leur qualité doit être contrôlée, par des organismes régionaux ou nationaux ou de l'extérieur.
 - e. Un des domaines sur lesquels le tourisme religieux demande d'appliquer des règles très strictes, est, sans aucun doute, celui de l'alimentaire, c'est-à-dire les familles et espèces d'aliments, leur préparation et leur cuisson. Ceci est pris aujourd'hui très au sérieux par les transporteurs, restaurateurs, hôteliers et autres établissements d'hébergement, opérateurs de croisières, tour-opérateurs et cela va plus loin que la restauration du tourisme religieux.
 - f. Les technologies de l'information et de la communication sont entrées de plein pied dans le domaine des pèlerinages et du tourisme religieux. Il ne faut oublier que jusqu'au 19ème siècle, les communications internationales devaient beaucoup aux pèlerins qui visitaient d'autres régions et d'autres pays et permettaient un échange d'informations et un dialogue des cultures. Aujourd'hui toute destination de pèlerinage, tout rassemblement religieux, tout itinéraire promu par des autorités locales et leurs partenaires religieux et touristiques ont leur site Internet. L'arrivée du Web 2.0 va donner encore plus de sophistication à la promotion et au développement du tourisme religieux par Internet.
22. Certaines destinations touristiques ont adopté ou sont en train d'adopter des plans ou des stratégies de développement touristique durable de leur patrimoine religieux, en fonction de leurs ressources et potentialités. Des offices de tourisme établissent des divisions qui sont appelées à mieux coordonner les partenaires potentiels du tourisme religieux, surtout dans le secteur commercial. Ses stratégies incluent de plus de plus des techniques de marketing avancées concernant l'image, la marque, la promotion, le merchandising. Les destinations du tourisme religieux renforcent aussi leurs partenariats internes et externes:
- a. internes en réunissant les acteurs du tourisme dans le but de leur faire prendre conscience des potentialités du tourisme religieux;

- b. externes pour former des réseaux qui ont pour objectif de rendre plus efficace leur promotion ou bien comme forum d'échanges d'expériences et de bonnes pratiques.
23. La contribution la plus appréciable du patrimoine religieux au développement local est dans son pouvoir d'attraction touristique et ses effets positifs en recettes et emplois. Pour éviter tout affaiblissement de cette contribution, il faut veiller à privilégier les touristes plutôt que les excursionnistes et contrôler les mécanismes de formation des prix, ce qui implique un contrôle du foncier et des engagements de modération des prestataires de service. Est-ce réalisable pour le patrimoine religieux? Est-ce le choix des autorités religieuses et des associations à but non lucratif qui veulent réunir le maximum de pèlerins et de fidèles? Les résistances existent et il s'agit par des débats et des partenariats de trouver des solutions consensuelles.
 24. Que ce soit dans les destinations ou chez les opérateurs du tourisme religieux, la formation est et sera un élément décisif pour le développement durable du tourisme religieux et spirituel. Cette formation comporte des aspects plus larges que la simple gestion et développement des établissements de tourisme et d'hôtellerie ou des équipements du patrimoine culturel. Il faudrait que les universités et séminaires puissent inclure le tourisme religieux et culturel dans les programmes de théologie et d'histoire des religions ainsi que dans les programmes de tourisme, en particulier dans le cadre d'un management interculturel, pour pouvoir traiter avec de multiples nationalités et confessions.
 25. Les études et recherches entreprises dans le futur sur le tourisme religieux par les administrations de tourisme devraient être élaborées selon des guides de bonnes pratiques réalisés par l'OMT pour analyser la planification, la gestion et la logistique des rassemblements et des grands événements religieux, présenter des cas de bonnes pratiques pour leur gestion durable et éviter leur saturation et les phénomènes de surcapacité. Les questions alimentaires et de santé publique sont parmi les plus sensibles et ne doivent pas être oubliées.
 26. En raison de ses dimensions et de ses diverses formes (pèlerinages, rassemblements, visites de sanctuaires, voyages spirituels, etc.), le tourisme religieux est un enjeu économique et social pour les territoires. Les communautés locales doivent en bénéficier:
 - a. il s'agit de concilier, en respectant l'intégrité physique des emplacements religieux et leur signification religieuse, les besoins commerciaux de l'industrie de tourisme avec les besoins spirituels et religieux des pèlerinages et des fidèles.
 - b. il s'agit de moduler les droits d'entrée et de trouver des revenus qui assurent la durabilité d'un sanctuaire ou d'un monument ainsi que le bien-être des communautés qui le gèrent.
 27. Les organismes de marketing et de gestion des destinations concernées par le tourisme religieux sont en train d'adopter des stratégies pour protéger et mieux gérer leur patrimoine religieux, en fonction de leurs ressources et potentialités. Leurs efforts de marketing comportent de plus en plus des partenariats internes

et externes et des formules d'éthique pour permettre au plus grand nombre de participer aux pèlerinages et aux rassemblements religieux en se référant principalement au Code mondial d'éthique du tourisme (CMET). Ces efforts devraient aussi conduire à une meilleure formation sur le tourisme religieux par une pédagogie du patrimoine et à l'émergence de bonnes pratiques favorisant le dialogue interreligieux et interculturel.

28. Les partenariats entre le monde du tourisme et les secteurs voisins comme l'agriculture, l'artisanat, sont indispensables d'autant plus qu'il sera nécessaire de créer des filières touristiques et patrimoniales pour créer de nouveaux produits et services, de nouvelles infrastructures et équipements, etc. Seule la création de filières permettra d'éviter les fuites et la non - utilisation des ressources durables d'un territoire comme son agriculture ou son artisanat.
29. Ainsi, le tourisme est et doit être reconnu comme un outil du dialogue des cultures et des religions. Le tourisme religieux et spirituel peut être un formidable levier pour la paix et le développement durable. Le dialogue des religions, des cultures et des civilisations est une opportunité pour le tourisme. Remarquable instrument de modernisation et de lutte contre le "choc des ignorances" s'il est conçu de manière durable et pour lutter contre la pauvreté dans un esprit de responsabilité et de solidarité, le tourisme peut apporter une meilleure connaissance de la diversité religieuse ainsi que de la diversité culturelle désormais inscrite dans une Convention internationale.

Conclusions et recommandations

30. En définitive, le tourisme peut jouer un rôle prééminent dans le dialogue des religions, des cultures et des civilisations et servir de catalyseur à de nombreux projets et programmes; aucune rencontre ne peut se faire sans liberté de voyage, sans liberté de mouvement et sans respect des droits de l'homme.
31. Le besoin de développer le tourisme religieux et les autres formes de tourisme qui facilitent la rencontre et le dialogue doit conduire les autorités administratives à assouplir leurs formalités de frontières, dans la mesure où la sécurité des personnes et des biens est garantie et qu'elles n'interfèrent point dans la lutte contre le terrorisme.
32. Le contenu des programmes, circuits, voyages, séjours du tourisme religieux, spirituel ou de dialogue doit éviter tout stéréotype, incitation au racisme, à la xénophobie et au nationalisme extrémiste ainsi qu'au terrorisme. Les sites Internet liés au tourisme religieux et spirituel doivent respecter des règles d'éthique qui pourraient être formalisées en suivant les principes énoncés par le Code Mondial d'Éthique du Tourisme (CMET). Toutes les formes de tourisme en faveur de la rencontre, du dialogue et de l'œcuménisme devraient être encouragées et se référer au CMET.
33. Le tourisme religieux demande que des recherches plus adéquates soient menées pour mieux en cerner les dimensions, les formes, la gestion et les impacts sur les monuments, les sites et les territoires. Une approximation des

définitions du tourisme religieux et du tourisme spirituel doit être recherchée pour utiliser les mêmes concepts et les mêmes mesures. L'élaboration d'un guide des bonnes pratiques dans le domaine du tourisme religieux doit être envisagée. Les statistiques sur le tourisme religieux demanderaient d'être mieux collectées, rassemblées et harmonisées sur le plan international. Enfin, la recherche et l'analyse du tourisme religieux demande la création de réseaux de chercheurs et de professeurs, comprenant aussi des professionnels du tourisme pour l'analyse de sa demande et de son offre.

TURISMO Y RELIGIONES:

UNA CONTRIBUCIÓN AL DIÁLOGO ENTRE RELIGIONES, CULTURAS Y CIVILIZACIONES

1. Este informe ha sido preparado por la OMT, en el contexto de la Conferencia Internacional de Córdoba (29-31 de octubre de 2007). Sus objetivos son:
 - a. Por una parte, estudiar las relaciones entre el turismo y las religiones, con sus peregrinaciones y sus encuentros, para ayudar a explotar el potencial que posee el turismo de estimular y facilitar el diálogo entre las distintas civilizaciones, así como analizar las tendencias que se observan en paralelo al turismo propiamente religioso, como es el caso de un turismo más lúdico y espiritual, que interesa especialmente a los jóvenes, y que a menudo tiene una dimensión ecuménica para encontrar y conocer al prójimo. El turismo religioso puede ser también un instrumento fabuloso para tomar conciencia de la importancia de salvaguardar el patrimonio propio y el de la humanidad. Conocer mejor las dimensiones y los destinos del turismo religioso y su contribución al diálogo intercultural e interreligioso será el objetivo del primer capítulo del informe aquí resumido.
 - b. Por otra parte, ofrecer ejemplos de prácticas idóneas a los gobiernos, las autoridades religiosas y los operadores turísticos sobre las formas de gestionar las manifestaciones y los lugares y monumentos religiosos o espirituales en el marco de un desarrollo sostenible, optimizando las ventajas para las comunidades locales. Analizar las condiciones del desarrollo sostenible del turismo religioso en el marco del diálogo interreligioso e intercultural será el objetivo del segundo capítulo del informe.
2. El turismo religioso crece considerablemente, no sólo en los países desarrollados, sino también en los países en desarrollo, ya que los excedentes económicos permiten viajar a las clases altas y medias. En un siglo XXI en búsqueda de valores, el turismo religioso y espiritual puede representar una gran oportunidad para las mujeres y los hombres de todas las creencias, filosofías y religiones. Por lo tanto, para que cada vez sean más las capas sociales que puedan acceder, es preciso garantizar su desarrollo sostenible.
3. El turismo religioso se internacionaliza, pasando de un turismo en gran parte nacional a un turismo en el que convergen diferentes nacionalidades e incluso en algunos destinos diferentes espiritualidades y religiones. El desarrollo espectacular de los destinos de turismo religioso durante los últimos treinta

años ha permitido que las peregrinaciones recobren la notoriedad de antaño, que los encuentros religiosos reúnan a decenas de millones de personas y que las rutas de peregrinación y los itinerarios religiosos recuperen su papel de unión entre los pueblos y las naciones. No obstante, las formas de vida han cambiado y muchas peregrinaciones modernas tienen hoy motivaciones seculares (educación y cultura) y turísticas.

4. Si algo debe caracterizar al turismo religioso, es una ética que influya en el comportamiento del peregrino y del turista; esta ética aspira a servir de agente de diálogo entre las civilizaciones y las culturas. Las peregrinaciones y los encuentros permiten trabar más fácilmente relaciones de paz entre los pueblos y promueven un «turismo solidario» que contribuye a la lucha contra la pobreza y al desarrollo sostenible de la humanidad. Por esa razón, el turismo es una de las formas de participación eficaces del diálogo entre religiones y culturas, aunque hay que precisar bien los límites económicos, ecológicos y culturales.
5. No obstante, es posible que en el desarrollo del turismo religioso se interpongan diversos obstáculos relacionados con la libertad de circulación y el respeto de los derechos humanos, entre ellos la libertad de participar en encuentros religiosos según las obligaciones definidas por la ley sin perjuicio para el interés público y la dignidad y el respeto de los pueblos. La expedición de pasaportes y visados para las peregrinaciones y encuentros religiosos debe hacerse también en un marco de la mayor flexibilidad posible, aún teniendo en cuenta la lucha contra el terrorismo. Hay otros derechos que también deben ser respetados, como los que se inscriben en el marco de la Declaración Universal de los Derechos Humanos, el derecho al patrimonio o el respeto del testimonio auténtico que forma el patrimonio cultural y religioso, para preservar y enriquecer la diversidad cultural del mundo.
6. El ecumenismo es una tendencia que se observa cada vez más en el turismo religioso. La otra tendencia que favorece el conocimiento de otras religiones y culturas es la del llamado turismo espiritual o de la espiritualidad. Los destinos turísticos son favorables al encuentro y al diálogo interreligioso e intercultural. Las infraestructuras y los equipamientos turísticos, la belleza y la quietud de los monumentos culturales y de los enclaves naturales facilitan este encuentro. Los encuentros ecuménicos, en particular entre los jóvenes, deberían favorecerse en el marco de las iniciativas de diálogo interreligioso e intercultural, así como en el de la Alianza de Civilizaciones.
7. El turismo pone en contacto con otros modos de vida, otras religiones, otras formas de ver el mundo y su historia. Es importante entonces comprobar que pueda desarrollarse en las mejores condiciones de libertad de circulación y de protección y respeto de los derechos humanos, especialmente para el turismo religioso. Lo que hoy constatamos es:
 - a. Una secularización de las peregrinaciones y de los viajes religiosos y espirituales en la medida en que deben responder a las nuevas expectativas de la población y de la clientela turística en un mundo moderno más festivo, abierto y libre.
 - b. Estas formas de turismo exigen una gestión y una promoción cada vez más eficaces; se utilizan de forma intensiva las tecnologías de la información y de la comunicación y surge la imperiosa necesidad de proteger los recursos y el entorno natural y cultural en el marco de un desarrollo sostenible.
8. El informe está concebido para dar respuesta a la situación. No ha sido posible, evidentemente, preparar una lista exhaustiva de todos los lugares y monumentos ni de todos los destinos de peregrinaciones y viajes espirituales que existen en el

- mundo, pero se han examinado la mayoría de las religiones y espiritualidades del mundo actual. Las tres principales formas de este tipo de turismo se examinan en relación con sus dimensiones y los destinos en que se desarrollan.
- a. Las peregrinaciones en los destinos cuya actividad se ha vuelto esencialmente turística.
 - b. Los encuentros religiosos y espirituales.
 - c. Los itinerarios y caminos que conducen a lugares de peregrinación o a emplazamientos, monumentos y santuarios religiosos a través de territorios y espacios rurales que se consolidan o en ocasiones renacen.
9. La peregrinación es sin duda la forma más usual del turismo religioso y espiritual. Algunas religiones integran la peregrinación en su práctica, como la budista, la cristiana católica y ortodoxa, la hinduista, la musulmana y la sintoísta. En otras, no existe, pero sus adeptos se desplazan no obstante para visitar los lugares emblemáticos de la historia de sus correligionarios. Hoy en día, la peregrinación evoluciona.
- a. Por una parte, se masifica de manera extraordinaria (algunas peregrinaciones baten cada año récords de afluencia).
 - b. Por otra parte, incluye elementos de distracción y educación que responden a las expectativas de la población del siglo XXI y en particular de los jóvenes.
10. Las fiestas religiosas están presentes en todas las creencias y en todas las tradiciones. Los encuentros religiosos pueden atraer a cientos de miles, e incluso a millones de participantes, turistas, residentes y peregrinos. Son diferentes de las peregrinaciones y se organizan en función de un acontecimiento, la llegada de una alta personalidad religiosa, un aniversario o un jubileo. A veces, constituyen la ocasión de encuentros ecuménicos. Tienen de todas formas, casi siempre, un carácter festivo además de religioso, sobre todo cuando se trata de encuentros de jóvenes. Su organización suele ser compleja. Existen riesgos de accidentes, de incidentes, de atentados terroristas, de epidemias, etc. La «Kumbha Mela» hindú sería el mayor encuentro religioso del mundo.
11. Los caminos de peregrinación y los itinerarios religiosos se han convertido en productos turísticos a los que las autoridades dedican toda su atención. Permiten una ordenación del territorio e inciden significativamente en el conjunto de las comunidades por las que cruzan. La peregrinación a pie, en bicicleta, a caballo o por cualquier otro medio de transporte no motorizado por estos caminos, ya responda a motivos religiosos, culturales o artísticos, es mucho más que un simple paseo. Se prepara con anterioridad y su duración supera con creces la del tiempo de la marcha. Exige una preparación física y espiritual que forma parte ya de la peregrinación.
12. El más famoso de estos caminos es el Camino de Santiago. Ha permitido poner de relieve el tema de los caminos de peregrinación en Europa. El tema se ha enriquecido, dando nacimiento a un marco más general en el contexto del Consejo de Europa, el de «los caminos de peregrinación», con tres objetivos: identificarlos, señalizarlos con un sistema común y coordinarlos con un programa de animación cultural en cooperación con instancias gubernamentales, regionales, locales o no gubernamentales.

13. El concepto de un camino de peregrinación e itinerario de turismo llamado «El camino de Abraham» fue presentado en la primavera de 2007 por el «Proyecto de Negociación Mundial» de la Universidad de Harvard en el marco de los proyectos que quiere poner en marcha la iniciativa de la Alianza de Civilizaciones de las Naciones Unidas. Este itinerario sería una ruta, como la de la Seda o la de los Esclavos, que seguiría por varios países de Oriente Medio los pasos del profeta Abraham, ancestro de las tres principales religiones monoteístas. La idea es permitir la rehabilitación y la promoción de los lugares religiosos y de sus peregrinaciones en Oriente Medio.
14. Hay otros elementos que también deben tenerse en cuenta para el desarrollo sostenible del turismo religioso:
 - a. la cuantificación y la gestión de la circulación de personas durante eventos gigantescos,
 - b. el mantenimiento y la rehabilitación de monumentos religiosos y culturales,
 - c. la protección medioambiental de los lugares de interés natural en los que se desarrollan los eventos religiosos de envergadura,
 - d. los caminos y los itinerarios de peregrinación,
 - e. la seguridad y la higiene de las personas,
 - f. la buena utilización de las nuevas tecnologías de la información y de la comunicación,
 - g. la promoción y el marketing de nuevos productos y servicios vinculados con este turismo.
15. La globalización ha abierto el turismo religioso a un proceso de comercialización transformándolo en un «producto comercial» que no era en sus orígenes. El peregrino de antaño estaba exento de tasas y de derechos de peaje, no tenía que pagar para entrar en las «casas de Dios». Este turismo guarda relación al mismo tiempo con mercados que se solapan: el de la espiritualidad, el de la salud física y mental, el del ocio, el de la cultura, el de las estancias cortas y el de las visitas breves a ciudades. Su base demográfica es considerable. Esta toma de conciencia de las potencialidades del turismo religioso es reciente, como lo es su «comercialización». Deja abiertas prodigiosas posibilidades de crecimiento para el sector del turismo, sobre todo si se vincula con la determinación de favorecer el diálogo interreligioso e intercultural, así como la Alianza de Civilizaciones, y si se siguen los principios del desarrollo sostenible.
16. Dado que el turismo religioso se desarrolla sobre una base comercial de manera muy rápida y que responde a motivos profundos para el conjunto de la humanidad, debe afrontar una serie de problemas operativos que pueden incidir negativamente en la sostenibilidad de los equipamientos, de los espacios por los que discurre y sobre todo de su patrimonio.
 - a. Por lo que respecta a los lugares y destinos de peregrinación, se trata de cuestiones de ordenación y mantenimiento de monumentos a menudo antiguos que es preciso proteger y rehabilitar o de protección medioambiental de espacios naturales con accesos y corredores viales para evitar las saturaciones y no sobrepasar la capacidad de carga. A ello se suma la gestión

y la promoción de estos destinos, el desarrollo de una economía local sostenible y el respeto de las tradiciones y costumbres de las poblaciones de acogida en un espíritu de diálogo y encuentro con el otro.

- b. En cuanto a los eventos y grandes encuentros religiosos, se trata de gestionar y controlar los flujos y los accesos, garantizar la acogida, el alojamiento en buenas condiciones de higiene y de salud pública (por ejemplo, para evitar la transmisión de enfermedades como la gastroenteritis, etc.), la alimentación y la restauración de los participantes, que deben seguir las reglas alimentarias de sus religiones, la seguridad de los bienes y de las personas, la asistencia a los enfermos, a las personas de edad o a los niños, que pueden perderse, y la información y comunicación sobre el programa del encuentro (horario de las ceremonias, las comidas, los tipos de comida según la religión y las tradiciones alimentarias, etc.).
 - c. Por último, los caminos de peregrinación y los itinerarios religiosos exigen una colaboración debidamente coordinada entre las comunidades de paso y de acogida, los profesionales del turismo y los de la ordenación del territorio.
17. ¿Cómo puede el turismo religioso definirse como “sostenible”? Debe favorecer la aparición de un ciclo virtuoso de desarrollo local desde un punto de vista económico, ambiental, social, cultural y también ético y debe participar en la conservación de los valores naturales y culturales locales. No debe contribuir al cambio climático, es decir, debe utilizar de la mejor forma y con el mayor ahorro posible las energías renovables para evitar contaminar la atmósfera. Casi todas las comunidades religiosas son favorables al turismo, ya que significa ingresos para mantener a sus miembros, informar mejor a sus fieles y al público y mantener y conservar los santuarios y monumentos, así como su entorno natural.

La OMT ha desarrollado una serie de objetivos a favor del turismo sostenible, entre los que cabe subrayar los siguientes:

- 1) La viabilidad económica.
 - 2) La prosperidad local.
 - 3) La calidad del empleo.
 - 4) La equidad social.
 - 5) La satisfacción del visitante.
 - 6) El control local.
 - 7) El bienestar de la comunidad.
 - 8) La riqueza cultural.
 - 9) La integridad física.
 - 10) La eficiencia de los recursos.
 - 11) La pureza medioambiental.
18. Para el turismo religioso, la aplicación de estos conceptos debe ir acompañada de un mejor conocimiento de sus movimientos:
- a. ¿Cómo cuantificar los movimientos de peregrinos y visitantes?
 - b. ¿Cómo gestionar los movimientos cuando se trata de cientos de miles, si no millones, de participantes que acuden a grandes actos o encuentros?

19. La insuficiente información o la ausencia de datos fiables en cuanto al volumen, la dinámica y las características de los movimientos del turismo religioso constituye uno de los principales obstáculos para la formulación de estrategias turísticas por parte de las organizaciones públicas locales, regionales o nacionales y por los socios del sector privado o asociativo. Pocos gestores tienen no obstante una visión global del problema, y menos aún utilizan la variedad de técnicas existentes, que van desde la regulación de los movimientos en el tiempo y el espacio hasta la gestión de las esperas. Los movimientos en los lugares religiosos se gestionan en la mayoría de los casos de la misma forma que en los enclaves culturales y las nuevas técnicas de la información y la comunicación permiten hallar soluciones eficaces para una gestión duradera de los movimientos turísticos. Para los grandes encuentros, resulta aún más difícil.
20. Ante esta situación, se plantean inmediatamente dos preguntas:
- ¿Es posible que una buena planificación y una buena gestión pudieran permitir que más personas apreciaran los lugares religiosos, garantizando a la vez su conservación a largo plazo?
 - ¿Cómo se determina el número máximo de visitantes en un lugar de peregrinación o en un monumento religioso?
21. La clientela del turismo religioso está cambiando. Solía tratarse en un principio de una clientela nacional de personas mayores, grupos de jóvenes y familias con niños. Hoy en día, es cada vez más internacional, las estancias son más cortas y se recurre crecientemente a agencias especializadas así como a los medios de las tecnologías de la información y la comunicación. Participan todos los grupos etarios y todas las clases sociales.
- Los destinos se han internacionalizado con la globalización, la reducción de los costes del transporte, los viajes combinados de grupos y la información y los llamamientos de asociaciones religiosas o espirituales por Internet. Ciertos destinos de turismo religioso reciben hoy más extranjeros que nacionales. Sin embargo, la internacionalización del turismo religioso podría verse frenada por las medidas que restringen los viajes internacionales, como son la reducción de la libertad de movimiento en el marco de la lucha contra el terrorismo y la inmigración. La multiplicación de los visados y su carácter selectivo, el endurecimiento de las reglas que gobiernan la inmigración o las restricciones impuestas a los estudiantes extranjeros son medidas adoptadas por los gobiernos por razones que nada tienen que ver con el turismo, pero que sin duda lo afectan negativamente.
 - Las potencialidades que ofrece el turismo religioso otorgan un papel cada vez más importante al sector comercial de los viajes. La demanda es aún más difícil de definir debido a la ausencia de datos específicos sobre los verdaderos motivos de los peregrinos-turistas. Se crean agencias especializadas y otras reorientan su actividad hacia el turismo religioso y espiritual. Se están formando asociaciones internacionales de este sector comercial utilizando principalmente las redes sociales de Internet cuyos objetivos habrá que confirmar en el futuro, más allá del marketing y la promoción del turismo religioso en el marco de una ética del turismo.
 - Las cuestiones relacionadas con la seguridad, la asistencia y los seguros de

los viajes religiosos y las peregrinaciones cobran mayor importancia que nunca con el desarrollo de estos mercados. La asistencia a los peregrinos ha existido en todas las tradiciones religiosas, asistencia a los enfermos y a los pobres. La asistencia a las personas con discapacidad está regulada por ley en la mayoría de los países desarrollados. Las autoridades religiosas han previsto desde hace tiempo servicios especiales para los grandes enfermos y discapacitados que cumplen su peregrinación con la esperanza de una remisión o de un milagro. Es preciso prestar especial atención a las peregrinaciones musulmanas que piden que los seguros sean «takaful», es decir, que sean «de responsabilidad solidaria» y que sigan la jurisprudencia islámica y los principios de la Sharia. Este tipo de seguros comporta diferencias conceptuales en relación con los contratos de seguro clásicos.

- d. El alojamiento de peregrinos y de visitantes ha evolucionado mucho desde hace un siglo: desde una gran simplicidad hasta una hotelería de lujo. Estos alojamientos deben contribuir al desarrollo sostenible del turismo religioso y espiritual en los destinos. Su calidad debe ser controlada por organismos regionales o nacionales o del exterior.
 - e. Uno de los ámbitos en los que el turismo religioso exige aplicar reglas muy estrictas es, sin duda alguna, el de la alimentación, es decir, las familias y tipos de alimentos, su preparación y su cocción. Se trata de un aspecto que se toman muy en serio hoy en día los transportistas, los restauradores, los hoteles y otros establecimientos de alojamiento, los operadores de cruceros y los operadores turísticos y que va más allá de la restauración del turismo religioso.
 - f. Las tecnologías de la información y de la comunicación han entrado plenamente en el ámbito de las peregrinaciones y el turismo religioso. No hay que olvidar que hasta el siglo XIX, las comunicaciones internacionales debían mucho a los peregrinos que visitaban otras regiones y otros países y permitían un intercambio de información y un diálogo entre culturas. En la actualidad, todo destino de peregrinación, todo encuentro religioso, todo itinerario promovido por las autoridades locales y sus socios religiosos y turísticos tiene su sitio web. La llegada de Web 2.0 dará aún más sofisticación a la promoción y al desarrollo del turismo religioso por Internet.
22. Ciertos destinos turísticos han adoptado o están en vías de adoptar planes o estrategias de desarrollo turístico sostenible de su patrimonio religioso, en función de sus recursos y potencialidades. Las oficinas de turismo establecen divisiones que están llamadas a coordinar mejor a los posibles socios del turismo religioso, sobre todo en el sector comercial. Sus estrategias incluyen cada vez más técnicas de marketing avanzadas relacionadas con la imagen, la marca, la promoción y la comercialización. Los destinos del turismo religioso refuerzan también sus asociaciones internas y externas.
- a. Las internas reuniendo a los actores del turismo con el fin de hacerles tomar conciencia de las potencialidades del turismo religioso.
 - b. Las externas para formar redes cuyo objetivo es hacer más eficaz su promoción o bien servir de foro de intercambio de experiencias y prácticas recomendadas.

23. La contribución más apreciable del patrimonio religioso al desarrollo local reside en su poder de atracción turística y sus efectos positivos en cuanto a ingresos y empleos. Para evitar cualquier debilitamiento de esta contribución, hay que velar por privilegiar a los turistas antes que a los excursionistas y controlar los mecanismos de formación de precios, lo cual implica un control de los bienes raíces y compromisos de moderación de los prestatarios de servicios. ¿Es viable para el patrimonio religioso? ¿Así lo quieren las autoridades religiosas y las asociaciones sin ánimo de lucro que desean reunir el máximo de peregrinos y fieles? Existen resistencias y se trata de encontrar, mediante debates y asociaciones, soluciones consensuadas.
24. Ya sea en los destinos o en los operadores de turismo religioso, la formación es y será un elemento decisivo para el desarrollo sostenible del turismo religioso y espiritual. Esta formación comporta aspectos más amplios que la simple gestión y el desarrollo de establecimientos de turismo y de hoteles o equipamientos del patrimonio cultural. Sería necesario que las universidades y los seminarios pudieran incluir el turismo religioso y cultural en los programas de teología y de historia de las religiones, así como en los programas de turismo, en particular en el marco de una gestión intercultural, para poder tratar con múltiples nacionalidades y confesiones.
25. Los estudios y las investigaciones sobre turismo religioso que lleven a cabo en el futuro las administraciones de turismo deberían elaborarse según las guías de prácticas idóneas preparadas por la OMT para analizar la planificación, la gestión y la logística de los encuentros y de los grandes eventos religiosos, presentar casos de prácticas correctas para su gestión sostenible y evitar su saturación y los fenómenos de sobrecarga. Las cuestiones alimentarias y de sanidad pública son algunas de las más delicadas y no deben olvidarse.
26. Debido a sus dimensiones y sus diversas formas (peregrinaciones, encuentros, visitas de santuarios, viajes espirituales, etc.), el turismo religioso es una apuesta económica y social para los territorios. Las comunidades locales deben beneficiarse.
 - a. Hay que conciliar, respetando la integridad física de los emplazamientos religiosos y su significación religiosa, las necesidades comerciales del sector turístico con las necesidades espirituales y religiosas de los peregrinos y los fieles.
 - b. Se trata de ajustar los derechos de entrada y encontrar ingresos que garanticen la sostenibilidad de un santuario o de un monumento, así como el bienestar de las comunidades que lo gestionan.
27. Los organismos de marketing y de gestión de los destinos interesados en el turismo religioso están en vías de adoptar estrategias para proteger y gestionar mejor su patrimonio religioso, en función de sus recursos y potencialidades. Sus esfuerzos de marketing comportan cada vez más asociaciones internas y externas y fórmulas de ética para permitir al mayor número de personas participar en las peregrinaciones y los encuentros religiosos remitiéndose principalmente al Código Ético Mundial para el Turismo. Estos esfuerzos deberían conducir también a una mejor formación sobre el turismo religioso por una pedagogía del patrimonio y a la aparición de prácticas idóneas que favorezcan el diálogo interreligioso e intercultural.

28. Las asociaciones entre el mundo del turismo y los sectores próximos como la agricultura o la artesanía son indispensables y más aún teniendo en cuenta que será necesario crear agrupamientos turísticos y patrimoniales para crear nuevos productos y servicios, nuevas infraestructuras y equipamientos, etc. Sólo la creación de agrupamientos permitirá evitar las fugas o que dejen de utilizarse recursos sostenibles de un territorio como son su agricultura o su artesanía.
29. De este modo, el turismo es, y así hay que reconocerlo, una herramienta de diálogo de las culturas y las religiones. El turismo religioso y espiritual puede dar un impulso formidable a la paz y al desarrollo sostenible. El diálogo entre religiones, culturas y civilizaciones es una oportunidad para el turismo. Instrumento importante de modernización y de lucha contra el “choque de ignorancias”, si se concibe de forma sostenible y para combatir la pobreza en un espíritu de responsabilidad y solidaridad, el turismo puede aportar un mejor conocimiento de la diversidad religiosa, así como de la diversidad cultural, en adelante inscrita en un convenio internacional.

Conclusiones y recomendaciones

30. En definitiva, el turismo puede desempeñar un papel protagonista en el diálogo entre religiones, culturas y civilizaciones y servir de catalizador de numerosos proyectos y programas, pero no puede haber encuentros sin libertad de viajar, sin libertad de movimiento y sin el respeto de los derechos humanos.
31. La necesidad de desarrollar el turismo religioso y otras formas de turismo que facilitan el encuentro y el diálogo debe conducir a las autoridades administrativas a flexibilizar sus formalidades de fronteras, siempre que se garantice la seguridad de las personas y de los bienes y no se interfiera en la lucha contra el terrorismo.
32. El contenido de los programas, circuitos, viajes o estancias de turismo religioso, espiritual o de diálogo debe evitar todo estereotipo o incitación al racismo, a la xenofobia y al nacionalismo extremista, así como al terrorismo. Los sitios web vinculados con el turismo religioso y espiritual deben respetar las reglas de la ética que podrían formalizarse siguiendo los principios enunciados en el Código Ético Mundial para el Turismo. Toda forma de turismo en favor del encuentro, el diálogo y el ecumenismo debería alentarse y remitirse a dicho Código.
33. El turismo religioso exige que se lleven a cabo investigaciones adecuadas para definir mejor las dimensiones, las formas, la gestión y los impactos en monumentos, lugares de interés y territorios. Hay que buscar una aproximación a las definiciones del turismo religioso y del turismo espiritual para utilizar los mismos conceptos y las mismas mediciones. Se plantea, por lo tanto, la elaboración de una guía de prácticas idóneas en el ámbito del turismo religioso. Sería preciso recopilar, aunar y armonizar de mejor forma las estadísticas sobre turismo religioso en el plano internacional. Por último, la investigación y el análisis del turismo religioso exige la creación de redes de investigadores y catedráticos, integradas también por profesionales del turismo, para el análisis de su demanda y de su oferta.

TURISMO E RELIGIONI:

UN CONTRIBUTO AL DIALOGO TRA RELIGIONI, CULTURE E CIVILTÀ

Τουρισμός και θρησκείες:

Μια συμβολή στον διάλογο ανάμεσα στις θρησκείες, στις κουλτούρες και στους πολιτισμούς

TURYSTYKA I RELIGIE:

PRZYCZYNEK DO DIALOGU POMIĘDZY RELIGIAMI, KULTURAMI I CYWILIZACJAMI

ТУРИЗМ И РЕЛИГИИ:

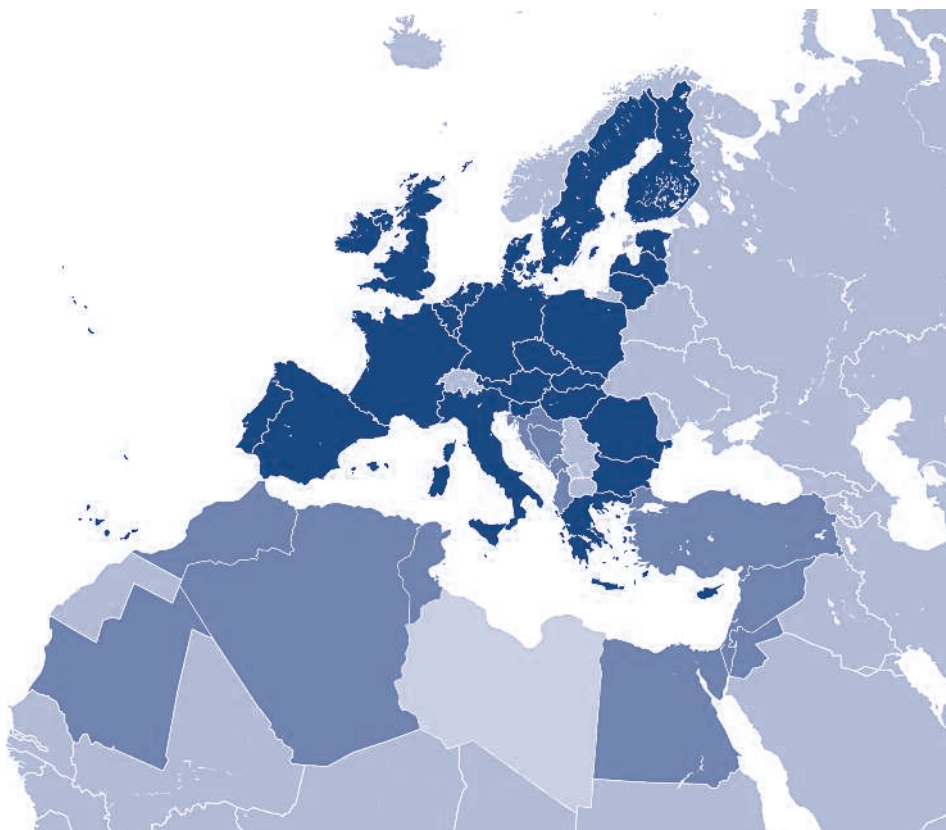
ВКЛАД В ДИАЛОГ МЕЖДУ РЕЛИГИЯМИ, КУЛЬТУРАМИ И ЦИВИЛИЗАЦИЯМИ

ТУРИЗАМ И РЕЛИГИЈЕ:

ДОПРИНОС ДИЈАЛОГУ ИЗМЕЃУ РЕЛИГИЈА, КУЛТУРА И ЦИВИЛИЗАЦИЈА

TURİZM VE DİNLER:

DİNLER, KÜLTÜRLER VE UYGARLIKLAR ARASINDAKİ DİYALOĞA BİR KATKI

TURISMO E RELIGIONI*:

UN CONTRIBUTO AL DIALOGO TRA RELIGIONI, CULTURE E CIVILTÀ

1. Il presente rapporto è stato elaborato dall'UNWTO nell'ambito della Conferenza Internazionale di Cordova (29-31 ottobre 2007). I suoi obiettivi sono:
 - a. da un lato, studiare le relazioni tra turismo e religioni con i relativi pellegrinaggi e raduni al fine di favorire il potenziale del turismo nello stimolare e facilitare il dialogo tra le diverse civiltà, analizzare le tendenze che si osservano nel turismo propriamente religioso, al pari di un turismo più ludico e spirituale che interessa principalmente i giovani, in una dimensione ecumenica finalizzata all'incontro e alla conoscenza dell'Altro. Il turismo religioso può anche rappresentare un formidabile strumento di presa di coscienza in merito all'importanza della salvaguardia del proprio patrimonio e di quello dell'umanità. Il primo capitolo del rapporto è finalizzato a una migliore comprensione delle dimensioni e destinazioni del turismo religioso e del suo contributo al dialogo interculturale e interreligioso.
 - b. dall'altro, offrire a governi, autorità religiose e operatori turistici esempi di buone prassi sulle modalità di gestione delle manifestazioni, dei siti e dei monumenti religiosi o spirituali nell'ambito di uno sviluppo sostenibile del turismo, ottimizzandone i vantaggi per le comunità locali. Il secondo capitolo del rapporto analizza le condizioni dello sviluppo sostenibile del turismo religioso nel quadro del dialogo interreligioso e interculturale.
2. Il turismo religioso si diffonde notevolmente, non solo nei paesi sviluppati ma anche in quelli in via di sviluppo, se le disponibilità economiche consentono alle classi medio-alte di viaggiare. Nel XXI secolo, caratterizzato dalla ricerca di valori, il turismo religioso e spirituale possono rappresentare una grande opportunità per donne e uomini di ogni fede, filosofia e religione. Pertanto, al fine di consentire maggiore accessibilità a più ampi segmenti della popolazione, è necessario garantirne lo sviluppo sostenibile.
3. Il turismo religioso si internazionalizza, evolvendo da un turismo prevalentemente nazionale a un turismo in cui convergono differenti nazionalità e, in alcune

* Versione italiana a cura di Cosimo Notarstefano e Graziella Todisco. La traduzione si è avvalsa della collaborazione delle partecipanti al Master in "Mediazione linguistica per il turismo e le imprese" (edizione 2007- 2008 - Direttore Prof. Giovanni Dotoli) dell'Università degli Studi di Bari: Gabriella Cantalice, Tonia Casamassima, Ilaria Cilli, Maria Antonietta Di Noia, Marialuisa Forte, Lucia Cristina Larocca, Serafina Larocca, Maria Lasorsa, Miriana Lorusso, Ilenia Palazzo, Annalisa Panunzio, Angela Piergiovanni, Tonia Rutigliani, Lorena Vacca, Roberta Vozzi.

La redazione di tale versione si è basata sull'utilizzo dei seguenti Tesauri:

- Thesaurus multilingue del Turismo e del Tempo Libero (versione quadrilingue - IT EN FR ES)

© POLO EUROMEDITERRANEO JEAN MONNET

- Thesaurus multilingue EUROVOC (COMMISSIONE UE - Licenza d'uso C.U.M.)

destinazioni, persino diverse spiritualità e religioni. Il rilevante sviluppo delle destinazioni turistiche religiose negli ultimi trent'anni, ha permesso ai pellegrinaggi di riacquistare la notorietà di un tempo, ai raduni religiosi di riunire decine di milioni di persone e alle vie dei pellegrinaggi e agli itinerari religiosi di recuperare il proprio ruolo di unione tra i popoli e le nazioni. Tuttavia, gli stili di vita sono cambiati e molti pellegrinaggi attuali presentano motivazioni secolari (istruzione e cultura) e turistiche.

4. Il turismo religioso deve caratterizzarsi da un'etica in grado di influire sul comportamento del pellegrino e del turista ed essere veicolo di dialogo tra civiltà e culture. I pellegrinaggi e i raduni permettono di tessere più facilmente relazioni di pace tra i popoli e promuovono un "turismo solidale" che contribuisce alla lotta contro la povertà e allo sviluppo sostenibile dell'umanità. In tale ottica il turismo costituisce una delle più efficaci modalità di partecipazione al dialogo tra religioni e culture, purché ne vengano ben definiti i limiti economici, ecologici e culturali.
5. È possibile, tuttavia, che nello sviluppo del turismo religioso esistano diversi ostacoli relativi alla libera circolazione e al rispetto dei diritti umani, fra cui la libera partecipazione a raduni religiosi in conformità agli obblighi di legge senza interferire con l'interesse pubblico, la dignità e il rispetto dei popoli. Il rilascio di passaporti e visti per pellegrinaggi e raduni religiosi deve avvenire nell'ottica della maggiore flessibilità possibile, considerando anche la lotta contro il terrorismo. Esistono anche altri diritti da rispettare, come quelli inerenti la Dichiarazione Universale dei Diritti Umani, il diritto al patrimonio o il rispetto per la testimonianza autentica del patrimonio culturale e religioso, al fine di preservare ed arricchire la diversità culturale del mondo.
6. L'ecumenismo è una tendenza che si manifesta sempre più nel turismo religioso; l'altra tendenza che favorisce la conoscenza di altre religioni e culture è quella del turismo spirituale o della spiritualità. Le destinazioni turistiche sono favorevoli all'incontro e al dialogo interreligioso ed interculturale. Le infrastrutture e le strutture ricettive, la bellezza dei monumenti culturali e la quiete dei siti naturali facilitano tale incontro. Gli incontri ecumenici, in particolar modo fra i giovani, dovrebbero essere favoriti nell'ambito delle iniziative finalizzate al dialogo interreligioso e interculturale, proprio come avviene in quello dell'Alleanza delle Civiltà.
7. Il turismo agevola il contatto con altri stili di vita, religioni, modi di vedere il mondo e la sua storia. È, quindi, importante garantire che possa svilupparsi nelle migliori condizioni di libera circolazione, tutela e rispetto dei diritti umani, specie se trattasi di turismo religioso. Ciò che oggi si rileva è:
 - a. una secolarizzazione dei pellegrinaggi, viaggi religiosi e spirituali nella misura in cui devono rispondere alle nuove aspettative della popolazione e della clientela turistica in una società sempre più vivace, aperta e libera.
 - b. tali forme di turismo esigono gestione e promozione sempre più efficaci con l'utilizzo intensivo di tecnologie dell'informazione e della comunicazione; urge la necessità di proteggere le risorse e l'ambiente naturale e culturale nell'ottica di uno sviluppo sostenibile.

8. Il rapporto è concepito al fine di far fronte a tale situazione. Ovviamente, non è stato possibile stilare una lista esaustiva di siti e monumenti, come pure di tutte le mete di pellegrinaggi e viaggi spirituali esistenti, ma sono state prese in esame la maggior parte delle religioni e spiritualità del mondo contemporaneo. Le tre principali forme di questo tipo di turismo sono analizzate in relazione alle loro dimensioni e destinazioni di riferimento:
- a) pellegrinaggi in destinazioni caratterizzate da attività prevalentemente turistiche,
 - b) raduni religiosi e spirituali,
 - c) itinerari e percorsi che conducono a luoghi di pellegrinaggio o a siti, monumenti e santuari religiosi attraverso territori e spazi rurali che si consolidano o talvolta rinascono.
9. Il pellegrinaggio è senza dubbio la forma più comune di turismo religioso e spirituale. Alcune religioni integrano il pellegrinaggio nella propria pratica: buddista, cristiano-cattolica e ortodossa, induista, musulmana e scintoista. In altre, tale pratica non esiste, ciò malgrado i fedeli si spostano per visitare i luoghi di testimonianza storica dei propri correligionari. Oggi il pellegrinaggio si evolve:
- a) da un lato registra una notevole massificazione - alcuni pellegrinaggi stabiliscono ogni anno record di affluenza,
 - b) dall'altro, include elementi di svago e istruzione che rispondono alle aspettative delle popolazioni del XXI secolo, in particolar modo dei giovani.
10. Gli eventi religiosi appartengono a ogni fede e tradizione. I raduni religiosi possono attrarre centinaia di migliaia, persino milioni di partecipanti, turisti, residenti e pellegrini. Differiscono dai pellegrinaggi in quanto si organizzano in funzione di un avvenimento, in occasione della visita di un'alta autorità religiosa, di un anniversario, di un giubileo e talvolta di incontri ecumenici. In ogni caso, hanno quasi sempre un carattere più festivo che religioso, specie quando si tratta di incontri di giovani. La loro organizzazione di solito è molto complessa. Esistono rischi di infortuni, incidenti, attentati terroristici, epidemie, ecc. La "Kumbha Mela" induista è il più grande raduno religioso del mondo.
11. Le vie di pellegrinaggio e gli itinerari religiosi si sono evoluti in prodotti turistici ai quali le istituzioni dedicano tutta la loro attenzione e comportano ricadute significative a beneficio delle comunità attraversate. Il pellegrinaggio a piedi, in bicicletta, a cavallo o con qualsiasi altro mezzo di trasporto non motorizzato, basato su motivazioni di carattere religioso, culturale o artistico, è ben più di una semplice passeggiata. Si programma in anticipo e la sua durata supera di gran lunga il tempo di percorrenza. Richiede una preparazione fisica e spirituale che costituiscono già parte integrante del pellegrinaggio.
12. Il più noto è il "*Camino de Santiago de Compostela*", che ha permesso di porre in risalto il tema delle vie di pellegrinaggio in Europa. Tale tematica si è arricchita, dando vita a un quadro più generale nell'ambito del Consiglio d'Europa, quello delle "Vie di Pellegrinaggio", con tre obiettivi: identificarle, contraddistinguerle tramite segnaletica comune e coordinarle in un programma di eventi culturali, in collaborazione con istituzioni statali, regionali, locali e ONG.

13. Il concetto della via di pellegrinaggio e dell'itinerario turistico, "Il Cammino di Abramo" è stato lanciato nella primavera del 2007 dal "*Global Negotiation Project*" dell'Università di Harvard nell'ambito dei progetti che intendono avviare l'iniziativa dell'Alleanza delle Civiltà promossa dalle Nazioni Unite. Tale itinerario costituirebbe un percorso simile a quello della Via della Seta o della rotta degli schiavi, che proseguirebbe in vari paesi del Medio-Oriente sulle tracce del profeta Abramo, capostipite delle tre principali religioni monoteiste. L'idea è di permettere la rivalorizzazione e la promozione dei luoghi religiosi e dei pellegrinaggi in Medio-Oriente.
14. Nell'ottica dello sviluppo sostenibile del turismo religioso vanno presi in considerazione altri elementi:
 - a) la rilevazione e la gestione del flusso di persone in occasione di grandi eventi,
 - b) la conservazione e la rivalorizzazione di monumenti religiosi e culturali,
 - c) la protezione ambientale di siti naturali sedi di eventi religiosi di rilievo,
 - d) le vie e gli itinerari di pellegrinaggio,
 - e) la sicurezza e l'igiene delle persone,
 - f) l'uso efficace di nuove tecnologie di informazione comunicazione, e
 - g) la promozione e il marketing di nuovi prodotti e servizi inerenti a tale tipologia di turismo.
15. La globalizzazione ha aperto il turismo religioso a un processo di commercializzazione trasformandolo in un "prodotto commerciale" quale non era in origine. In passato il pellegrino era esente da tasse e diritti di pedaggio; non era necessario pagare per entrare nelle "case di Dio". Tale tipo di turismo comporta anche relazioni con mercati che si sovrappongono: spiritualità, salute fisica e mentale, svago, cultura, soggiorni brevi e "*city breaks*". La sua base demografica è considerevole. La consapevolezza del potenziale del turismo religioso è recente al pari della sua "commercializzazione". Ciò lascia aperte enormi possibilità di crescita per il settore turistico, specie nell'intento di favorire il dialogo interreligioso e interculturale, e l'Alleanza delle Civiltà, purché vengano osservati i principi dello sviluppo sostenibile.
16. Il turismo religioso si sviluppa rapidamente dal punto di vista commerciale e si basa su motivazioni profonde universali; deve quindi far fronte a una serie di questioni operative che possono incidere negativamente sulla sostenibilità di infrastrutture, sulle aree attraversate, in primo luogo sul patrimonio:
 - a) Per quanto concerne luoghi e destinazioni di pellegrinaggio, si tratta di questioni di pianificazione e conservazione di monumenti - spesso antichi - che necessitano di salvaguardia, rivalorizzazione e/o tutela ambientale dei siti naturali, mediante accessi e vie di scorrimento tali da evitare la saturazione e non superare i limiti della capacità di carico. A ciò si aggiunga la gestione e la promozione di tali destinazioni, lo sviluppo di una economia locale sostenibile, e il rispetto di tradizioni e costumi delle popolazioni ospitanti in uno spirito di dialogo e incontro con l'altro.
 - b) Per quanto riguarda i grandi eventi e incontri religiosi, le problematiche da affrontare sono: gestire e monitorare flussi e accessi, assicurare ai

partecipanti accoglienza, sistemazione in buone condizioni igienico-sanitarie (ad es., al fine di prevenire la diffusione di malattie come la gastroenterite, ecc.), alimentazione e ristorazione in conformità a specifiche prescrizioni alimentari delle rispettive religioni, tutela delle persone e dei loro beni, assistenza a malati, anziani e bambini che potrebbero perdersi, informazione e comunicazione sul programma dell'incontro (orari delle cerimonie, pasti, tipi di pasti a seconda della religione e delle tradizioni alimentari, ecc.).

- c) Infine, le vie del pellegrinaggio e gli itinerari religiosi richiedono partenariati ben coordinati tra comunità di accoglienza in luoghi di transito, comunità ospitanti, operatori del turismo ed enti di pianificazione territoriale.

- 17. In che modo il turismo religioso può considerarsi "sostenibile"? Deve essere in grado di attivare un ciclo virtuoso di sviluppo locale in termini economici, ambientali, sociali, culturali, etici e deve contribuire alla salvaguardia dei valori locali naturali e culturali. Non deve incidere sul cambiamento climatico, utilizzando nel miglior modo e con il maggior risparmio possibile fonti di energia rinnovabili evitando di inquinare l'atmosfera. Quasi tutte le comunità religiose sono favorevoli al turismo, in quanto genera risorse per il loro sostentamento, per una migliore informazione dei fedeli e del pubblico, per la salvaguardia e conservazione di santuari e monumenti e dell'ambiente naturale.

L'UNWTO ha elaborato una serie di obiettivi a favore del turismo sostenibile, tra i quali è possibile annoverare i seguenti:

- 1) fattibilità economica,
- 2) prosperità locale,
- 3) qualità dell'occupazione,
- 4) equità sociale,
- 5) soddisfazione dei visitatori,
- 6) governance locale,
- 7) benessere della comunità,
- 8) ricchezza culturale,
- 9) integrità fisica,
- 10) rendimento delle risorse,
- 11) purezza ambientale.

- 18. Nell'ambito del turismo religioso, l'applicazione di tali concetti deve essere correlata a una migliore conoscenza dei suoi flussi:

- a) come rilevare i flussi di pellegrini e visitatori?
- b) come gestire i flussi di centinaia di migliaia, se non di milioni di partecipanti in occasione di grandi eventi e raduni?

- 19. La carenza di informazioni e/o assenza di dati attendibili inerenti il volume, le dinamiche e le caratteristiche dei flussi turistici religiosi rappresentano uno dei maggiori ostacoli allo sviluppo di strategie turistiche da parte delle organizzazioni pubbliche locali, regionali o nazionali e da parte degli operatori del settore privato e/o associativo. nonostante ciò, pochi gestori hanno una visione globale del

problema, e ancora meno sono coloro i quali utilizzano la gamma delle tecniche esistenti, che vanno dal controllo dei flussi nel tempo e nello spazio fino alla gestione delle attese. I flussi in località religiose sono gestiti in gran con le modesime modalità utilizzate nei casi come quelli nei siti culturali e le nuove tecnologie di informazione e comunicazione permettono di trovare soluzioni efficaci per una gestione sostenibile dei flussi turistici. Per i grandi raduni, ciò risulta ancora più difficile.

20. In tale contesto, si pongono due questioni:

- a) possono buona organizzazione e corretta pianificazione consentire a un maggior numero di persone di apprezzare tali siti religiosi garantendone la salvaguardia a lungo termine?
- b) come si può determinare il numero massimo di visitatori in un luogo di pellegrinaggio o monumento religioso?

21. La clientela del turismo religioso sta cambiando. Inizialmente si trattava di una clientela nazionale di persone anziane, gruppi di giovani e famiglie con bambini. Oggi il turismo religioso si internazionalizza, i soggiorni sono più brevi e i turisti religiosi ricorrono sempre più ad agenzie specializzate così come alle tecnologie della informazione e comunicazione. Sono coinvolte tutte le fasce di età e tutte le classi sociali:

- a) Le destinazioni si sono internazionalizzate a seguito della globalizzazione, della riduzione dei costi dei trasporti, dei viaggi di gruppo tutto compreso, dell'informazione e degli annunci delle associazioni religiose o spirituali attraverso Internet. Alcune mete del turismo religioso accolgono oggi più cittadini stranieri che nazionali. Tuttavia il processo di internazionalizzazione del turismo religioso potrebbe essere frenato da misure che limitano i viaggi internazionali, come la riduzione della libertà di circolazione nell'ambito della lotta contro il terrorismo e l'immigrazione. Maggior numero di visti e il loro carattere selettivo, leggi più severe in materia di immigrazione, restrizioni al soggiorno degli studenti stranieri; tutti questi provvedimenti adottati dai governi, anche se non attinenti al turismo, hanno degli effetti negativi sull'attività turistica.
- b) Le potenzialità che il turismo religioso offre conferiscono un ruolo sempre più importante al settore commerciale dei viaggi. La domanda risulta ancora più difficile da individuare a causa dell'assenza di dati specifici concernenti le reali motivazioni dei turisti-pellegrini. Nascono agenzie specializzate e altre riorientano la loro attività verso il turismo religioso e spirituale. Di questo settore commerciale si creano tramite reti sociali di Internet associazioni internazionali delle quali occorrerà in futuro confermare gli obiettivi, al di là del marketing e della promozione del turismo religioso nell'ambito di un'etica del turismo.
- c) Le questioni riguardanti la sicurezza, l'assistenza e le assicurazioni dei viaggi religiosi e dei pellegrinaggi acquisiscono assoluta rilevanza con lo sviluppo di questi mercati. In tutte le tradizioni religiose esiste l'assistenza ai pellegrini, ai malati e ai poveri. Nella maggior parte dei paesi sviluppati, l'assistenza alle persone disabili è disciplinata per legge. Le autorità religiose prevedono da tempo servizi speciali per i malati gravi e disabili che compiono il pellegrinaggio con la speranza di una remissione o di un miracolo. Si

dovrebbe porre particolare attenzione ai pellegrinaggi dei musulmani che richiedono una assicurazione nella forma “*takaful*”, intesa quale “mutua assistenza”, in ossequio al diritto islamico e ai principi della Shari’a. Tale tipo di assicurazione è radicalmente distinta dalle comuni forme di polizze assicurative.

- d) La ricettività dei pellegrini e dei visitatori si è evoluta da un secolo: da una grande semplicità ad alberghi di lusso. Tale ricettività deve contribuire allo sviluppo sostenibile del turismo religioso e spirituale nelle destinazioni. Enti regionali, nazionali o stranieri devono controllarne la qualità.
 - e) Uno degli aspetti sui quali il turismo religioso richiede l’applicazione di norme rigorose è, senza dubbio, quello dell’alimentazione, cioè i generi alimentari, la loro preparazione e cottura. Trattasi al giorno d’oggi di un tema di grande interesse per il turismo religioso (trasportatori, ristoratori, albergatori, e altre strutture ricettive, crocieristi, tour operator), che va ben oltre la mera ristorazione del turismo religioso.
 - f) Le tecnologie dell’informazione e della comunicazione rientrano a pieno titolo nell’ambito dei pellegrinaggi e del turismo religioso. Non bisogna dimenticare che fino al XIX secolo, le comunicazioni internazionali dovevano molto ai pellegrini che visitavano altre regioni e altri paesi consentendo uno scambio di informazioni e un dialogo tra culture. Oggi ogni meta di pellegrinaggio, incontro religioso, itinerario promosso da autorità locali e da partenariati religiosi e turistici ha il proprio sito Internet. L’arrivo del Web 2.0 renderà ancora più sofisticata la promozione e lo sviluppo del turismo religioso attraverso Internet.
22. Alcune destinazioni turistiche hanno adottato o stanno adottando piani o strategie di sviluppo turistico sostenibile del loro patrimonio religioso, in funzione delle loro risorse e potenzialità. Gli enti turistici creano sezioni chiamate a coordinare meglio i potenziali partner del turismo religioso, soprattutto nel settore commerciale. Le strategie includono tecniche sempre più avanzate di marketing riguardanti l’immagine, il marchio, la promozione e la commercializzazione. Le destinazioni del turismo religioso rafforzano i loro partenariati interni ed esterni:
- a) quelli interni, riunendo gli attori del turismo al fine di renderli consapevoli delle potenzialità del turismo religioso;
 - b) quelli esterni, creando reti aventi l’obiettivo di rendere più efficace la promozione o meglio forum di scambi di esperienze e buone prassi.
23. Il contributo più apprezzabile del patrimonio religioso allo sviluppo locale risiede nel suo potere di attrazione turistica e nei suoi effetti positivi in termini di entrate e posti di lavoro. Per evitare ogni forma di indebolimento di tale contributo, occorre privilegiare i turisti piuttosto che gli escursionisti e monitorare i meccanismi di formazione dei prezzi; ciò implica un controllo del patrimonio immobiliare nonché l’impegno a compromessi di moderazione tra prestatori di servizi. E ciò, è realizzabile per il patrimonio religioso? È quanto auspicano autorità religiose e associazioni senza scopo di lucro che desiderano riunire il maggior numero di pellegrini e fedeli? Esistono delle criticità; si tratta di trovare attraverso confronti e partenariati soluzioni condivise.

24. La formazione rivolta a destinazioni o a operatori turistici religiosi, è e sarà un elemento decisivo per lo sviluppo sostenibile del turismo religioso e spirituale. Tale formazione comprende aspetti alquanto complessi, che vanno ben oltre la gestione e lo sviluppo delle strutture turistiche ricettive e alberghiere o delle risorse del patrimonio culturale. Occorre che Istituti Universitari e Seminari prevedano l'inserimento del turismo religioso e culturale nei programmi di teologia e di storia delle religioni come anche nei programmi di turismo, in particolare nel contesto di un management interculturale, al fine di dialogare con le molteplici nazionalità e fedi.
25. In futuro, analisi e ricerche sul turismo religioso intraprese dalle amministrazioni turistiche dovrebbero essere elaborate secondo le buone prassi adottate dall'UNWTO per analizzare la programmazione, la gestione e la pianificazione dei raduni e dei grandi eventi religiosi e presentare casi di buone prassi di gestione sostenibile evitando saturazione e fenomeni di sovraffollamento. Le questioni alimentari e di salute pubblica sono tra le più delicate e non vanno ignorate.
26. Per le sue dimensioni e forme diverse (pellegrinaggi, raduni, visite ai santuari, viaggi spirituali, ecc.), il turismo religioso rappresenta una sfida economica e sociale per i territori. Le comunità locali devono trarne benefici. Si tratta di:
- a) conciliare le esigenze commerciali del settore turistico con i bisogni spirituali e religiosi dei pellegrini e dei fedeli, rispettando l'integrità fisica dei siti e il loro valore religioso.
 - b) allocare i diritti di ingresso e trovare le risorse in grado di garantire la sostenibilità di un santuario o di un monumento e il benessere delle comunità che li gestiscono.
27. Le strutture di marketing e di gestione delle destinazioni turistiche religiose adottano strategie per proteggere e amministrare meglio il patrimonio religioso, in base alle proprie risorse e potenzialità. Gli sforzi nel marketing sempre più coinvolgono partenariati sia interni che esterni e norme etiche per consentire ad un maggior numero di persone la partecipazione a pellegrinaggi e raduni religiosi, riferendosi principalmente al Codice Etico Mondiale per il Turismo (CEMT). Tali sforzi dovrebbero condurre anche ad una migliore formazione relativa al turismo religioso mediante una "pedagogia del patrimonio" e alla elaborazione di buone prassi atte a favorire il dialogo interreligioso e interculturale.
28. I partenariati tra il mondo del turismo e i correlati settori dell'agricoltura e dell'artigianato sono indispensabili anche perché sarà necessario realizzare filiere turistiche e patrimoniali per creare nuovi prodotti e servizi, nuove infrastrutture e impianti, ecc. Solo la creazione di filiere eviterà le fughe e il non utilizzo di risorse sostenibili di un territorio quali agricoltura o artigianato.
29. In tal senso il turismo è, e come tale deve essere riconosciuto, strumento di dialogo tra culture e religioni. Il turismo religioso e spirituale possono dare grande impulso alla pace e allo sviluppo sostenibile. Il dialogo tra religioni, culture e civiltà rappresenta un'opportunità per il turismo. Formidabile strumento di

modernizzazione e di lotta contro lo “scontro di ignoranze”, se viene concepito in modo sostenibile e finalizzato alla riduzione della povertà in uno spirito di responsabilità e solidarietà, il turismo può contribuire a migliorare la conoscenza della diversità religiosa, nonché della diversità culturale ormai inserita in una Convenzione Internazionale.

Conclusioni e raccomandazioni

30. In definitiva, il turismo può svolgere un ruolo preminente nel dialogo fra religioni, culture e civiltà e fungere da catalizzatore di numerosi progetti e programmi, ma non vi possono essere incontri senza la libertà di viaggiare, di circolare e senza il rispetto dei diritti umani.
31. La necessità di sviluppare il turismo religioso e le altre forme di turismo che facilitino l'incontro e il dialogo deve condurre le autorità amministrative a rendere più flessibili le formalità frontaliere garantendo la sicurezza delle persone e dei beni senza interferire nella lotta al terrorismo.
32. Il contenuto dei programmi, circuiti, viaggi, soggiorni di turismo religioso, spirituale o di “dialogo” deve evitare ogni stereotipo, sollecitazione al razzismo, alla xenofobia e al nazionalismo estremista così come al terrorismo. I siti web relativi al turismo religioso e spirituale devono rispettare le norme etiche in conformità ai principi del Codice Etico Mondiale per il Turismo (CEMT). Tutte le forme di turismo a favore dell'incontro, del dialogo e dell'ecumenismo dovrebbero essere incoraggiate e riferirsi al CEMT.
33. Il turismo religioso richiede che vengano svolti più accurati studi per meglio definirne dimensioni, forme, gestione e l'impatto su monumenti, luoghi di interesse e territori. È necessario cercare una più precisa definizione di turismo religioso e di turismo spirituale al fine di adottare i medesimi concetti e le stesse valutazioni quantitative. Si auspica anche l'elaborazione di una guida di buone prassi nell'ambito del turismo religioso. Le statistiche sul turismo religioso andrebbero meglio rilevate, raccolte e armonizzate sul piano internazionale. Infine, le indagini e le ricerche sul turismo religioso esigono la creazione di reti di ricercatori e docenti, e di professionisti del turismo, per l'analisi della domanda e dell'offerta.

Τουρισμός και Θρησκείες *:

Μια συμβολή στον διάλογο ανάμεσα στις θρησκείες,
στις κουλτούρες και στους πολιτισμούς

1. Η παρούσα έκθεση συντάχθηκε από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού στο πλαίσιο του Διεθνούς Συνεδρίου της Κόρδοβας (29-31 Οκτωβρίου 2007). Η έκθεση αυτή στοχεύει:
 - α) αφενός, να μελετήσει τις σχέσεις ανάμεσα στον τουρισμό και τις θρησκείες και στα σχετικά ταξίδια προσκυνημάτων και τις συναθροίσεις, με στόχο την αύξηση της δυναμικής του τουρισμού σκοπεύοντας στην ενθάρρυνση και στη διευκόλυνση του διαπολιτισμικού διαλόγου. Επίσης να αναλύσει τις τάσεις που παρατηρούνται στον θρησκευτικό τουρισμό, όπως και στον τουρισμό που απευθύνεται κυρίως στους νέους, με ψυχαγωγικό και πνευματικό χαρακτήρα και που συχνά έχει μια οικουμενική διάσταση που στοχεύει στην γνωριμία και στη γνώση του Άλλου. Ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί επίσης να αποτελεί ένα ισχυρό εργαλείο για τη συνειδητοποίηση της αξίας της διαφύλαξης της κληρονομιάς του κάθε ατόμου καθώς και όλης της ανθρωπότητας. Το πρώτο κεφάλαιο αυτής της έκθεσης στοχεύει στην καλύτερη κατανόηση των διαστάσεων, των προορισμών του θρησκευτικού τουρισμού και της μελλοντικής συμβολής του στο διαπολιτισμικό και διαθρησκευτικό διάλογο, και
 - β) αφετέρου, να προσφέρει παραδείγματα ορθής πρακτικής σε κυβερνήσεις, θρησκευτικές αρχές και ταξιδιωτικούς πράκτορες για τη διαχείριση των εκδηλώσεων, των θρησκευτικών και πνευματικών μνημείων λατρείας, στο πλαίσιο της ανάπτυξης του αειφόρου τουρισμού, με σκοπό τη βελτίωση των πλεονεκτημάτων για τις τοπικές κοινωνίες. Το δεύτερο κεφάλαιο της έκθεσης αναλύει τις συνθήκες ανάπτυξης του αειφόρου θρησκευτικού τουρισμού στο πλαίσιο του διαπολιτισμικού και διαθρησκευτικού διαλόγου.
2. Ο θρησκευτικός τουρισμός αυξάνεται σημαντικά στις ανεπτυγμένες αλλά και στις αναπτυσσόμενες χώρες όταν οι οικονομικές συνθήκες των μεσαίων και υψηλών τάξεων τις επιτρέπει να ταξιδεύουν. Κατά τον 21^ο αιώνα ο θρησκευτικός και πνευματικός τουρισμός μπορεί να αποτελεί μια μεγάλη ευκαιρία για την αναζήτηση αξιών, για άντρες και γυναίκες οποιασδήποτε πίστης, φιλοσοφίας και θρησκείας. Ωστόσο για να γίνει εφικτή αυτή η ευκαιρία σε ένα μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, είναι αναγκαία η ανάπτυξη του αειφόρου τουρισμού.
3. Ο θρησκευτικός τουρισμός διεθνοποιείται. Από εθνικό κυρίως τουρισμό, εξελίσσεται σε έναν τουρισμό που εμπλέκει επισκέπτες διαφορετικών εθνικοτήτων - και για μερικούς προορισμούς- και διαφορετικών δογμάτων και θρησκειών. Τα τελευταία

* Η μετάφραση στην ελληνική γλώσσα έγινε από την κ. Ζώη Ζωγραφίδου Αν. Καθηγήτρια Ιστορίας Ιταλικής Λογοτεχνίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και από την κ. Antonia Casamassima Υποψήφια Διδάκτορα του Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΑΠΘ.

τριάντα χρόνια, η σημαντική ανάπτυξη των προορισμών θρησκευτικού τουρισμού επέτρεψε στα ταξίδια προσκυνήματος να αποκτήσουν εκ νέου την αξία που είχαν παλιά. Επίσης οι θρησκευτικές συναθροίσεις επιτρέπουν τη συγκέντρωση δεκάδων εκατομμυρίων ανθρώπων και τα ταξίδια προσκυνήματος και οι θρησκευτικές διαδρομές αποκτούν εκ νέου το ρόλο τους ως σημείο επαφής ανάμεσα σε λαούς και σε έθνη.

Παρόλα αυτά ο τρόπος ζωής άλλαξε και πολλά σημερινά προσκυνήματα έχουν ως κίνητρο κοσμικούς λόγους (εκπαίδευση και μόρφωση) καθώς και τουριστικό ενδιαφέρον.

4. Ο θρησκευτικός τουρισμός θα έπρεπε να χαρακτηρίζεται από έναν ηθικό κώδικα που θα μπορεί να επηρεάσει τη συμπεριφορά των προσκυνητών και των τουριστών για να τους μετατρέψει σε αγγελοφόρους του διαπολιτισμικού διαλόγου. Τα προσκυνήματα και οι θρησκευτικές συναντήσεις διευκολύνουν τις ειρηνικές σχέσεις ανάμεσα στους λαούς και προωθούν τον «τουρισμό της αλληλεγγύης» ο οποίος συμβάλλει στον αγώνα κατά της φτώχειας και στην αειφόρο ανάπτυξη της ανθρωπότητας. Μ' αυτήν την οπτική ο τουρισμός με προϋπόθεση τα οικονομικά, οικολογικά και τα πολιτιστικά όρια, αποτελεί έναν από τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους συμμετοχής στον διάλογο ανάμεσα στις θρησκείες και στους πολιτισμούς.
5. Παρόλα αυτά είναι πιθανόν στην ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού να σταθούν διάφορα εμπόδια που αφορούν στην ελευθερία διακίνησης και στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως είναι η ελεύθερη συμμετοχή σε θρησκευτικές συναντήσεις σύμφωνα με ό,τι ορίζει ο νόμος και χωρίς να επηρεάζεται το δημόσιο συμφέρον, η αξιοπρέπεια και ο σεβασμός των λαών. Η χορήγηση διαβατηρίων και βίζας για την συμμετοχή σε προσκυνήματα και θρησκευτικές συναντήσεις είναι σκόπιμο να πραγματοποιείται με όσο δυνατόν μεγαλύτερη ευελιξία λαμβάνοντας υπόψη και το θέμα της καταπολέμησης της τρομοκρατίας. Πρέπει επίσης να γίνονται σεβαστά τα δικαιώματα που συμπεριλαμβάνονται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και της ελεύθερης έκφρασης, της πολιτιστικής και της θρησκευτικής κληρονομιάς με σκοπό την διασφάλιση και τον εμπλουτισμό της παγκόσμιας πολιτιστικής ποικιλομορφίας.
6. Ο οικουμενισμός είναι μια τάση που ενισχύεται όλο και περισσότερο με τον θρησκευτικό τουρισμό. Μια άλλη τάση που ευνοεί τη γνωριμία με άλλες θρησκείες και πολιτισμούς, είναι ο πνευματικός τουρισμός ή ο τουρισμός της πνευματικότητας. Οι τουριστικοί προορισμοί ευνοούν τις συναντήσεις, το διαθρησκευτικό και το διαπολιτιστικό διάλογο που διευκολύνονται από τις υποδομές, από τις μονάδες φιλοξενίας, από την ομορφιά και την ηρεμία των πολιτιστικών μνημείων και του φυσικού περιβάλλοντος. Οι οικουμενικές συναντήσεις, ειδικά για τους νέους, πρέπει να προωθηθούν στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών για το διαθρησκευτικό και το διαπολιτιστικό διάλογο, όπως ακριβώς και για το διάλογο της Συμμαχίας των Πολιτισμών.
7. Ο τουρισμός φέρνει σε επαφή με άλλους τρόπους ζωής, με άλλες θρησκείες και με άλλες μορφές ερμηνείας του κόσμου και της ιστορίας. Γι' αυτόν το λόγο έχει σημασία να εξασφαλιστεί η ανάπτυξη του με τις καλύτερες συνθήκες ελευθερίας μετακίνησης, με τη διασφάλιση και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ειδικά εάν πρόκειται για το θρησκευτικό τουρισμό. Σήμερα παρατηρείται:

- α) μια εκκοσμίκευση των προσκυνημάτων, των θρησκευτικών και πνευματικών ταξιδιών καθότι πρέπει να απαντήσουν στις καινούργιες απαιτήσεις των πολιτών και της τουριστικής πελατείας σε μια κοινωνία πιο εύθυμη, ανοιχτή και ελεύθερη,
- β) αυτές οι μορφές τουρισμού απαιτούν προοδευτικά μια αποτελεσματικότερη διαχείριση και προώθηση με τη μεγάλη χρήση τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας, με την επιτακτική ανάγκη της προστασίας των πόρων, της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης.
8. Η παρούσα έκθεση έχει ως στόχο να αντιμετωπίσει αυτήν την κατάσταση. Φυσικά δε στάθηκε δυνατό να γίνει μία εξαντλητική καταγραφή όλων των χώρων, των μνημείων και των προορισμών πνευματικών ταξιδιών και προσκυνημάτων, αλλά εξετάστηκε το μεγαλύτερο μέρος των θρησκειών και των πνευματικών ιδεολογιών του σημερινού κόσμου. Οι τρεις σημαντικότερες μορφές αυτού του είδους τουρισμού παρουσιάζονται σε σχέση με τις διαστάσεις και τους προορισμούς τους ως:
- α) προσκυνήματα με προορισμούς που χαρακτηρίζονται με κατεξοχήν τουριστικές δραστηριότητες,
- β) θρησκευτικές και πνευματικές συναντήσεις,
- γ) διαδρομές και ταξίδια που οδηγούν σε θρησκευτικούς τόπους, ή προσκυνήματα, μνημεία, και ιερά τεμένη διαμέσω αγροτικών περιοχών και εδαφών γνωστών ή που αναμένεται να γίνουν γνωστά.
9. Το προσκυνήμα είναι αναμφισβήτητη η πιο συνήθης μορφή θρησκευτικού και πνευματικού τουρισμού. Ορισμένες θρησκείες, όπως ο Βουδισμός, η Καθολική και η Ορθόδοξη Εκκλησία, ο Ινδουισμός, το Ισλάμ ή ο Σιντοϊσμός ενσωματώνουν τα προσκυνήματα στις πράξεις λατρείας τους. Σε άλλες θρησκείες αυτή η πρακτική δεν υπάρχει αλλά, παρόλ' αυτά, οι πιστοί ταξιδεύουν για να επισκεφτούν τα μέρη που έχουν ιστορική σημασία για τη θρησκεία τους. Σήμερα τα προσκυνήματα εξελίσσονται:
- α) αφενός, γίνονται μαζικά κάθε χρόνο -κάποια προσκυνήματα με υψηλό βαθμό συμμετοχών που φτάνει όλο και περισσότερο σε σημεία ρεκόρ,
- β) αφετέρου, περιλαμβάνουν ψυχαγωγία και επιμόρφωση που απαντούν στις απαιτήσεις των λαών, ειδικά των νέων, του 21ο αιώνα.
10. Οι θρησκευτικές εκδηλώσεις χαρακτηρίζουν κάθε πίστη και παράδοση. Οι θρησκευτικές συναντήσεις προσελκύουν εκατοντάδες χιλιάδες ή ακόμα και εκατομμύρια συμμετεχόντων: τουρίστες, κατοίκους και προσκυνητές. Αυτές οι εκδηλώσεις διαφέρουν από τα προσκυνήματα επειδή οργανώνονται επ' ευκαιρία συγκεκριμένων γεγονότων όπως η επίσκεψη μίας σημαντικής θρησκευτικής αρχής, μια επέτειος, ένα ιωβηλαίο και κάποιες φορές οικουμενικές συναντήσεις. Τις περισσότερες φορές, έχουν τόσο πανηγυρικό όσο και θρησκευτικό χαρακτήρα, ειδικά εάν πρόκειται για συναντήσεις νέων. Η οργάνωση αυτών των εκδηλώσεων είναι συνήθως πολύπλοκη: υπάρχει κίνδυνος ατυχημάτων, επεισοδίων, τρομοκρατικών επιθέσεων, επιδημιών κτλ. Η ινδουιστική "Khumh Mela" θεωρείται ως η μεγαλύτερη θρησκευτική συνάντηση στον κόσμο.
11. Οι θρησκευτικές περιηγήσεις και τα προσκυνητικά οδοιπορικά εξελίχθηκαν σε

τουριστικά προϊόντα στα οποία οι αρχές αφιερώνουν όλη την προσοχή τους με σκοπό το οικονομικό κέρδος και το ουσιαστικό όφελος όλων των κοινοτήτων που γίνονται αντικείμενα επίσκεψης. Τα προσκυνήματα, με τα πόδια, το ποδήλατο, το άλογο και με οποιοδήποτε άλλο μη μηχανοκίνητο μέσο, για θρησκευτικούς, πολιτιστικούς ή καλλιτεχνικούς σκοπούς, είναι κάτι παραπάνω από μια απλή εκδρομή: προγραμματίζονται εκ των προτέρων και διαρκούν πολύ περισσότερο από ένα ταξίδι. Απαιτούν σωματική και πνευματική προετοιμασία κάτι που αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του προσκυνήματος.

12. Το πιο γνωστό προσκυνήμα είναι: “Ο Δρόμος του Αγίου Ιακώβου” ή “ο Δρόμος του Σαντιάγο της Κομποστέλα” χάρη στον οποίο έγινε γνωστό στην Ευρώπη το ζήτημα των προσκυνηματικών οδοιπορικών. Στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου το ζήτημα αυτό εμπλουτίστηκε με ένα ευρύτερο πλαίσιο σχετικό με τους “Δρόμους Προσκυνήματος” που περιλαμβάνει τρεις στόχους: τον εντοπισμό, την επισήμανση με κοινούς στόχους και το συντονισμό ενός προγράμματος πολιτιστικών εκδηλώσεων σε συνεργασία με κυβερνητικές, περιφερειακές και τοπικές αρχές, καθώς και με μη κυβερνητικές οργανώσεις.
13. Η ιδέα του οδοιπορικού προσκυνήματος και της τουριστικής διαδρομής, “Η πορεία του Αβραάμ”, προωθήθηκε την άνοιξη του 2007 από το Global Negotiation Project του Πανεπιστημίου του Harvard στο πλαίσιο των προγραμμάτων των Ηνωμένων Εθνών για την πραγματοποίηση μιας πρωτοβουλίας της Συμμαχίας των Πολιτισμών. Το οδοιπορικό αυτό σκοπεύει να είναι παρόμοιο με το “Δρόμο του Μεταξιού” ή με την “πορεία των σκλάβων” που θα διασχίζει διάφορες χώρες της Μέσης Ανατολής στα βήματα του προφήτη Αβραάμ, γενάρχη των τριών σημαντικότερων μονοθεϊστικών θρησκειών. Σκοπός είναι η ανάδειξη και η προώθηση των θρησκευτικών τόπων και των προσκυνημάτων στη Μέση Ανατολή.
14. Στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας και τα εξής στοιχεία:
 - α) τη μέτρηση και τη διαχείριση της ροής επισκεπτών επί τη ευκαιρία σημαντικών εκδηλώσεων,
 - β) τη συντήρηση και την αποκατάσταση των θρησκευτικών και πολιτιστικών μνημείων,
 - γ) την περιβαλλοντική προστασία των φυσικών τόπων όπου λαμβάνουν χώρα οι σημαντικότερες θρησκευτικές εκδηλώσεις,
 - δ) τα οδοιπορικά και τις διαδρομές των προσκυνημάτων,
 - ε) την ασφάλεια και την υγιεινή των προσκυνητών,
 - ζ) την ικανοποιητική χρήση νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας,
 - θ) την προώθηση και την προβολή νέων προϊόντων και υπηρεσιών σχετικά μ’ αυτό το είδος του τουρισμού.
15. Η παγκοσμιοποίηση οδήγησε το θρησκευτικό τουρισμό σε μια διαδικασία εμπορευματοποίησης, μετατρέποντας τον σε “εμπορικό προϊόν”, όπως δεν ήταν αρχικά. Στο παρελθόν ο προσκυνητής απαλλασσόταν από φόρους και από διόδια.

Δεν έπρεπε να πληρώνει για να εισέλθει στους “οίκους του Κυρίου”. Αυτό το είδος τουρισμού προϋποθέτει σχέσεις με αγορές που επικαλύπτονται: - της πνευματικότητας, της σωματικής και ψυχικής υγείας, της ψυχαγωγίας, της κουλτούρας, των ταξιδιών μικρής διάρκειας και των αποδράσεων από την πόλη. Η δημογραφική του βάση είναι σημαντική. Η συνειδητοποίηση του δυναμικού και η εμπορευματοποίηση του θρησκευτικού τουρισμού είναι πρόσφατες. Αυτό το γεγονός, με την προϋπόθεση να διατηρηθούν οι αρχές ανάπτυξης του αιεφόρου τουρισμού, ανοίγει τεράστιες δυνατότητες ανάπτυξης στον τουριστικό τομέα ειδικά εάν ευνοεί τον διαθρησκευτικό και διαπολιτιστικό διάλογο καθώς και τη Συμμαχία των Πολιτισμών.

16. Δεδομένου ότι ο θρησκευτικός τουρισμός αναπτύσσεται εμπορικά με ταχύ ρυθμό βασιζόμενος σε βαθιά εδραιωμένα κίνητρα, πρέπει να δοθεί προσοχή σε μια σειρά πρακτικών ζητημάτων που μπορούν να επηρεάσουν αρνητικά τον αιεφόρο χαρακτήρα των υποδομών, των τόπων που διασχίζονται και κυρίως της πολιτιστικής κληρονομιάς:

α) όσον αφορά τους τόπους και τους προορισμούς προσκυνημάτων, πρόκειται για θέματα που αφορούν στον εξοπλισμό και τη συντήρηση μνημείων, που πολλές φορές είναι αρχαία, και πρέπει να προστατευθούν και να επανεκτιμηθούν. Να προστατευτεί το φυσικό περιβάλλον με τη δημιουργία εισόδων και παρακάμψεων για την αποφυγή κυκλοφοριακού χάους και για αποσυμφόρηση. Σ' αυτό προστίθενται η διαχείριση και η προώθηση αυτών των προορισμών, η ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας, ο σεβασμός για τα ήθη και τα έθιμα ενός λαού, σε ένα πνεύμα διαλόγου και συνάντησης με τον «Άλλον».

β) Όσον αφορά τις μεγάλες εκδηλώσεις και τις θρησκευτικές συναντήσεις, τα ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν είναι τα εξής: η διαχείριση και ο έλεγχος της τουριστικής κίνησης και της πρόσβασης των τουριστών, της εξασφάλισης φιλοξενίας με καλές συνθήκες υγιεινής και δημοσίας υγείας (π.χ. για την αποφυγή μετάδοσης ασθενιών όπως η γαστρεντερίτιδα), την σίτιση σε όσους ακολουθούν μια συγκεκριμένη δίαιτα για θρησκευτικούς λόγους, τη προσωπική και υλική ασφάλεια, την ιατρική περίθαλψη σε αρρώστους και ηλικιωμένους, τη βοήθεια σε παιδιά στην περίπτωση που χαθούν, στην πληροφόρηση και επικοινωνία σχετικά με το πρόγραμμα συναντήσεων (ωράριο τελετών, γευμάτων, ειδών γευμάτων σύμφωνα με τις θρησκείες και με τις διατροφικές συνήθειες, κτλ.)

γ) τέλος, τα οδοιπορικά προσκυνήματος και οι θρησκευτικές περιηγήσεις απαιτούν μια καλά συντονισμένη συνεργασία ανάμεσα στις κοινότητες που επισκέπτονται οι προσκυνητές, στις κοινότητες που φιλοξενούν, στους ειδικούς στα θέματα τουρισμού και τις τοπικές αρχές ανάπτυξης.

17. Με ποιές προϋποθέσεις ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να χαρακτηριστεί αιεφόρος; Πρέπει να είναι σε θέση να καλλιεργεί μια θετική διαδικασία τοπικής ανάπτυξης, με οικονομικούς, περιβαλλοντικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς και ηθικούς όρους. Πρέπει να συμβάλει στη διαφύλαξη των φυσικών και πολιτιστικών τοπικών αξιών. Δεν πρέπει να προβαίνει σε κλιματολογικές αλλαγές, πρέπει να κάνει την καλύτερη δυνατή χρήση και τη μεγαλύτερη δυνατή οικονομία των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας αποφεύγοντας την ατμοσφαιρική ρύπανση. Σχεδόν όλες οι

θρησκευτικές κοινότητες αποδέχονται τον τουρισμό, επειδή αποτελεί πηγή οικονομικών εσόδων για την συντήρησή τους, ευνοεί την καλύτερη πληροφόρηση των πιστών και του κοινού όπως και τη συντήρηση - διαφύλαξη των μνημείων και του φυσικού περιβάλλοντος.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού παρουσίασε μία σειρά στόχων υπέρ του αειφόρου τουρισμού από τους οποίους θυμίζουμε :

- 1) την δυνατότητα οικονομικής ανάπτυξης
 - 2) την τοπική ανάπτυξη
 - 3) την ποιότητα απασχόλησης
 - 4) την κοινωνική ισότητα
 - 5) την ικανοποίηση των επισκεπτών
 - 6) την τοπική διαχείριση
 - 7) την κοινωνική ευημερία
 - 8) τον πολιτιστικό πλούτο
 - 9) την σωματική ακεραιότητα
 - 10) την απόδοση πόρων
 - 11) το καθαρό περιβάλλον
18. Στο πλαίσιο του θρησκευτικού τουρισμού η εφαρμογή αυτών των εννοιών πρέπει να συνοδεύεται από μια καλύτερη γνώριμία της τουριστικής εισροής:
- α) πως μπορεί να μετρηθεί η εισροή των επισκεπτών και των προσκυνητών;
 - β) πως μπορούμε να διαχειριστούμε αυτήν την εισροή όταν έχουμε να αντιμετωπίσουμε εκατοντάδες χιλιάδες ή εκατομμύρια συμμετεχόντων στις μεγαλύτερες εκδηλώσεις και συναθροίσεις;
19. Η ανεπάρκεια πληροφοριών και η έλλειψη στοιχείων για τον όγκο, τη δυναμική και τα χαρακτηριστικά της κίνησης θρησκευτικού τουρισμού αποτελούν ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια στην ανάπτυξη τουριστικών στρατηγικών εκ μέρους των τοπικών, περιφερειακών και εθνικών δημοσίων φορέων, του ιδιωτικού τομέα και των συλλόγων. Λίγοι είναι οι μάνατζερ που έχουν μια γενική εικόνα του θέματος και, ακόμα λιγότεροι είναι αυτοί που χρησιμοποιούν όλο το φάσμα των υπαρχόντων τεχνολογιών για τον έλεγχο της εισροής των τουριστών σε σχέση με το χρόνο και τον τόπο της διαμονής τους. Η εισροή των τουριστών στους θρησκευτικούς χώρους ελέγχεται κατά το μεγαλύτερο ποσοστό, όπως και στους πολιτιστικούς χώρους. Οι καινούργιες τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας επιτρέπουν να βρεθούν αποτελεσματικές λύσεις για μια αειφόρο διαχείριση της τουριστικής κίνησης. Για τις μεγάλες συναθροίσεις αυτό είναι ακόμα πιο δύσκολο.
20. Παρουσιάζονται έτσι τα εξής δύο ζητήματα:
- α) μπορεί ένας σωστός προγραμματισμός και μια ορθή διαχείριση να επιτρέψουν σε ένα μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων να επισκεφτούν αυτά τα θρησκευτικά αξιοθέατα εξασφαλίζοντας την μακροπρόθεσμη προστασία τους;
 - β) πώς μπορεί να επιτευχθεί ο μέγιστος αριθμός επισκεπτών σε ένα χώρο προσκυνημάτων ή σε ένα θρησκευτικό μνημείο;
21. Η πελατεία του θρησκευτικού τουρισμού αλλάζει. Αρχικά ήταν εθνικού επιπέδου,

αποτελούνταν από ηλικιωμένους, από ομάδες νέων και από οικογένειες με παιδιά. Σήμερα ο θρησκευτικός τουρισμός διεθνοποιείται: η περίοδος διαμονής μικραίνει και οι θρησκευτικοί τουρίστες, που είναι κάθε ηλικίας και κοινωνικής τάξης, απευθύνονται όλο και περισσότερο σε ειδικευμένα πρακτορεία όπως και ανατρέχουν στις τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας.

- α) Χάρη στην παγκοσμιοποίηση, τη μείωση του κόστους των μεταφορών, τα οργανωμένα ομαδικά ταξίδια που καλύπτουν όλα τα έξοδα, την πληροφόρηση και τις δημοσιοποιήσεις των θρησκευτικών και πνευματικών συλλόγων μέσω του διαδικτύου, οι θρησκευτικοί προορισμοί διεθνοποιούνται και ορισμένοι απ' αυτούς δέχονται επισκέπτες κυρίως από το εξωτερικό. Τα μέτρα που περιορίζουν τα διεθνή ταξίδια, όπως ο περιορισμός της ελευθερίας κυκλοφορίας στο πλαίσιο της καταπολέμησης της τρομοκρατίας και της παράνομης μετανάστευσης, εμποδίζουν τη διαδικασία διεθνοποίησης του θρησκευτικού τουρισμού. Τα κυβερνητικά μέτρα που αφορούν την έκδοση πολυάριθμων αδειών και βίζας με περιοριστικούς όρους, την αυστηρή νομοθεσία περί μετανάστευσης και τους περιορισμούς στην παραμονή των ξένων φοιτητών, παρόλο που δεν έχουν να κάνουν άμεσα με τον τουρισμό, επηρεάζουν αρνητικά την τουριστική δραστηριότητα.
- β) Οι δυνατότητες που προσφέρει ο θρησκευτικός τουρισμός παίζουν έναν όλο και πιο σημαντικό ρόλο στον τουριστικό εμπορικό τομέα. Η απουσία συγκεκριμένων στοιχείων σχετικά με τα πραγματικά κίνητρα που έχουν οι προσκυνητές-τουρίστες καθιστά ακόμα πιο πολύπλοκο τον εντοπισμό του θέματος. Ανοίγουν πολλά πρακτορεία που ειδικεύονται στον τομέα του θρησκευτικού τουρισμού ή στρέφουν τις δραστηριότητές τους προς αυτόν. Δημιουργούνται πολλοί διεθνείς οργανισμοί που ασχολούνται μ' αυτό το αντικείμενο μέσω διαδικτυακών και κοινωνικών δικτύων, γι' αυτό στο μέλλον θα χρειαστεί να καθοριστούν, εκτός από το μάρκετινγκ και την προώθηση του θρησκευτικού τουρισμού, οι στόχοι τους στο πλαίσιο μιας δεοντολογίας για τον τουρισμό.
- γ) Θέματα σχετικά με την ασφάλεια, την παροχή υπηρεσιών και την ασφάλιση στα θρησκευτικά ταξίδια και τα προσκυνήματα, γίνονται πρωτίστης σημασίας με την ανάπτυξη αυτής της αγοράς. Στην παράδοση κάθε θρησκείας ανέκαθεν παρέχεται βοήθεια στους προσκυνητές, στους αρρώστους και στους φτωχούς, και η περίθαλψη σε άτομα με ειδικές ανάγκες είναι νομικά εξασφαλισμένη στις περισσότερες από τις αναπτυγμένες χώρες. Οι θρησκευτικές αρχές φροντίζουν εγκαίρως για την ύπαρξη ειδικών υπηρεσιών για άτομα με σοβαρές ασθένειες και ειδικές ανάγκες που πηγαίνουν για προσκύνημα με την ελπίδα σωτηρίας ή κάποιου θαύματος. Ειδική προσοχή απαιτούν τα προσκυνήματα των μουσουλμάνων που, σύμφωνα με το ισλαμικό δίκαιο και της αρχές της "Shari'a" προβλέπουν τη μορφή ασφάλισης του τύπου "takaful" με την έννοια της "αμοιβαίας φροντίδας". Αυτό το είδος ασφάλισης παρουσιάζει ουσιαστικές διαφορές από τις συνηθισμένες μορφές ασφάλισης.
- δ) Κατά τη διάρκεια του τελευταίου αιώνα, η διαμονή των προσκυνητών και των επισκεπτών άλλαξε: από την απόλυτη λιτότητα στα πολυτελή ξενοδοχεία. Αυτή η φιλοξενία πρέπει να συμβάλει στην αειφόρο ανάπτυξη των προορισμών του θρησκευτικού και του πνευματικού τουρισμού, ενώ περιφερειακοί, εθνικοί ή ξένοι φορείς πρέπει να ελέγχουν την ποιότητα της.

- ε) Στο πλαίσιο του θρησκευτικού τουρισμού, ένας τομέας που αναμφίβολα απαιτεί την εφαρμογή τήρησης αυστηρών κανόνων, είναι ο τομέας της διατροφής που αφορά συγκεκριμένα τις διαφορετικές ποικιλίες και είδη φαγητών και τους τρόπους ετοιμασίας και μαγειρέματος τους. Στις ημέρες μας αυτό το θέμα κινεί το έντονο ενδιαφέρον των μεταφορέων, των εστιατόρων, των ξενοδόχων και άλλων μονάδων φιλοξενίας, των τουριστικών πρακτόρων κρουαζιέρων, των ταξιδιωτικών πρακτόρων και υπερβαίνει το πλαίσιο της απλής εξυπηρέτησης της εστίασης για τον θρησκευτικό τουρισμό.
- ζ) Οι τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας χρησιμοποιούνται κατά κόρον στο πλαίσιο των προσκυνημάτων και του θρησκευτικού τουρισμού. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι μέχρι τον 19^ο αιώνα οι διεθνείς επικοινωνίες όφειλαν πολλά στους προσκυνητές οι οποίοι επισκέπτονταν άλλες περιοχές και άλλες χώρες επιτρέποντας την ανταλλαγή πληροφοριών και το διαπολιτισμικό διάλογο. Σήμερα κάθε προορισμός προσκυνήματος, κάθε θρησκευτική συνάντηση ή οδοιπορικό που προωθείται από τοπικούς φορείς, θρησκευτικούς και τουριστικούς συνεταιρισμούς, διαθέτει μια ιστοσελίδα στο διαδίκτυο. Με το web 2.0 η προώθηση και η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού μέσω του διαδικτύου θα είναι ακόμα πιο έντονη.
22. Ορισμένοι τουριστικοί προορισμοί έχουν υιοθετήσει ή σχεδιάζουν πλάνα ή στρατηγικές ανάπτυξης αειφόρου τουρισμού της θρησκευτικής τους κληρονομιάς σύμφωνα με τους πόρους και τις δυνατότητές τους. Οι τουριστικοί φορείς δημιουργούν ειδικά τμήματα, κυρίως στον εμπορικό τομέα, με σκοπό τον καλύτερο συντονισμό των πιθανών εταίρων του θρησκευτικού τουρισμού. Οι στρατηγικές τους περιλαμβάνουν όλο και περισσότερο προηγμένες εμπορικές τεχνικές που αφορούν την εικόνα, το εμπορικό σήμα, την προώθηση και την εμπορευματοποίηση. Οι προορισμοί θρησκευτικού τουρισμού ενδυναμώνουν τις εσωτερικές και εξωτερικές εταιρικές τους σχέσεις:
- α) τις εσωτερικές, με συναντήσεις όλων των τουριστικών παραγόντων με στόχο τη συνειδητοποίηση των δυνατοτήτων του θρησκευτικού τουρισμού,
- β) τις εξωτερικές, με την δημιουργία δικτύων με στόχο να καταστήσουν πιο αποτελεσματική την προώθηση ή καλύτερα να χρησιμεύσουν, όπως τα φόρα, για την ανταλλαγή εμπειριών και βέλτιστων πρακτικών.
23. Η σημαντικότερη συμβολή της θρησκευτικής κληρονομιάς στην τοπική ανάπτυξη έγκυται στην ικανότητά της να προσελκύει τουρίστες και στα θετικά αποτελέσματα όσον αφορά τα κέρδη και τις θέσεις εργασίας. Για την αποφυγή κάθε μορφής εξασθένησης αυτής της συμβολής, χρειάζεται να δοθεί περισσότερη σημασία στους τουρίστες παρά στους ημερήσιους επισκέπτες και να ελεγχθούν οι μηχανισμοί καθορισμού των τιμών. Αυτό προϋποθέτει τον έλεγχο χρήσης της γης και των υποχρεώσεων εκ μέρους των φορέων παροχής υπηρεσιών. Είναι όλα αυτά εφικτά για την θρησκευτική κληρονομιά; Είναι αυτή η επιλογή των θρησκευτικών αρχών και των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων που επιθυμούν να συγκεντρώσουν το μεγαλύτερο δυνατό αριθμό προσκυνητών και πιστών; Υπάρχουν αντιρρήσεις πάνω σ' αυτό, αλλά με συζητήσεις και συνεργασίες, μπορούν να βρεθούν λύσεις κοινής αποδοχής.

24. Η επιμόρφωση για τους φορείς και γι' αυτούς που ασχολούνται με τον θρησκευτικό τουρισμό είναι και θα εξακολουθεί να είναι ένας αποφασιστικός παράγοντας για την αιεφόρο ανάπτυξη του θρησκευτικού και πνευματικού τουρισμού. Αυτό το είδος επιμόρφωσης δεν περιλαμβάνει μόνο στοιχεία που έχουν να κάνουν με την διαχείριση και την ανάπτυξη των μονάδων φιλοξενίας ή με τους πόρους της πολιτιστικής κληρονομιάς. Γι' αυτό τα Πανεπιστήμια και οι Θεολογικές Σχολές, κατ' εξοχήν θα έπρεπε να εντάξουν το θρησκευτικό και πολιτιστικό τουρισμό στα προγράμματα Θεολογίας, και Ιστορίας των θρησκειών στο πλαίσιο μιας διαπολιτισμικής διαχείρισης με την προοπτική ενός πολιεθνικού και θρησκευτικού διαλόγου.
25. Μελλοντικές μελέτες και έρευνες σχετικές με τον θρησκευτικό τουρισμό θα έπρεπε να γίνονται εκ μέρους τουριστικών διοικήσεων, σύμφωνα με τις καθορισμένες οδηγίες του Παγκοσμίου Οργανισμού Τουρισμού -UNWTO - για να αναλυθεί ο προγραμματισμός, η διαχείριση και ο σχεδιασμός μεγάλων συγκεντρώσεων και θρησκευτικών εκδηλώσεων όπως και για να παρουσιαστούν περιπτώσεις βέλτιστων πρακτικών αιεφόρου διαχείρισης με σκοπό την αποφυγή συμφόρησης και υπερφόρτωσης. Τα θέματα που αφορούν τη διατροφή και τη δημόσια υγεία είναι πολύ σημαντικά και δεν πρέπει να παραμεληθούν.
26. Ο θρησκευτικός τουρισμός λόγω των διαστάσεων και των διαφόρων μορφών του (προσκυνήματα, συγκεντρώσεις, επισκέψεις στους ναούς, πνευματικά ταξίδια, κτλ) αποτελεί μια οικονομική και κοινωνική πρόκληση για κάθε τόπο. Οι τοπικές κοινότητες πρέπει να επωφεληθούν απ' όλα αυτά με στόχο:
- α) να συνδυαστούν οι οικονομικές ανάγκες της τουριστικής βιομηχανίας και οι πνευματικές και θρησκευτικές ανάγκες των προσκυνητών και των πιστών με σεβασμό προς την φυσική ακεραιότητα των θρησκευτικών χώρων και τη θρησκευτική τους αξία.
 - β) να καθοριστούν το δικαίωμα εισόδου και η εξεύρεση πόρων για την διασφάλιση της ακεραιότητας ενός ναού ή ενός μνημείου και για την ευημερία των κοινοτήτων που τα διαχειρίζονται.
27. Οι οργανισμοί του marketing και της διαχείρισης των θρησκευτικών τουριστικών προορισμών, υιοθετούν στρατηγικές για την καλύτερη διασφάλιση και διαχείριση της θρησκευτικής κληρονομιάς σύμφωνα με τους πόρους και τις δυνατότητες τους. Οι προσπάθειες του marketing, αφορούν εσωτερικές και εξωτερικές συνεργασίες και ηθικές αρχές για να επιτραπεί στον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό ατόμων η συμμετοχή στα προσκυνήματα και στις θρησκευτικές συναντήσεις σύμφωνα με τον Ηθικό Παγκόσμιο Κώδικα για τον Τουρισμό (GCET Global Code of Ethics for Tourism). Αυτές οι προσπάθειες θα πρέπει να οδηγήσουν σε μια καλύτερη επιμόρφωση σχετικά με τον θρησκευτικό τουρισμό μέσω μιας «πολιτιστικής κληρονομιάς» και της εμφάνισης βέλτιστων πρακτικών για τη διευκόλυνση του διαθρησκευτικού και του διαπολιτισμικού διαλόγου.
28. Η συνεργασία ανάμεσα στον τουριστικό κόσμο και τους τομείς που είναι σχετικοί με τη γεωργία και τη χειροτεχνία είναι απαραίτητη για την δημιουργία τουριστικών και πολιτιστικών δικτύων με στόχο την δημιουργία καινούργιων προϊόντων,

υπηρεσιών, υποδομών και εξοπλισμών. Μόνο με την δημιουργία δικτύων θα αποφευχθούν οι διαρροές και η μη χρήση πόρων ενός τόπου, όπως είναι η γεωργία και η χειροτεχνία.

29. Με αυτή την έννοια, ο τουρισμός είναι και θα πρέπει να αναγνωριστεί ως εργαλείο διαλόγου ανάμεσα σε πολιτισμούς και θρησκείες. Ο θρησκευτικός και ο πνευματικός τουρισμός μπορούν να είναι ένα ισχυρό μέσο για την ειρήνη και την αειφόρο ανάπτυξη. Ο διαθρησκευτικός, διαπολιτιστικός και διαπολιτισμικός διάλογος αποτελεί μια ευκαιρία για τον τουρισμό, είναι ένα ισχυρό εργαλείο προόδου και καταπολέμησης της άγνοιας. Ο τουρισμός όταν είναι αειφόρος και έχει πνεύμα αλληλεγγύης και υπευθυνότητας στοχεύει στην μείωση της φτώχειας, μπορεί να βοηθήσει στην καλύτερη γνωριμία της θρησκευτικής και της πολιτιστικής ποικιλομορφίας, οι οποίες ήδη διασφαλίζονται από μια Διεθνή Συνθήκη.

Συμπεράσματα και προτάσεις

30. Ο τουρισμός μπορεί να παίξει τελικά έναν πρωτεύοντα ρόλο στο διαθρησκευτικό, διαπολιτιστικό και διαπολιτισμικό διάλογο, επίσης μπορεί να χρησιμεύσει ως καταλύτης σε πολλά προγράμματα. Καμιά συνάντηση δεν είναι εφικτή χωρίς την ελευθερία μετακίνησης και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
31. Η ανάγκη ανάπτυξης του θρησκευτικού και των άλλων μορφών τουρισμού που θα διευκολύνουν τις συναντήσεις και το διάλογο, πρέπει να οδηγήσουν τις διοικητικές αρχές να είναι πιο ανεκτικές προς τις τυπικές διασυνοριακές διαδικασίες εξασφαλίζοντας την ασφάλεια των ανθρώπων και των αγαθών τους χωρίς να παρεμποδίζεται η καταπολέμηση της τρομοκρατίας.
32. Το περιεχόμενο των προγραμμάτων, των διαδρομών, των ταξιδιών και της διαμονής στο πλαίσιο του θρησκευτικού και πνευματικού τουρισμού ή του διαλόγου, πρέπει να αποφεύγει κάθε στερεότυπο, προκατάληψη, ρατσισμό, ξενοφοβία, ακραίο εθνικισμό καθώς και την τρομοκρατία. Οι ιστοσελίδες που αναφέρονται στον θρησκευτικό και πνευματικό τουρισμό πρέπει να σέβονται τον Παγκόσμιο Ηθικό Κώδικα για τον Τουρισμό (GCET Global Code of Ethics for Tourism). Όλες οι μορφές τουρισμού που διευκολύνουν την προσέγγιση, το διάλογο και τον οικουμενισμό πρέπει να ενθαρρύνονται και να αναφέρονται στον Κώδικα.
33. Ο θρησκευτικός τουρισμός απαιτεί να διεξαχθούν κατάλληλες έρευνες για να καθοριστούν σαφέστερα οι διαστάσεις, οι μορφές, η διαχείριση και η επίδραση στα μνημεία, στους χώρους και στους τόπους. Χρειάζεται ένας ακριβής ορισμός για τον θρησκευτικό και πνευματικό τουρισμό για να υιοθετηθούν κοινές αρχές και όμοια κριτήρια. Θα πρέπει επίσης να προβλεφθεί στο πλαίσιο του θρησκευτικού τουρισμού η προετοιμασία ενός οδηγού ορθής πρακτικής. Απαιτείται καλύτερη συλλογή, σύνταξη και εναρμόνιση στατιστικών σε διεθνές επίπεδο για τον θρησκευτικό τουρισμό. Τέλος, οι έρευνες και οι αναλύσεις για τον θρησκευτικό τουρισμό θα πρέπει να απαιτούν τη δημιουργία δικτύων ερευνητών και πανεπιστημιακών καθώς και ειδικών μελετητών πάνω σε θέματα τουρισμού σχετικά με την ανάλυση της προσφοράς και της ζήτησης.

TURYSTYKA I RELIGIE*:

PRZYSZYBY DO DIALOGU

POMIĘDZY RELIGIAMI, KULTURAMI I CYWILIZACJAMI

1. Niniejszy raport został przygotowany przez Światową Organizację Turystyki (UNWTO) w ramach Międzynarodowej Konferencji w Kordobie (29-31 października 2007 r.). Jego cele to:
 - a) z jednej strony prześledzenie związków pomiędzy turystyką i religiami oraz związanymi z tym pielgrzymkami i spotkaniami, które mają na celu stymulowanie turystyki. Takie związki ułatwiają dialog pomiędzy różnymi cywilizacjami, analizowanie tendencji, które można dostrzec w turystyce religijnej w tym samym stopniu co turystyce o charakterze masowym czy duchowym, która przede wszystkim interesuje młodzież. W wymiarze ekumenicznym celem dialogu jest spotkanie i poznanie *Innego*. Turystyka religijna może być także doskonałym narzędziem pobudzania świadomości w tak ważnej sprawie jaką jest ocalenie dziedzictwa narodowego oraz dziedzictwa ludzkości. Pierwszy rozdział raportu ma na celu lepsze zrozumienie charakteru i ukierunkowania turystyki religijnej i jej wkładu w dialog międzykulturowy a także międzyreligijny.
 - b) z drugiej strony ma służyć za przykład dobrej praktyki, toteż proponuje się ten rodzaj turystyki organizacjom rządowym, instytucjom religijnym i organizatorom turystyki jako sposób zarządzania spotkaniami w miejscach kultu religijnego i sanktuariach a także w miejscach przeznaczonych do rozważań religijnych. Ma to służyć dalszemu rozwojowi zrównoważonej turystyki. Tym samym zwiększa się szanse na korzyści jakie mogą wynikać z turystyki dla lokalnych społeczności. W drugim rozdziale raportu zostały przeanalizowane warunki zrównoważonego rozwoju turystyki religijnej a także możliwości prowadzenia międzyreligijnego i międzykulturowego dialogu.
2. Turystyka religijna upowszechnia się w widoczny sposób nie tylko w krajach rozwiniętych ale także w krajach rozwijających się, tam gdzie klasom średnim i wyższym finansowe możliwości pozwalają na podróże. W XXI w., charakteryzującym się poszukiwaniem różnych wartości, turystyka mająca na celu odnalezienia wartości duchowych i turystyka religijna mogą stworzyć możliwości uczestniczenia w niej przedstawicielkom i przedstawicielom różnych wyznań, filozofii czy religii. Dlatego też, w celu umożliwienie szerszego dostępu większym grupom społecznym, niezbędne jest zapewnienie jej zrównoważonego rozwoju.
3. Turystyka religijna nabiera charakteru międzynarodowego, ewoluując od turystki o charakterze narodowym do turystyki, w której biorą udział przedstawiciele różnych

*: Aleksandra Boratyńska
Lektorka języka polskiego na Wydziale Literatury i Języków Obcych
Uniwersytet Salentyński
Włochy

narodowości. Dzięki niej lepiej porozumiewają się ludzie o różne różnych poglądach, wyznający odmienne wartości religijne i duchowe. W ciągu ostatnich trzydziestu lat, znaczny wzrost turystyki religijnej pozwolił pielgrzymkom odzyskać znaczenie jakie miały w przeszłości. Na spotkaniach religijnych gromadzą się dziesiątki milionów ludzi a na drogach i szlakach religijnych pielgrzymki odzyskują dawne znaczenie łącznika między poszczególnymi ludźmi i całymi narodami. Mimo że styl życia zmienił się, współcześni pielgrzymi nadal kierują się odwiecznymi motywacjami (edukacja i poznanie innych kultur) oraz zainteresowaniem turystyką.

4. W przyszłości turystyka powinna charakteryzować się takim rodzajem etyki, który wpływała na zachowanie pielgrzyma i turysty a także może być elementem dialogu pomiędzy cywilizacjami i kulturami. Pielgrzymki i spotkania pozwalają nawiązać pokojowe stosunki między narodami, wspierają również „odpowiedzialną turystykę”, która przyczynia się do walki z biedą i wspiera zrównoważony rozwój społeczny. W tym kontekście turystyka stanowi jeden z najbardziej skutecznych sposobów udziału w dialogu między religiami i kulturami, pod warunkiem, że zostaną wyznaczone ścisłe granice ekonomiczne, ekologiczne i kulturowe.
5. Jednakże istnieje niebezpieczeństwo, że w rozwoju turystyki religijnej, na drodze do jej swobodnego obiegu, powstaną różne przeszkody. Jednym z takich zagrożeń jest nieprzestrzeganie praw człowieka, w tym ograniczenie prawa do udziału w praktykach religijnych, zgodnie z dotychczasowymi uregulowaniami prawnymi, bez naruszenia interesu publicznego i z poszanowaniem godności ludzkiej. W przyszłości wydawanie paszportów i wiz uczestnikom pielgrzymek i spotkań religijnych powinno mieć miejsce bez żadnych zbędnych formalności a także zostać uznane za formę walki z terroryzmem. Istnieją również inne uregulowania prawne, których należy przestrzegać, a które wynikają z Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Są to: prawo do dziedziczenia oraz poszanowanie dóbr dziedzictwa kulturalnego i religijnego w celu ich ochrony a także wzbogacenia kulturowej różnorodności świata.
6. Ekumenizm jest istotnym trendem przejawiającym się coraz wyraźniej we współczesnej turystyce religijnej. Tak ukierunkowana turystyka sprzyja znajomości innych religii i kultur, bowiem jest turystyką o charakterze duchowym. Nadanie takiego kierunku turystyce umożliwia spotkania i dialog między religiami i kulturami. Tego typu spotkanie ułatwiają: odpowiednie zakwaterowanie, bazy turystyczne, piękno i urok zabytków oraz zalety otoczenia. Ekumeniczne spotkania, zwłaszcza młodzieżowe, powinny upowszechniać porozumienie, do którego dochodzi się poprzez dialog międzyreligijny i międzykulturowy, tak jak to ma miejsce w przypadku Sojuszu Cywilizacji.
7. Turystyka ułatwia porozumienie pomiędzy odmiennymi stylami życia, religiami, różnymi światopoglądami i odmiennym pojmowaniem historii. Zatem bardzo ważne jest sprawdzenie w jaki sposób może się najlepiej rozwijać swobodny przepływ informacji oraz przestrzeganie praw człowieka, zwłaszcza jeśli dotyczy to turystyki religijnej. To co daje się do tej pory zauważyć to:
 - a) sekularyzacja pielgrzymek, podróży religijnych i duchowych, spowodowana oczekiwaniami wiernych i klientów biur podróży w społeczeństwie, które jest otwarte i czuje się wyzwolone ale jednocześnie coraz bardziej ceniącym rozrywki,

- b) tego rodzaju formy turystyki wymagają bardzo skutecznego zarządzania i promocji z użyciem bardziej rozwiniętych form technologii informacyjnych i komunikacyjnych; a przede wszystkim wymaga tego konieczność ochrony zasobów naturalnych środowiska i zasobów kulturowych w kontekście zrównoważonego rozwoju.
8. Raport powstał w celu rozwiązania problemów związanych z obecną sytuacją. Niestety okazało się niemożliwe sporządzenie kompletnej listy wszystkich miejsc i zabytków, a także wszystkich istniejących miejsc pielgrzymkowych oraz miejsc o charakterze duchowym. Jednak przy sporządzaniu listy została wzięta pod uwagę większa część religii i miejsc istotnych dla duchowości współczesnego świata. Trzy podstawowe nurty tego typu turystyki zostały przeanalizowane pod kątem ich wielkości i kierunków:
- a) pielgrzymki udające się przede wszystkim do miejsc o charakterze turystycznym,
 - b) spotkania religijne i duchowe,
 - c) trasy i szlaki turystyczne wiodące do miejsc świętych lub miejsc spotkań religijnych, zabytków i sanktuariów, prowadzące do różnych znanych już i nieznanych jeszcze miejsc.
9. Pielgrzymowanie jest bez wątpienia najpopularniejszą formą turystyki religijnej i duchowej. W niektórych religiach np. w buddyzmie, katolicyzmie, prawosławiu, hinduizmie, islamie, kościele scjentologicznym pielgrzymowanie jest integralną częścią praktyk religijnych. W innych religiach, w których takie praktyki religijne nie istnieją, mimo to wierni podróżują by odwiedzić historyczne miejsca kultu religijnego. Obecnie sposoby pielgrzymowania ewoluują w następujący sposób:
- a) z jednej strony zauważa się ich bardzo duże umasowienie, niektóre pielgrzymki ustanawiają co roku nowe rekordy frekwencji,
 - b) z drugiej strony zawierają elementy rozrywki oraz nauki co odpowiada oczekiwaniom człowieka w XXI wieku a zwłaszcza młodzieży.
10. Wydarzenia religijne są stałym elementem wiary i tradycji. Spotkania religijne mogą zgromadzić setki tysięcy a nawet miliony uczestników, turystów, mieszkańców okolicznych miejscowości i pielgrzymów. Tym różnią się od pielgrzymek, które są organizowane jako uroczystości z okazji wizyt przywódców religijnych, rocznic, jubileuszy i spotkań ekumenicznych. I mają prawie zawsze charakter bardziej świąteczny niż religijny, zwłaszcza kiedy spotyka się młodzież. Organizacja tego typu spotkań jest zazwyczaj bardzo złożona. Istnieje ryzyko nieszczęśliwego wypadku, pożaru, zamachu terrorystycznego, epidemii itd. Za największe spotkanie religijne na świecie uznaje się hinduskie święto „*Kumbha Mela*”.
11. Szlaki pielgrzymkowe i podróże do miejsc świętych zyskały miano „produktu turystycznego”, któremu różne organizacje poświęcają wiele uwagi, bowiem prowadzi do wzbogacenia się ludności zamieszkującej wzdłuż tras pielgrzymowania. Pielgrzymki piesze, rowerowe, konne, a także organizowane przy pomocy niezmotoryzowanych środków transportu, bazujące na motywacji o charakterze religijnym, kulturalnym lub artystycznym, to o wiele więcej niż zwykłe

wędrówki. Planuje się je z wyprzedzeniem a ich przygotowanie trwa dużo dłużej niż sama pielgrzymka. Takie pielgrzymki wymagają fizycznego i duchowego przygotowania, które stanowi ich nieodłączną część.

12. Najbardziej znaną pielgrzymką jest „*Camino de Santiago de Compostela*”, przy organizacji której podkreśla się znaczenie tras pielgrzymkowych w Europie. Temat znaczenia tras pielgrzymek nabrał istotnego znaczenia od czasu włączenia go do prac forum Rady Europy. Nadano mu nazwę „*Szlaki pielgrzymowania*” i wyznaczono trzy podstawowe cele do realizacji. Są to: utożsamianie się pielgrzymów z pielgrzymkami, wyróżnienie się grup pielgrzymów poprzez jednolite oznakowanie ich ubioru oraz koordynacja programów kulturalnych pielgrzymek we współpracy z instytucjami państwowymi, regionalnymi, lokalnymi i organizacjami pozarządowymi.
13. Pomysł zorganizowania trasy pielgrzymkowej i turystycznej „*Podróż Abrahama*” został zaproponowany wiosną 2007r. w opracowanym na Uniwersytecie Harvarda tzw. „*Globalnym Projekcie Negocjacyjnym*”. Był to projekt, który został zainicjowany przez organizację Sojuszu Cywilizacji działającą pod patronatem Organizacji Narodów Zjednoczonych. Dzięki temu projektowi ów szlak mógłby tworzyć trasę podobną do Jedwabnego Szlaku lub trasy przewozu niewolników. Trasa miałaby prowadzić przez Bliskie Wschód, śladami proroka Abrahama, protoplasty trzech wielkich religii monoteistycznych. Jest to pomysł, który pozwoli na zrewaloryzowanie i promocję miejsc kultu religijnego i pielgrzymek na Bliskim Wschodzie.
14. Należy także rozważyć inne elementy zrównoważonego rozwoju turystyki religijnej:
 - a) zestawienie danych i konieczność zarządzanie wielką ilością osób przybywających z okazji wielkich wydarzeń,
 - b) konserwacja i rekonstrukcja zabytków religijnych i kulturalnych,
 - c) ochrona środowiska w miejscach uroczystości religijnych,
 - d) drogi i szlaki pielgrzymkowe,
 - e) dbałość o bezpieczeństwo i ochrona zdrowia pielgrzymów,
 - f) skuteczne zastosowanie nowych technologii informacji i komunikacji,
 - g) promocja i marketing nowych produktów a także usług związanych z turystyką tego rodzaju.
15. Globalizacja poddała turystykę religijną procesowi urynkwienia przekształcając ją w towar rynkowy, którym pierwotnie nie była. W przeszłości pielgrzym był zwolniony od płacenia podatków i opłat za przejazd, nie istniały obowiązkowe opłaty za wstęp do „Domu Bożego”. Zmieniająca się turystyka pociąga za sobą dalsze związki z rynkiem. Są to związki nakładające się na: duchowość, zdrowie fizyczne i psychiczne, rozrywkę, kulturę, krótki wypoczynek lub wyjazdy weekendowe. Baza demograficzna pielgrzymek jest bardzo obszerna. Świadomość potencjału jaki niesie turystyka religijna jest równie nowa jak jej urynkwienie. Wymienione czynniki stwarzają olbrzymie możliwości rozwoju branży turystycznej zwłaszcza w związku z atmosferą sprzyjającą prowadzeniu dialogu

międzyreligijnego i międzykulturowego oraz Sojuszu Cywilizacji. Warunkiem dalszej dynamizacji jest przestrzeganie zasady zrównoważonego rozwoju.

16. Należy wziąć pod uwagę fakt, że turystyka religijna, z rynkowego punktu widzenia rozwija się bardzo szybko, co jest zgodne z uniwersalną motywacją społeczną, a jednocześnie przeciwstawia się jej całą serię problemów praktycznych. Mowa tu o jej szkodliwym wpływie na zrównoważony rozwój infrastruktury a także na tereny przemarszu pielgrzymek i na dziedzictwo kulturalne:
 - a) Dotyczy to miejsc kultu religijnego, szlaków pielgrzymkowych i planowania konserwacji często wielowiekowych zabytków, które powinny być starannie chronione i poddawane stałej konserwacji. Odnosi się to także do zagadnienia ochrony środowiska naturalnego poprzez ograniczenie prawa do wstępu i obowiązek poruszanie się wyznaczonymi szlakami turystycznymi w celu uniknięcia zarówno niebezpieczeństwa zatorów jak i ryzyka przekroczenia limitów obciążenia. Do tego należy również dodać sprawne zarządzanie i promocję określonych kierunków pielgrzymek, wspieranie rozwoju lokalnej gospodarki, poszanowanie tradycji i obyczajów miejscowej ludności w duchu dialogu i spotkań z innym.
 - b) W odniesieniu do ważnych wydarzeń i spotkań religijnych należy uwzględnić następujące kwestie: sprawne zarządzanie i monitoring przepływu uczestników, zagwarantowanie wstępu, zapewnienie zakwaterowania i właściwych warunków higieniczno-sanitarnych (w celu zapobieżenia rozprzestrzenianiu się różnych chorób, np. nieżytu żołądka i jelit), zapewnienie odpowiedniej żywności i właściwej organizacji wyżywienia, które powinno być zgodne z nakazami poszczególnych religii, zagwarantowanie ochrony osób i mienia, opieki nad osobami chorymi i w podeszłym wieku, dziećmi, które mogą się zgubić, zorganizowanie informacji i podawanie komunikatów dotyczące programu (plan przebiegu uroczystości, ustalenie pory posiłków i ich rodzaj, zgodnie z nakazami poszczególnych religii, tradycją kulinarną, itd.).
 - c) Opracowanie dróg i szlaków pielgrzymkowych wymaga skoordynowanego partnerstwa pomiędzy społecznościami zapewniającymi zakwaterowanie w miejscach postoju, społecznościami goszczącymi przybyłych pielgrzymów, organizatorami turystyki i urzędami zajmującymi się zagospodarowaniem przestrzeni.
17. Dlaczego turystykę religijną uznaje się za „zrównoważoną”? Ponieważ musi ona znaleźć sposób na uruchomienie pozytywnego działania na rzecz lokalnego rozwoju na płaszczyźnie: ekonomicznej, ochrony środowiska, socjalnej, kulturalnej a także etycznej. Poza tym musi wnieść wkład w ochronę lokalnej przyrody i kultury. Natomiast nie powinna ona mieć wpływu na zmiany klimatyczne i stosować najlepsze sposoby oszczędzania wszystkich źródeł energii odnawialnej, zapobiegając zanieczyszczaniu atmosfery. W swojej większości wspólnoty religijne sprzyjają turystyce ponieważ jest ona źródłem dochodów i utrzymania, zapewnia lepszą informację wiernych i opinii publicznej na temat ochrony i renowacji sanktuariów, zabytków kultu religijnego i środowiska naturalnego. Światowa Organizacja Turystyki opracowała spis zadań na rzecz zrównoważonej turystyki, wśród których należy wymienić:

- 1) działalność ekonomiczną,
 - 2) rozwój lokalny,
 - 3) warunki zatrudnienia,
 - 4) równość społeczną,
 - 5) satysfakcję zwiedzających,
 - 6) samorząd lokalny,
 - 7) dobrobyt miejscowej wspólnoty,
 - 8) bogactwo kulturowe,
 - 9) nietykalność fizyczną,
 - 10) wykorzystanie zasobów naturalnych,
 - 11) ochronę środowiska.
18. W zakresie turystyki religijnej realizowanie tych wytycznych musi być skorelowane z lepszą znajomością przepływu turystów:
- a) jak oszacować wielkość przepływu pielgrzymów i odwiedzających?
 - b) jak zarządzać przepływem setek tysięcy jeśli nie milionów uczestników przybyłych z okazji ważnych wydarzeń i spotkań religijnych?
19. Niedostateczna informacja i/lub brak wiarygodnych danych dotyczących informacji o przebiegu i charakterze wzrostu turystyki religijnej tworzą jedną z największych przeszkód w strategii jej rozwoju. Takich informacji oczekuje się zwykle ze strony organizacji publicznych, lokalnych, regionalnych lub ogólnonarodowych a także ze strony pracowników sektora prywatnego i/albo stowarzyszeń. Niestety niewielu menadżerów zdaje sobie sprawę z rozmiarów tego problemu. A jeszcze mniejsza ich ilość używa szerokiej gamy już istniejących metod, które weryfikują natężenie przepływu osób w czasie i przestrzeni oraz zarządzają oczekiwaniami klientów. Przepływ pielgrzymów i turystów odwiedzających miejsca kultu religijnego jest kierowany w znacznej części przypadków w taki sam sposób jak w innych miejscach związanych z kulturą. Poza tym nowe technologie informacji i komunikacji pozwalają znaleźć skuteczne rozwiązania dla zrównoważonego zarządzania przepływem turystów. W przypadku masowych spotkań religijnych jest to nadal bardzo trudne.
20. W tym kontekście nasuwają się dwa pytania:
- a) czy dobra organizacja i właściwe planowanie pozwolą coraz większej ilości osób odwiedzić miejsca kultu religijnego, jednocześnie zapewniając bezpieczeństwo przez względnie długi okres czasu?
 - b) w jaki sposób można określić maksymalną liczbę odwiedzających święte miejsca i zabytki religijne?
21. Klientela biur turystyki religijnej zmienia się. Początkowo klientami byli turyści tej samej narodowości, osoby w dojrzałym wieku, grupy młodzieży lub rodziny razem z dziećmi. Obecnie turystyka religijna umiędzynarodawia się, wycieczki trwają krócej a turyści zwracają się coraz częściej do wyspecjalizowanych biur podróży

lub samodzielnie korzystają z nowoczesnych technologii informacji i komunikacji. Włączają się do niej wszystkie grupy wiekowe i warstwy społeczne.

- a) Umiejędzynarodowienie turystyki religijnej jest wynikiem postępującej globalizacji, obniżenia się kosztów transportu, organizowania wyjazdów grupowych z zagwarantowanymi noclegami i wyżywieniem oraz przewodnikiem i opiekunem grupy. Zawiadomienia i informacje o wyjazdach organizowanych przez różne stowarzyszenia religijne i wspólnoty duchowe są rozpowszechniane w Internecie. Niektóre, docelowe miejsca turystyki religijnej obecnie goszczą dużo więcej cudzoziemców niż obywateli własnego kraju. A jednak proces umiejędzynarodowienia turystyki religijnej może zostać zahamowany przez przepisy dotyczące podróży zagranicznych jak np. ograniczenie prawa do wolności podróżowania w ramach walki z terroryzmem i nielegalną imigracją. Zwiększanie ilości wydawanych wiz i jednocześnie ich selektywny charakter, coraz bardziej ograniczające imigrację przepisy, restrykcje ograniczające prawo pobytu studentów obcokrajowców; wszystkie te środki stosowane przez rządy choć nie związane bezpośrednio z turystyką, mogą mieć na nią negatywny wpływ.
- b) Możliwości rozwoju ekonomicznego, które oferuje turystyka religijna potwierdzają jej rosnące znaczenie na rynku. Jednak zapotrzebowanie na nią wydaje się bardzo trudne do określenia z powodu braku danych dotyczących rzeczywistych motywacji do podróży turystów-pielgrzymów. Powstają specjalistyczne biura podróży a te które już istnieją, często zmieniają profil swojej działalności nastawiając się na turystykę religijną i podróże związane z duchowością. Międzynarodowe organizacje działające w turystycznym sektorze rynku powstają dzięki społecznościom internetowym. I właśnie te społeczności będą w przyszłości obiektem ich oddziaływania. Zatem sieci społeczne w Internecie zostaną objęte działaniami marketingowymi oraz promocją turystyki religijnej zgodnie z zasadami etyki w turystyce.
- c) Zagadnienia, które odnoszą się do bezpieczeństwa, opieki, ubezpieczeń w czasie podróży do miejsc świętych i pielgrzymek mają podstawowe znaczenie dla rozwoju rynku turystyki. We wszystkich religiach istnieje tradycja niesienia pomocy pielgrzymom, chorym i biednym. W większości krajów rozwiniętych pomoc osobom niepełnosprawnym jest uregulowana prawem. Od bardzo dawna powołuje się służby, których zadaniem jest niesienie pomocy ciężko chorym i niesprawnym uczestnikom pielgrzymek, tym którzy mają nadzieję na cofnięcie się choroby lub cud. Należałoby poświęcić szczególną uwagę pielgrzymkom muzułmańskim, gdzie stosuje się rodzaj specjalnego ubezpieczenia w formie tzw. „takafu”. To pojęcie oznacza wzajemne udzielenie sobie ubezpieczeń zgodnie z prawem Islamu i regułami Szarijatu. Ten rodzaj ubezpieczenia jest zupełnie odmienny od powszechnie znanych i przyjętych form.
- d) Sposób zakwaterowania pielgrzymów i zwiedzających zmieniał się na przestrzeni wieków, od miejsc o bardzo skromnym charakterze po luksusowe hotele. Rodzaj kwatery wpływa na zrównoważony rozwój i duchowość w miejscach pobytu. W związku z tym narodowe i międzynarodowe instytucje religijne powinny kontrolować ich standard.
- e) Jednym z ważnych aspektów turystyki religijnej jest przestrzeganie surowych

norm żywienia określających rodzaj żywności, sposoby jej przygotowania i przyrządzania. Jest to temat, który obecnie bardzo interesuje dostawców, właścicieli restauracji, hoteli, zarządzających bazami noclegowymi, uczestników wycieczek, pracowników branży turystycznej. Ta problematyka wykracza daleko poza sprawy związane z wyżywieniem uczestników turystyki religijnej.

- f) Technologie informacyjne i komunikacyjne mają pełne zastosowanie przy organizacji pielgrzymek i turystyki religijnej. Nie należy zapominać, że do końca XIX wieku obieg informacji w komunikacji międzynarodowej wiele zawdzięczał pielgrzymom. To oni odwiedzali odległe miejsca w kraju i poza jego granicami umożliwiając w ten sposób wymianę informacji i dialog międzykulturowy. Obecnie miejsca pielgrzymek, spotkań religijnych, trasy pielgrzymkowe, promowane przez lokalne władze i organizacje religijne lub turystyczne mają swoje własne strony internetowe. Dzięki Internetowi i stworzeniu Web 2.0 jeszcze szybciej niż dotychczas następuje promocja i rozwój turystyki religijnej.
22. W niektórych kierunkach rozwoju turystyki stosowało się i stosuje strategię rozwoju zrównoważonego w odniesieniu do narodowego dziedzictwa religijnego, traktując je jako źródło zasobów finansowych i możliwości dalszego rozwoju. Przedsiębiorstwa turystyczne zatrudniają specjalistów zajmujących się nawiązaniem współpracy z ewentualnymi organizatorami turystyki religijnej, w ten sposób dążą do jej urynkowienia. W takich działaniach stosuje się coraz bardziej nowoczesne techniki sprzedaży kreując w ten sposób wizerunek firmy, jej logo, promocję oraz marketing. Taki rodzaj ukierunkowania turystyki religijnej wzmacnia jej pozycję zarówno wśród partnerów wewnętrznych jak i zewnętrznych:
- a) zadaniem partnerów wewnętrznych jest bezpośrednie dotarcie do turystów w celu uświadomienia im znaczenia turystyki religijnej,
 - b) partnerzy zewnętrzni tworzą sieci internetowe mające na celu bardziej skuteczną promocję i wymianę doświadczeń na forach internetowych, jednocześnie stosując w swoich działaniach dobre praktyki.
23. Najcenniejszym wkładem dziedzictwa religijnego w lokalny rozwój jest siła przyciągania turystyki a także jej pozytywny wpływ na wzrost dochodów i tworzenie nowych miejsc pracy. Aby zapobiec jakiegokolwiek formie uszczuplenia tego wkładu należy popierać bardziej turystów wyjeżdżających na kilka dni niż uczestników krótkich, np. jednodniowych wycieczek a także stosować nadzór nad mechanizmem kształtowania się cen. Taki nadzór spowoduje kontrolę cen nieruchomości a także polubowne ustalanie cen z dostawcami usług. Jak realizować te zasady w stosunku do dziedzictwa religijnego? Czy życzą sobie tego przywódcy religijni i organizacje non-profit, których działania mają na celu zgromadzenie jak największej liczby pielgrzymów i wiernych? Mimo istnienia tych trudnych problemów należy znaleźć ich zadowalające rozwiązanie poprzez dyskusję i ustanawianie partnerskich relacji.
24. Ukierunkowane kształcenie, w tym także kształcenie pracowników turystyki religijnej jest i będzie decydującym czynnikiem zrównoważonego rozwoju turystyki religijnej i duchowej. Na kształcenie w tym zakresie składa się wiele złożonych zagadnień, które wykraczają poza tematykę związaną z rozwojem i kierowaniem bazami noclegowymi, hotelami lub zarządzaniem zasobami dziedzictwa

kulturalnego. Niezbędnym jest aby na Uniwersytetach i w Seminariach Duchownych wprowadzono nauczanie turystyki religijnej i kulturalnej. Powinno się ono odbywać na zajęciach z teologii, historii religii, turystyki i zarządzania. Wykształceni młodzi ludzie będą mogli wspomagać dialog pomiędzy narodami i religiami.

25. W przyszłości wyniki studiów i badań prowadzonych nad turystyką religijną a podejmowane przez organizacje turystyczne powinny być opracowywane zgodnie ze wskazówkami opracowanymi przez Światową Organizację Turystyki. Przedmiotem badań są: analiza zarządzania i marketingu, programowanie spotkań i doniosłych wydarzeń religijnych a także zaprezentowanie dobrych praktyk, zrównoważonego zarządzania, które jednocześnie zapobiegłoby zatorom spowodowanym nadmierną ilością uczestników lub zatłoczeniu. Należy podkreślić zagadnienia związane z zapewnieniem właściwych warunków zdrowotnych i żywieniowych, ponieważ należą one do najbardziej złożonych i w związku z tym nie powinny być lekceważone .
26. Turystyka religijna to wyzwanie ekonomiczne i społeczne ze względu na swój wymiar i różnorodność form (pielgrzymki, spotkania, wyjazdy do sanktuariów, podróże o charakterze duchowym itd.) i miejsc o charakterze religijnym. Lokalne społeczności powinny więc czerpać z niej różnorodne korzyści. Chodzi o:
 - a) pogodzenie wymagań rynkowych w branży turystycznej z potrzebami religijnymi i duchowymi pielgrzymów i wiernych, poszanowanie stanu zachowania miejsc kultu i ich wartości sakralnej.
 - b) przeznaczenie wpływów uzyskanych ze sprzedaży biletów wstępu i znalezienie innych źródeł dochodu, zapewniających utrzymanie sanktuariom i miejscom kultu religijnego, które także będą gwarantowały dobrobyt wspólnotom zarządzającym tymi obiektami.
27. Firmy zajmujące się marketingiem i zarządzaniem turystyką religijną stosują różne metody ochrony i administracji dziedzictwem religijnym jako źródłem zasobów i bazą rozwoju ekonomicznego. Działania firm marketingowych włączających w swój obszar zainteresowań coraz to większą ilość partnerów zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych, stosowanie przez nie standardów etycznych umożliwia systematycznie powiększającej się liczbie wiernych udział w pielgrzymkach i spotkaniach religijnych. Postępowanie takie jest zgodne z zasadami Globalnego Kodeksu Etyki w Turystyce. Ukierunkowane tych działań powinno prowadzić do lepszego kształcenia w dziedzinie turystyki religijnej, również przez zastosowanie tzw. „edukacji na rzecz dziedzictwa kulturalnego” i wypracowanie dobrych praktyk zmierzających do wspomagania międzyreligijnego i międzykulturowego dialogu.
28. Partnerstwo między turystyką a związanymi z nią różnymi sektorami rolnictwa i rzemiosła jest niezbędne również w niedalekiej przyszłości, kiedy to konieczne będzie zorganizowanie innych, nowych sektorów przemysłu turystycznego, zajmujących się wytwarzaniem nowych produktów i usług, przygotowanie infrastruktury pod budowę nowych obiektów sakralnych itd. Tylko twórcze podejście do tej dziedziny gospodarki zapobiegnie stratom i niewykorzystaniu zasobów istniejących w rolnictwie i rzemiośle.

29. W tym znaczeniu turystyka jest i powinna być uznawana za narzędzie dialogu między kulturami i religiami. Turystyka religijna i duchowa może być silnym bodźcem do rozwoju partnerstwa dla pokoju i zrównoważonego rozwoju. Dialog pomiędzy religiami, kulturami i cywilizacjami tworzy kolejną szansę dla rozwoju turystyki. Jest również doskonałym narzędziem do „walki z niewiedzą” a także powinien być rozumiany jako sposób niesienia pomocy i forma ograniczenia ubóstwa w duchu odpowiedzialności i solidarności społecznej. Tak rozumiana turystyka może się przyczynić do lepszego zrozumienia różnorodności religijnej i kulturowej, problematyki włączonej do Konwencji Międzynarodowej.

Wnioski i zalecenia

30. Turystyka może odegrać ważną rolę w dialogu między religiami, kulturami i cywilizacjami a także spełniać funkcję katalizatora wielu projektów i programów. Niestety nie ma możliwości organizowania tego rodzaju spotkań bez zagwarantowanego prawa do swobody podróżowania i swobodnego przemieszczania się oraz bez przestrzegania praw człowieka.
31. Konieczność rozwoju turystyki religijnej i innych form turystyki, które ułatwiają spotkania i dialog powinna nakłonić władze państwowe do stosowania większych ułatwień przy przekraczaniu granic, jednocześnie zapewniając bezpieczeństwo osobom oraz ich mieniu i nie utrudniając przy tym walki z terroryzmem.
32. Treść programów, wycieczki, podróże i pobyty zorganizowane w ramach turystyki religijnej, duchowej a także różnorodne formy „dialogu” powinny unikać jakichkolwiek stereotypów, nakłaniania do nienawiści rasowej, ksenofobii a także skrajnego nacjonalizmu jakim jest np. terroryzm. Na stronach internetowych związanych z turystyką religijną i duchową powinny być przestrzegane i zachowane wszelkie normy etyczne, zgodnie z zapisami Kodeksu Etycznego. Wszystkie formy turystyki sprzyjające spotkaniom, dialogowi i ekumenizmowi powinny być również wspierane, zgodnie z Kodeksem Etycznym.
33. Turystyka religijna wymaga przeprowadzenia dalszych badań celem dokładnego określenia charakteru, form i sposobów zarządzania oraz jej wpływu na stan zbytków, miejscowości o charakterze turystycznym i docelowych miejsc pielgrzymek. Istnieje konieczność ustalenia jednolitej terminologii w dziedzinie turystyki religijnej i duchowej, aby w praktyce stosować wspólnie przyjęte pojęcia i ocenę ilościową. Rozważa się także opracowanie przewodnika dobrych praktyk w turystyce religijnej. Metody statystyczne stosowane w turystyce religijnej powinny być lepiej zdefiniowane, opisane i ujednolicone tak by uzyskane wyniki można było wykorzystać na forum międzynarodowym. Dalsze studia i badania nad turystyką religijną wymagają utworzenie sieci instytucji zatrudniającej specjalistów i naukowców, którzy będą się zajmowali prowadzeniem badań nad popytem i podażą w przemyśle turystycznym.

ТУРИЗМ И РЕЛИГИИ*:

ВКЛАД В ДИАЛОГ МЕЖДУ РЕЛИГИЯМИ, КУЛЬТУРАМИ И ЦИВИЛИЗАЦИЯМИ

1. Настоящий доклад был подготовлен ЮНВТО в рамках международной Конференции в Кордове (29-31 октября). В докладе выдвинуты следующие задачи:
 - а) с одной стороны, изучать связи между туризмом и религиями, прежде всего паломничества и массовые собрания верующих, что необходимо для усиления потенциала туризма, стимулирования и облегчения диалога между различными цивилизациями, а также анализа тенденций собственно религиозного туризма, наряду с теми видами развлекательного и духовного туризма, которые особенно привлекают молодежь – все это в духе экуменизма и ради встречи и знакомства с Другим. Религиозный туризм может также служить мощнейшим орудием осознания важности охраны наследия своего сообщества и всего человечества. Первая глава доклада посвящена определению масштабов и целей религиозного туризма и его вклада в межкультурный и межрелигиозный диалог.
 - б) с другой стороны, обращать внимание правительств, религиозных властей и туроператоров на примеры успешной организации мероприятий и управления религиозными и духовными объектами и памятниками в рамках устойчивого развития туризма, а также оптимизации его доходности для принимающих сообществ. Во второй главе доклада анализируются условия устойчивого развития религиозного туризма в рамках межрелигиозного и межкультурного диалога.
2. Религиозный туризм заметно распространяется не только в развитых, но и в развивающихся странах, по мере того, как экономические возможности позволяют путешествовать среднему и высшему классу. В XXI веке, который характеризуется поиском ценностей, религиозный и духовный туризм предоставляет значительные возможности для мужчин и женщин любых верований, философий и религий. Необходимо гарантировать устойчивое развитие этого вида туризма, чтобы он стал доступнее широким слоям населения.

: Итальянский перевод
под редакцией
Элеоноры Галлуччи (Eleonora Gallucci)

Перевод был осуществлен в сотрудничестве с магистрантами курса по литературному и научно-техническому переводу Салентийского Университета (CdL 104S, Università del Salento, Lecce - Italia):
Бенеджамо Лара (Benegiamo Lara)
Фина Мария Элиза (Fina Maria Elisa)
Верардо Валентина (Verardo Valentina)

3. Религиозный туризм приобретает все более интернациональный характер, происходит переход от преимущественно национального туризма к туризму, поощряющему совместное участие в турах различных национальностей, а в определенных случаях, и различных форм духовности и религиозности. Заметное развитие религиозного туризма за последние тридцать лет позволило паломничеству вернуть себе былую славу, массовым религиозным собраниям – объединить десятки миллионов людей, а паломническим маршрутам и путешествиям по святым местам – снова стать связующим звеном между народами и странами. Однако, образ жизни изменился и многие из нынешних паломников руководствуются чисто туристическими и светскими соображениями (образование и культура).
4. В будущем религиозный туризм должен характеризоваться этикой, определяющей поведение паломника и туриста, так, чтобы оно способствовало развитию диалога между цивилизациями и культурами. Паломничества и массовые собрания верующих укрепляют мирные отношения между народами и помогают туризму стать «туризмом солидарности», вносящим вклад в борьбу с бедностью и обеспечивающим устойчивое развитие человечества. При таком условии туризм становится одним из самых эффективных средств налаживания диалога между религиями и культурами, при четком определении экономических, экологических и культурных различий.
5. Тем не менее, развитие религиозного туризма может натолкнуться на различные препятствия свободе передвижения и соблюдению прав человека. Среди этих прав – свобода участия в религиозных собраниях, в соответствии с нормами закона и не в ущерб общественным интересам, человеческому достоинству и взаимоуважению между народами. Выдача паспортов и виз для паломничеств и религиозных собраний должна осуществляться с максимально возможной гибкостью и с учетом требований борьбы с терроризмом. Существуют также и другие права, требующие уважения, в частности, те, которые провозглашены Всеобщей Декларацией Прав Человека – право на культурное наследие, на уважение к аутентичным свидетельствам культурного и религиозного наследия, с целью сохранения и обогащения культурного разнообразия мира.
6. Экуменизм является все усиливающейся тенденцией в религиозном туризме; другая тенденция, способствующая познанию прочих религий и культур — это развитие так называемого «духовного туризма» или «туризма духовности». Туристические направления благоприятствуют встрече и диалогу между культурами и религиями. Инфраструктура и структуры, предлагаемые принимающей стороной, красота и спокойное величие культурных памятников и природной среды, способствуют такому диалогу. Экуменические встречи, особенно между молодежью, следует поощрять в рамках инициатив, имеющих целью межкультурный и межрелигиозный диалог, по образцу диалога, предлагаемого Проектом Альянса Цивилизаций.
7. Туризм знакомит с образом жизни других людей, с их религиями, мировоззрениями, взглядами на историю мира. Отсюда важность создания наилучших условий для свободы передвижения, защиты и соблюдения прав

человека, особенно в сфере религиозного туризма. В настоящий момент наблюдается:

- а) секуляризация паломничеств, религиозных и духовных путешествий, поскольку налицо стремление удовлетворять новые запросы населения и клиентов турфирм в современном обществе, которое становится все более праздничным, открытым и свободным;
 - б) такие формы туризма требуют все более эффективного управления и продвижения, интенсивного использования информационных и коммуникационных технологий; откуда следует настоятельная необходимость защиты ресурсов, природной и культурной среды, как того требует перспектива устойчивого развития.
8. Доклад призван способствовать решению названных задач. Разумеется, нет возможности составить исчерпывающий список всех святых мест и памятников, а также объектов всех существующих паломничеств и духовных путешествий. Тем не менее, учтены большая часть религий и духовных практик современного мира. Проанализированы по объему и направлениям три основные формы этого типа туризма:
- а) паломничества по местам, характеризующимся преимущественно туристической активностью;
 - б) массовые религиозные и духовные собрания;
 - в) маршруты и пути, ведущие к местам паломничеств, святым местам, памятникам и местам поклонений, через сельские местности, которые вследствие этого получают импульс развития или возрождения.
9. Паломничество это несомненно самая распространенная форма религиозного и духовного туризма. В некоторых религиях паломничество является неотъемлемой частью духовной практики, например, в буддизме, католицизме и православии, индуизме, исламе, синтоизме. В других конфессиях такой религиозной практики нет, хотя верующие посещают места, исторически связанные с их единоверцами. В настоящее время паломничество претерпевает изменения:
- а) с одной стороны, наблюдается массовое участие – некоторые паломничества ежегодно устанавливают *рекорды* по количеству участников;
 - б) с другой стороны, в паломничества включаются развлекательные и образовательные элементы, отвечающие запросам людей XXI века, особенно молодежи.
10. Религиозные торжества существуют в любой вере и традиции. Религиозные собрания могут привлекать сотни тысяч, даже миллионы участников, туристов, местных жителей и паломников. Они отличаются от паломничеств тем, что организуются по случаю каких-либо событий, например, визита религиозного иерарха, годовщин, юбилеев, иногда экуменических встреч. Торжества почти всегда имеют скорее праздничный, чем религиозный характер, особенно, при встречах молодежи. Их организация обычно очень сложна. Имеется риск травм, несчастных случаев, террористических актов, эпидемий и т.п.. Самое массовое религиозное собрание в мире – индуистская «*Кумбха Мела*».

11. Пути паломничеств и религиозные маршруты постепенно стали туристическим продуктом, которому администрации разных уровней уделяют огромное внимание; он приносит значительные доходы населению мест, через которые пролегают пути и маршруты. Паломничество, пешее, велосипедное, верхом или любым другим немоторизованным способом, имеющее религиозную, культурную или творческую мотивацию – это намного больше, чем просто прогулка. Оно планируется заранее и длится гораздо дольше, чем обычное прохождение маршрута. Оно также требует физической и духовной подготовки, которая сама является неотъемлемой частью паломничества.
12. Самое известное из подобных паломничеств – Путь Святого Иакова (*паломничество к могиле св. Иакова в Сантьяго-де-Компостела*) – позволило привлечь внимание к теме паломнических путей в Европе. Этот круг тем настолько расширился, что в рамках Совета Европы была предложена обширная программа «*Пути паломничества*». Поставлены три основных задачи: определить пути паломничеств, обозначить их единой для всех системой знаков и координировать их в рамках программы культурных мероприятий, в сотрудничестве с государственными, региональными, местными учреждениями и с неправительственными организациями.
13. Понятие пути паломничества и туристического маршрута «*Путь Авраама*» было предложено в «*Global Negotiation Project*» Гарвардского университета весной 2007 года, в рамках проектов, направленных на практическое осуществление Альянса Цивилизаций, реализуемого по инициативе ООН. Маршрут «*Путь Авраама*» должен стать подобным Шелковому Пути или Дороге рабов, и должен пройти сквозь различные страны Ближнего Востока по следам пророка Авраама, основоположника трех главных монотеистических религий. Основной замысел – поднять значимость святых мест и паломничеств на Ближнем Востоке, и привлечь к ним большее внимание.
14. Перспектива устойчивого развития религиозного туризма требует принять во внимание другие элементы, такие как:
 - а) оценка объема и управление потоками людей, связанных с крупными религиозными торжествами;
 - б) сохранение и усиление значимости религиозных и культурных памятников;
 - в) защита природной среды в местах, где проводятся важные религиозные мероприятия;
 - г) пути и маршруты паломничеств;
 - д) обеспечение безопасности людей и требований гигиены;
 - е) эффективное использование новых информационных технологий и связи;
 - ё) реклама и маркетинг новых продуктов и услуг, связанных с туризмом этого типа.
15. Глобализация привела к коммерциализации религиозного туризма, превратив его в «коммерческий продукт», которым он изначально не был. Ранее паломники были освобождены от налогов и дорожных пошлин, не нужно было платить, чтобы войти в «дома Божии». Ныне туризм этого типа предполагает

отношения с взаимопересекающимися рынками, затрагивающими духовность, физическое и душевное здоровье, развлечения, культуру, короткие поездки и «выезды за город». У религиозного туризма большая демографическая база. Осознание его потенциала произошло совсем недавно, так же как и коммерциализация. Это открывает огромные перспективы роста туристического сектора, в особенности если они связаны с межрелигиозным и межкультурным диалогом и Альянсом Цивилизаций, а также соответствуют принципам устойчивого развития.

16. Учитывая, что религиозный туризм стремительно развивается с коммерческой точки зрения и опирается на глубокие универсальные побуждения, необходимо решать рабочие проблемы по предотвращению отрицательного воздействия на устойчивость инфраструктур, на местности, через которые проходят маршруты, и, главным образом, на культурное наследие:
 - а) что касается мест и объектов паломничеств, речь идет о планировании и сохранении памятников, зачастую древних и требующих защиты, переоценки и/или охраны природной среды, что требует такой организации доступа и перемещения людей, которые позволили бы избежать чрезмерных скоплений посетителей и превышения предельных нагрузок. К этому необходимо добавить управление объектами паломничеств, их рекламу, устойчивое развитие местной экономики и уважение традиций и обычаев местного населения в духе диалога и встречи с Другим.
 - б) что касается больших религиозных торжеств и встреч, то нужно иметь в виду круг тем, затрагивающих управление потоками людей и их мониторинг, обеспечение приема и размещение участников в хороших санитарно-бытовых условиях (в частности, чтобы предотвратить распространение таких заболеваний, как гастроэнтерит и т.д.), питание и ресторанное обслуживание с учетом пищевых предписаний каждой религии; защита людей и их имущества, помощь больным, пожилым людям и детям, которые могут потеряться; информирование о программах встреч (расписание богослужений, приема пищи; виды питания, исходя из предписаний религии и кулинарных традиций и т.д.).
 - в) наконец, пути паломничества и религиозные маршруты требуют хорошо скоординированного партнерства между центрами размещения в местах транзита, принимающими сообществами, туроператорами и учреждениями территориального планирования.
17. В каком случае религиозный туризм можно считать «устойчивым»? В том случае, если он приводит в действие благотворный цикл местного развития, включающий экономику, окружающую среду, социальные, культурные и этические аспекты, и если он способствует защите местных культурных и природных ценностей. Он не должен влиять на климатические изменения, но призван наилучшим образом и максимально бережно использовать возобновляемые источники энергии во избежание загрязнения атмосферы. Почти все религиозные сообщества положительно относятся к туризму, поскольку он обеспечивает средства для их содержания, для распространения информации среди верующих и других людей, для охраны святых мест, религиозных памятников и природной среды.

ЮНВТО (Всемирная туристская организация ООН) определила следующий ряд задач, от решения которых зависит устойчивый туризм:

- 1) экономическая осуществимость,
 - 2) местное процветание,
 - 3) высокое качество занятости,
 - 4) социальная справедливость,
 - 5) удовлетворенность туристов,
 - 6) местный контроль,
 - 7) благосостояние местного населения,
 - 8) богатство культуры,
 - 9) физическая целостность,
 - 10) доходность местных ресурсов,
 - 11) чистота окружающей среды.
18. Применение этих положений в сфере религиозного туризма коррелирует с улучшением представлений о туристских потоках, а именно, надо знать:
- а) как измерять потоки паломников и обычных туристов,
 - б) как контролировать передвижение сотен тысяч, а иногда и миллионов участников крупных религиозных торжеств и встреч.
19. Недостаток информации и/или отсутствие достоверных сведений относительно динамики, объемов и характера религиозного туризма являются одной из основных помех развитию туристических стратегий, входящему в обязанности общественных организаций местного, регионального и национального уровня, компаний частного и кооперативного секторов. Немногие руководители обладают глобальным видением данной проблемы, и ещё меньшее их число использует все имеющиеся на сегодня методики: от мониторинга туристических потоков по времени и месту до формирования запросов туристов. В большинстве случаев управление потоками паломников к местам поклонения осуществляется точно так же, как и к обычным объектам культуры, при этом новые информационные и коммуникационные технологии позволяют найти эффективные решения для устойчивого управления туристическими потоками. В отношении крупных религиозных собраний дело обстоит сложнее.
20. В этом контексте возникают два вопроса:
- а) могут ли хорошая организация и правильное планирование с одной стороны позволить большему числу людей посещать святыне места, а с другой – гарантировать их сохранность на долгий срок?
 - б) как определить максимальное число посетителей одного религиозного памятника или места поклонения?
21. Состав клиентов религиозного туризма меняется. Первоначально религиозный туризм затрагивал пожилых людей, группы молодежи и семьи с детьми внутри

одной страны. Сейчас религиозный туризм становится интернациональным, туры укорачиваются, туристы все чаще прибегают к услугам специализированных агентств, а также используют информационные и коммуникационные технологии. В религиозный туризм вовлекаются представители всех возрастов и социальных групп:

- а) туристские маршруты приобретают международный характер, что объясняется глобализацией, удешевлением стоимости транспорта и поездок типа «всё включено», распространением информации и объявлений о религиозных и духовных ассоциациях через Интернет. Некоторые места поклонения принимают сейчас больше иностранных, чем местных граждан. Однако, процессу интернационализации религиозного туризма могут помешать меры по ограничению международных поездок, такие как ограничение свободы передвижения в целях борьбы с терроризмом и иммиграцией. Рост числа виз и избирательность при их выдаче, строгость законов в отношении иммиграции, ограничение пребывания в стране иностранных студентов – все эти правительственные меры, хотя непосредственно не относятся к туризму, отрицательно сказываются на туристической активности.
- б) Возможности религиозного туризма постоянно повышают значимость коммерческой составляющей туров. Спрос на них трудно поддается определению по причине отсутствия точной информации о реальных мотивах туристов-паломников. Возникают специализированные турагентства, а многие обычные турагентства переориентируются на религиозный туризм. Международные ассоциации в этом секторе возникают также посредством социальных сетей в Интернете. В дальнейшем будет необходимо определить цели этих ассоциаций, помимо маркетинга и пропаганды религиозного туризма, в рамках этики туризма.
- в) В процессе развития рынка религиозного туризма становятся все более актуальными вопросы безопасности, страхования религиозных поездок и паломничеств, а также оказания помощи паломникам. Во всех религиях считается нормой оказание помощи паломникам, больным и бедным людям. В большинстве развитых стран оказание помощи инвалидам прописано в законе. Религиозные власти давно предусматривают специальные услуги для тяжело больных и инвалидов, которые совершают паломничества с надеждой на чудесное исцеление. Следует обратить особое внимание на паломничества в мусульманском мире, где в соответствии с законами и принципами *шариата* принято так называемое страхование «*такафул*» («предоставление взаимных гарантий»). Этот вид страхования принципиально отличается от обыкновенных страховых полисов.
- г) За сто лет места остановки паломников претерпели эволюцию: от крайне непритязательных помещений до роскошных гостиниц. Улучшение условий приема должно способствовать устойчивому развитию религиозного туризма в местах поклонения. Осуществлять контроль за качеством приема должны местные, национальные или иностранные религиозные учреждения.
- д) Безусловно, особенно строгие правила в области религиозного туризма должны применяться в отношении питания, то есть продуктов и их

приготовления. К этому вопросу проявляют повышенный интерес перевозчики, владельцы ресторанов и гостиниц, прочие структуры, обеспечивающие прием туристов, организаторы круизов, туроператоры, причем этот интерес выходит далеко за рамки просто обеспечения пищи туристов.

ж) Информационные и коммуникационные технологии становятся неотъемлемой частью паломничеств и религиозных туров. Не следует забывать, что вплоть до XIX-ого века поддержание связей между странами во многом зависело от паломников, которые, посещая другие регионы и страны, обеспечивали обмен информацией и диалог между культурами. В настоящее время все места паломничества, религиозные съезды и туристические маршруты, предлагаемые местными властями, религиозными и туристическими объединениями, имеют свои интернет-сайты. Новые информационные технологии, такие как Web 2.0, позволяют посредством интернета лучше оснастить развитие и пропаганду религиозного туризма.

22. Некоторые туристические направления приняли или принимают планы или стратегии устойчивого туристического развития наследия в зависимости от ресурсов и потенциала. Туристические предприятия создают отделы по координации взаимодействия с потенциальными партнерами в религиозном туризме, особенно, в его коммерческой составляющей. Стратегии все больше включают передовые приемы маркетинга, относящиеся к имиджу, бренду, рекламе и коммерциализации. Направления религиозного туризма укрепляют внутренние и внешние партнерские отношения:

- а) внутреннее партнерство объединяет всех задействованных участников, чтобы они могли лучше осознать потенциал религиозного туризма;
- б) внешние партнерства, чтобы создать сети, цель которых повысить эффективность продвижения продукта, или даже форум по обмену опытом и достижениями.

23. Наиболее ценный вклад религиозного наследия в развитие местности заключается в его туристической привлекательности и в проистекающих отсюда финансовых поступлениях и росте занятости. Чтобы этот вклад не уменьшался, следует отдавать предпочтение туристам перед экскурсантами и контролировать механизмы ценообразования; для чего необходим контроль за недвижимостью, а также готовность к компромиссам со стороны поставщиков услуг. Насколько это осуществимо по отношению к религиозному наследию? Желают ли этого религиозные власти и ассоциации, не ставящие целью получение прибыли и стремящиеся привлечь наибольшее количество паломников и верующих? Не всегда, поэтому необходимо путем обсуждений и партнерского сотрудничества найти приемлемые для всех решения.

24. Формирование религиозных направлений и подготовка религиозных туроператоров, сейчас и в будущем, является решающим фактором устойчивого развития религиозного и духовного туризма. Эта деятельность в некоторых аспектах выходит за пределы управления принимающими и

гостиничными туристическими структурами и их развития, так и ресурсов культурного наследия. Необходимо, чтобы Университеты и Семинарии включали религиозный и культурный туризм в учебные курсы богословия и истории религий, а также туризма, особенно, в рамках межкультурного менеджмента, с целью диалога с разными национальностями и вероисповеданиями.

25. В будущем, анализ и исследования религиозного туризма, проводимые туристическими предприятиями, должны разрабатываться в соответствии с рекомендациями ЮНВТО в том, что касается анализа программ, управления и планирования религиозных собраний и крупных религиозных мероприятий, а также примеров достижений в устойчивом управлении, позволяющем избежать перегрузок и чрезмерного скопления посетителей на туристическом объекте. Вопросы общественного питания и здоровья требуют наибольшей осторожности и не должны игнорироваться.
26. Благодаря различным масштабам и формам (паломничества, съезды, посещения святых мест, духовные путешествия и т.д.) религиозный туризм представляет экономический и социальный вызов для регионов. Местные сообщества должны извлекать из него выгоду. Необходимо:
 - а) примирить коммерческие интересы туриндустрии с духовными и религиозными потребностями паломников и верующих, при сохранении физической целостности святых мест и их религиозной ценности;
 - б) квотировать доступ посетителей и изыскать ресурсы для гарантии как сохранности святыни или памятника, так и благосостояние общин, которые ими управляют.
27. Маркетинговые структуры и структуры управления религиозным туризмом используют определенные стратегии для сохранения и управления религиозным наследием, в зависимости от имеющихся ресурсов и возможностей. Их усилия направлены на привлечение все большего числа партнеров, как внутренних, так и внешних, с учетом этических норм, с целью дать возможность как можно большему числу людей принять участие в паломничествах и массовых религиозных собраниях, на основе прежде всего Глобального Этического Кодекса Туризма (ГЭКТ). Эти усилия должны в будущем привести к совершенствованию подготовки кадров в сфере религиозного туризма посредством «педагогике культурного наследия» и оптимизации методов работы, благоприятствующих межрелигиозному и межкультурному диалогу.
28. Необходимо также партнерство между туриндустрией и соответствующими отраслями сельского хозяйства и ремесленного производства, учитывая потребность создать сеть связей между туризмом и культурным наследием с целью создания новых товаров и услуг, новых инфраструктур, предприятий и т.д. Лишь создание такой сети поможет избежать разбазаривания или неиспользования долговечных ресурсов региона, таких как сельское хозяйство и ремесленное производство.

29. В этом смысле туризм должен быть признан орудием диалога культур и религий. Религиозный и духовный туризм могут дать мощный толчок к миру и устойчивому развитию. Диалог религий, культур и цивилизаций благоприятствует развитию туризма. Туризм является мощным средством модернизации и борьбы с «конфликтом невежеств», и если понимать его с точки зрения устойчивого развития и борьбы с бедностью в духе ответственности и солидарности, он может помочь лучше понять религиозное, а также культурное многообразие мира, которое прописано в Международной Конвенции.

Выводы и рекомендации

30. Несомненно, туризм может играть первостепенную роль в диалоге между религиями, культурами и цивилизациями и служить катализатором многочисленных проектов и программ, однако встречи людей невозможны без свободы передвижения, перемещения и без уважения прав человека.
31. Необходимость развития религиозного туризма и других форм туризма, которые облегчают встречу и диалог, должна подтолкнуть власти сделать более гибкими пограничные формальности, гарантируя безопасность людей и имущества, без ущерба для борьбы с терроризмом.
32. Содержание программ, планов, маршрутов религиозного и духовного туризма или «диалога» должно уходить от любых стереотипов, от призывов к расизму, ксенофобии и экстремистскому национализму, а также к терроризму. Веб-сайты, касающиеся религиозного и духовного туризма, должны соблюдать этические нормы в соответствии с принципами Глобального Этического Кодекса Туризма (ГЭКТ). Все формы туризма, способствующие встречам, диалогу и экуменизму, должны быть поддержаны и соответствовать ГЭКТ.
33. Религиозный туризм требует проведения соответствующих исследований для определения его масштабов, форм, управления и воздействия на памятники, достопримечательности и территорию. Необходимо искать терминологические соответствия для определений религиозного и духовного туризма с целью выработки соответствующих количественных понятий и оценок. Желательно также создание руководств по успешным методам работы в сфере религиозного туризма. Статистические данные, касающиеся религиозного туризма, должны быть выявлены, собраны и согласованы на международном уровне. Наконец, исследования и изыскания в области религиозного туризма требуют создания сетей исследователей и преподавателей, а также профессионалов в области туризма, для анализа спроса и предложения.

ТУРИЗАМ И РЕЛИГИЈЕ*:

ДОПРИНОС ДИЈАЛОГУ ИЗМЕЂУ РЕЛИГИЈА, КУЛТУРА И ЦИВИЛИЗАЦИЈА

1. Овај извештај је обрађен у контексту Међународне конференције у Кордови (20-31. октобар 2007.). Њени циљеви су:
 - а) са једне стране, проучавање односа између туризма и религије везан за ходочашћа и скупове који би подржавали туристички потенцијал стимулишући и олакшавајући дијалог међу различитим цивилизацијама, анализирање тенденција које су присутне у религиозном туризму, у правом смислу речи, као у рекреативном и духовном туризму посебно окренутом према младима, у универзалној димензији која води ка сусрету и спознаји Другога. Религиозни туризам може такође да представља и изузетан инструмент у спознаји важности очувања баштине целог човечанства и сопствене. Прво поглавље има за циљ боље разумевање димензија и одредишта религиозног туризма и његовог доприноса међукултуралном и међурелигиозном дијалогу.
 - б) са друге стране, давање доброг и практичног примера управљања догађајима владама, црквеним властима и туристичким оператерима, религиозним и духовним одредиштима и споменицима у сфери развика одрживог туризма, побољшавајући максимално предности за локалне заједнице. Друго поглавље извештаја анализира услове развика одрживог религиозног туризма у оквиру међурелигиозног и међукултурног дијалога.
2. Религиозни туризам се знатно проширује, не само у развијеним земљама него и у земљама у развоју, када економске прилике допуштају средње-високој класи да путује. У 21. веку, у коме је карактеристично трагање за вредностима, религиозни и духовни туризам могу да представљају велику прилику за жене и мушкарце свих вера, филозофија и религија. Стога, да би обезбедили већи приступ што ширем сегменту популације, потребно је гарантовати одрживи развој.
3. Религиозни туризам се интернационализује, развијајући се из претежно националног туризма у туризам у којем се сусрећу различите нације и у неким случајевима чак различите духовности и религије. Значајан развој туристичких религиозних одредишта у последњих тридесет година омогућује да ходочашћа добију углед који су некада имала, а да религиозни скупови окупљају десетине милиона људи те да путеви ходочашћа и маршруте поново имају улогу уједињења народа и нација. Упркос свему, начин живљења се променио и многи садашњи ходочасници су потакнути вековним (образовање и култура) и туристичким мотивацијама.

*: проф. Драган Мраовић књижевник и књижевни преводилац
Превод на српски: Милена Кравић и Силвија Мадунић

4. Оно што би trebalo да карактерише религиозни туризам у будућности је етика која обликује понашање ходочасника и туриста; етика која их преображава у мисионаре дијалога између цивилизација и култура. Ходочашћа и верски скупови дају могућност да се на лакши начин успоставе мирни односи међу људима и подстичу “солидарни туризам“ који доприноси борби против сиромаштва и унапређењу одрживог развоја човечанства. У том смислу туризам представља један од најефикаснијих начина да се учествује у дијалогу између религија и култура, нарочито ако су дефинисане економске, еколошке и културне границе.
5. Упркос свему, могуће је да у развоју религиозног туризма постоје разне препреке које се односе на слободно кретање и на поштовање људских права, као што је слободно присуствовање верским скуповима, у складу са законом, који не смеју да имају утицаја на државни интерес, достојанство и поштовање према народима. Издавање пасоша и виза за ходочаснике и верска окупљања у перспективи би требало да буде олакшано, узимајући такође у обзир борбу против тероризма. Постоје и друга права која треба поштовати, као што су она која се тичу *Универзалне декларације о људским правима*, права на духовну и уметничку баштину или поштовања изворног сведочанства културног и религиозног наслеђа, с циљем да се очувају културне разноликости у свету.
6. Екуменизам је тенденција која се све више манифестује у религиозном туризму, док је она која подржава познавање других религија и култура знана као духовни туризам или духовност. Туристичка одређишта подржавају међурелигиозни, међукултурни сусрет и дијалог. Инфраструктуре и туристички објекти, лепота и смиреност културних споменика и природних блага олакшавају тај сусрет. Екуменски сусрети, посебно међу младима, требало би да буду подржани у оквиру иницијатива којима је циљ међурелигиозни и међукултурни дијалог, као што је то случај код *Савеза цивилизација*.
7. Туризам повезује људе са другим начинима живота, религијама, и другим погледима на свет и његову историју. Стога је важно обезбедити да се то може остварити под најбољим могућим условима који се односе на слободу кретања и поштовање људских права, посебно када се говори о религиозном туризму. Оно што се тренутно проучава је следеће:
 - а) секуларизација ходочасничких, духовних и религиозних путовања у смислу у којем морају да задовољавају нова очекивања људи и туриста у друштву које је све отвореније и слободније.
 - б) облици туризма који захтевају управљање и промовисање на све ефикаснији начин, употребљавајући све напреднију информатичку и комуникациону технологију. Посебан нагласак треба дати на заштиту природних и културних богатстава у оквиру одрживог развоја.
8. Извештај је замишљен ради суочавања са таквим питањима. Наравно, није било могуће направити попис свих природних и културних блага, као ни свих постојећих мета ходочасника и верских путовања, али су узети у разматрање најцеви број религија и духовности савременог света.

Главна три облика ове врста туризма су проучавана на основу њихових димензија и одредишта где се појављују у пракси:

- а) ходочашћа на оним одредиштима која карактеризују претежно туристичке активности,
 - б) верски и духовни скупови.
 - ц) правци и маршруте пута који воде према местима ходочашћа, споменицима и верским светилиштима преко сеоских предела.
9. Ходочашће је, без сумње, најубичајенији облик религиозног и духовног туризма. У неким религијама је ходочашће саставни део верске праксе, као што је то код будиста, хришћана, православаца, хиндуиста, муслимана и шинтуиста. У другим религијама ходочашће не постоји као део верске праксе, али верници ипак путују да посете места која имају историјску важност за њихову веру. У данашње време ходочашће се развија према следећем:
- а) са једне стране се региструје масовни одазив људи - нека ходочашћа сваке године обарају рекорд у броју људи.
 - б) са друге стране ходочашће у себи садржи елементе разоноде и едукације који су у складу с тежњама људи 21. века, посебно младих.
10. Верска догађања су саставни део сваке религије и традиције. Верски скупови могу да привуку стотине хиљада, па чак и милионе гостију, туриста, оних који ту бораве и ходочасника. Ти скупови се разликују од ходочашћа по томе што се организују приликом неког догађаја или приликом посете неке верске власти, такође приликом јубилеја или екуменских сусрета. У сваком случају, већином ти скупови имају више слављеничке него религиозне одлике, посебно када се ради о сусретима младих. Организација тих сусрета је много компликована. Постоје ризици као што су озледе, несреће, терористички напади, епидемије, итд. Хиндуистички *Кумбха Мела* је највећи верски скуп на свету.
11. Ходочаснички путеви и маршруте су се развили у туристичке производе којима институције посвећују сву пажњу и то иде у корист заједницама кроз које ти путеви пролазе. Ходочашћа пешке, на бициклу, на коњу или са било којим немоторизованим превозним средством, која се темеље на религиозним, културним и уметничким мотивацијама, много више су од обичне шетње. Ходочашћа се планирају унапред и њихово трајање је дуже од времена путовања. Захтевају се физичка и духовна спремност, која су саставни део ходочашћа.
12. Најпознатији од тих ходочасничких путева је *Пут Сантјаго де Компостела*, којим се обновила важност ходочасничких путева у Европи. Та тематика је још више обогаћена стварањем других маршрута у контексту *Европског Већа* и пројекта *Ходочаснички путеви*. Пројекат има следеће циљеве: идентификовање путева, њихово обележавање заједничким саобраћајним знацима и њихово усклађивање с програмом културних догађања, у сарадњи са државним, регионалним и локалним институцијама, као и са невладиним организацијама.

13. Концепт ходочасничког и туристичког пута званог “Абрахамов пут” је осмислио, у пролеће 2007., *Глобални преговарачки пројекат (Global Negotiation Projekt)* харвардског универзитета у оквиру пројекта којима је циљ да се покрене иницијатива названа *Савез цивилизација коју промовишу Уједињене нације*. “Аврамов пут”, сличан такође познатом *Путу свиле* и *Путу робова*, пролази кроз разне земље Средњег истока и следи трагове пророка Аврама који је предак све три монотеистичке религије. Главна идеја ове иницијативе је да се вреднују и промовишу религиозна места и места ходочашћа на Средњем истоку.
14. Треба узети у обзир и друге елементе у оквиру одрживог развоја религиозног туризма:
- а) утврђивање и управљање масама људи приликом великих догађања,
 - б) чување и ревалоризација религиозних и културних споменика,
 - ц) заштита околине оних места која су седишта важних верских догађања,
 - д) путеви и маршруте ходочашћа,
 - е) сигурност и здравље особа,
 - ф) ефикасна употреба нових информатичких и комуникативних технологија,
 - г) промовисање и маркетинг нових производа и услуга везаних за ту врсту туризма.
15. Глобализација је омогућила да се религиозни туризам отвори према процесу комерцијализације претварајући тај облик туризма у *комерцијални производ* који није био такав у почетку. У прошлости је ходочасник био ослобођен пореза и плаћања путарина; није било потребно да се плати да би се ушло у *Божју кућу*. Такав облик туризма укључује тржишта која се међусобно преклапају: духовност, телесно и ментално здравље, забава, култура, кратки излети и такозвани “одласци из града-city-breaks”. Његова демографска основа је знатна. Свест о потенцијалу који има религиозни туризам је недавно развијена као и његово пробијање на тржиште. То пружа велике могућности за раст туристичког сектора, посебно у намери да се подстиче међурелигиозни и међукултурни дијалог те *Савез цивилизација*, ако се посматрају начела одрживог развоја.
16. С обзиром да се религиозни туризам брзо развија са комерцијалног становишта и темељи на универзалним дубоким мотивацијама, он мора да се суочи са низом питања која могу да имају негативни утицај на инфраструктурни капацитет, на места кроз која се пролази, а посебно на баштину:
- а) у погледу места и одредишта ходочашћа, ради се о питањима која се односе на планирање и очување старих споменика које је потребно заштитити и ревалоризирати, а од велике важности је и заштита околине и природе места - одредишта ходочасника. То може да се постигне стварајући друге путеве да би се избегла пренатрпаност људима и сачувала граница подношљивости. Томе могу да се додају управљање тим одредиштима и њихово промовисање, развој локалне економије и поштовање традиција и обичаја становништва које је домнаћин, а све у духу дијалога и сусрета с Другим.

- б) у погледу великих догађања и религиозних сусрета, уочавају су следећи проблеми: управљање великим масама људи и њихово посматрање, обезбеђење гостопримства учесницима ходочашћа, смештај у добрим хигијенским условима (нпр. превенција ширења болести као што је гастроентеритис, итд.), гастрономска понуда у складу с верским прописима и начелима, заштита и сигурност особа и њихове имовине, брига за болеснике, за старе особе и децу који би се могли изгубити, информације које се тичу плана и програма сусрета (време обреда и оброка, врсте оброка у складу с верским прописима и традицијама у прехрани, итд.).
- ц) на крају, ходочаснички путеви и маршруте захтевају добро усклађена партнерства и сарадње између заједница које се налазе на тим путевима и које примају и угошћују ходочаснике, између туристичких оператера и установа за територијално планирање.
17. На који начин се религиозни туризам може сматрати *одрживим*? Требало би да подстиче локални развој у економском, амбијенталном, социјалном, културном и етичком смислу и морао би да придонесе очувању локалних природних и културних вредности. Не треба да има утицај на промену климе, што значи употребу обновљиве енергије, као најбоље и најјефтиније решење избегавајући загађење атмосфере. Скоро све верске заједнице подржавају туризам, јер је то извор зараде, информишу се верници и јавно мење, те је важан за очување и заштиту светилишта, споменика и природне околине. Организација UNWTO (*United Nation World Trade Organisation*) је разрадила низ циљева који подржавају одржив туризам, између којих је могуће набројати следеће:
1. економска остварљивост
 2. локални просперитет
 3. квалитет запослености
 4. социјална праведност
 5. задовољство посетилаца
 6. локално управљање
 7. добробит заједнице
 8. културна богатства
 9. физички интегритет
 10. изворна продуктивност
 11. чистоћа природе
18. У сфери религиозног туризма, примена тих концепата мора бити у сагласности са најбољим познавањем њених токова, односно треба знати:
- а) како измерити токове ходочасника – посетилаца
 - б) како управљати приливима стотина хиљада посетилаца, ако не и милиона у ситуацији великих догађаја и верских састанака.

19. Недостатак информација и одсуство поузданих података везаних за волумен, динамику и карактеристику туристичких токова религиозног туризма представљају највеће препреке за развитак туристичке стратегије од стране локалних, регионалних или националних јавних организација и од стране оператера у приватним и/или удруженим секторима. Поред тога, мали број руководилаца има глобалну визију проблема и још је мање оних који користе скалу постојећих технологија које иду од контроле токова у времену и простору до управљања очекивањима. Токовима на религиозним сајтовима се управља, у већини случајева, на исти начин као и онима на културним сајтовима, а нове информативне и комуникативне технологије омогућавају да се пронађу ефикасна решења за одрживо управљање туристичких токова. Што се тиче великих скупова све ово је још много компликованије.
20. У том контексту се намећу два питања:
- а) могу ли добра организација и тачно планирање да обезбеде великом броју људи који посећују религиозне сајтове да те сајтове поштују гарантујући њихово очување на дуги временски период?
 - б) како се може одредити максималан број посетилаца у ходочасничком месту или на месту религиозне знаменитости?
21. Клијентела религиозног туризма се мења. На почетку је то била национална клијентела састављена од старијих особа, младих у групама и породица са децом. Данас се религиозни туризам интернационализује, дневне посете су краће и религиозни туристи се све више обраћају специјализованим агенцијама, а такође користе информативне и комуникативне технологије. У томе су обухваћена сва старосна доба и социјалне класе:
- а) одредишта су постала интернационална и то због глобализације, смањења трошкова транспорта, групних путовања у којима је све укључено у цену, као и због информација и огласа религиозних удружења путем интернета. У данашње време нека одредишта религиозног туризма окупљају више страних него домаћих грађана. Ипак процес интернационализације религиозног туризма би могао да буде заустављен смањењем броја интернационалних путовања као и смањењем слободе кретања, а све то у оквиру борбе против тероризма и имиграције. Велики број виза и њихов селективни карактер, строжији закони по питању имиграције, ограничења по питању боравка страних студената; све ове мере усвојене од стране владе, чак и ако се не односе на туризам, имају негативне ефекте на туристичку активност.
 - б) потенцијал који религиозни туризам нуди потврђује све битнију улогу у комерцијалном сектору путовања. Све је теже утврдити потражњу због недостатака података који се односе на мотивисаност туриста-ходочасника. Појављују се специјализоване агенције или друге које преоријентишу своју активност према религиозном и спиритуалном туризму. Интернационална удружења овог комерцијалног сектора се креирају преко друштвених интернет мрежа у којима је неопходно у будућности потврдити циљеве који иду даље од маркетинга и промоције религиозног туризма у оквиру етике у туризму.

- ц) питања која се односе на сигурност, помоћ и осигурање верских путовања и ходочашћа стичу велику важност са развојем тих тржшта. У свим религиозним традицијама постоји помоћ ходочасницима, болесницима и сиромашнима. У већини развијених земаља помоћ особама с инвалидитетом је регулисана законом. Већ неко време верске власти имају предвиђене посебне услуге за тешке болеснике и инвалиде који иду на ходочашће надајући се оздрављењу или чуду. Посебну пажњу треба обратити муслиманским ходочашћима који захтевају осигурање у облику ткз. „такафула“, што значи „узајамне помоћи“ уз поштовање исламског права и начела шеријата. Та врста осигурања је знатно различита од обичних облика полиса осигурања.
 - д) смештај ходочасника и посетилаца у протеклих сто година се променио: од једноставности до луксузних хотела. Такав смештај мора да придонесе одрживом развоју религиозног и духовног туризма у његовим одредиштима. Регионалне, националне и стране установе морају да контролишу квалитет.
 - е) једно од подручја у којем религиозни туризам захтева примену строгих прописа јесте, без икакве сумње, прехрамбено подручје, што се односи на припрему и кување хране. Данас је то врло важна тема за превознике, ресторане, хотелијере, крузере, тур оператере и то све иде изнад раније практиковане једноставне прехрамбене услуге у религиозном туризму.
 - ф) информатичке и комуникативне технологије су саставни део ходочашћа религиозног туризма. Не треба да се заборави да су до 19. века интернационалне комуникације овисиле о ходочасницима који су посећивали друге регије и земље омогућавајући размену информација и дијалог између култура. Данас свако ходочасничко одредиште, религиозни сусрет, пут промовисан од стране локалних управа и религиозних и туристичких партнерстава, има сопствену интернет страницу. Веб 2.0 ће омогућити да промовисање и развој религиозног туризма путем интернета буду још софистициранији.
22. Нека туристичка одредишта су усвојила или усвајају планове и стратегије за развој одрживог туризма сопствене религиозне баштине, у складу са својим изворима и потенцијалима. Туристичке установе стварају одељења којима је задатак да што боље координирају потенцијалне партнере религиозног туризма, посебно у трговачком сектору. Стратегије које та одељења усвајају су све напредније технике у маркетингу које се односе на имиџ, на марку, на промовисање и на продају. Одредишта религиозног туризма јачају сопствена унутрашња и спољна партнерства:
- а) она унутрашња путем окупљања туристичких протагониста са циљем да им се повећа свест о потенцијалима религиозног туризма;
 - б) она спољна путем стварања мрежа којима је циљ да се омогући што ефикасније промовисање или оформи форум размена искустава и добре праксе.
23. Најцењенији допринос религиозне баштине локалном развоју је у њеној способности да привуче туристе, а такође и у позитивним последицама које

има на зараду и запосленост. Да би се спречила било која врста погоршања тог доприноса, потребно је дати предност туристима, а не посетиоцима на један дан, те је неопходна контрола механизма стварања цена. То се посебно односи на контролу некретнина, такође и на компромис међу угоститељима. Да ли то може да се оствари када говоримо о религиозној баштини? Да ли је то оно што желе верске власти и непрофитне организације којима је циљ да привуку што већи број ходочасника и верника? Постоје критике у вези с тим и ради се о томе да се пронађу заједничка решења кроз дијалог и партнерства.

24. Професионално обликовање које се односи на одредишта и туристичке оператере је и биће одлучујући елемент за развој одрживог религиозног и духовног туризма. То обликовање укључује прилично сложене аспекте који су изнад управљања и развоја туристичких и хотелских објеката или извора културне баштине. Универзитети и богословије треба да укључе религиозни и културни туризам у програме теологије и историје религија, а такође и у програме туризма, посебно у оквиру међукултурног менаџмента, да би се дошло до дијалога са различитим нацијама и верама.
25. Анализе и истраживања о религиозном туризму које врше туристичке администрације, требале би у будућности бити израђене у складу са праксом развијеном од стране UNWTO-а да се анализира програмирање, управљање и планирање верских скупова и великих догађања и да се представе добри примери управљања таквим догађањима избегавајући претрпаност људима. Питања која се односе на прехрану и јавно здравство су врло осетљива и не треба да их занемарити.
26. Због својих димензија и различитих врста (ходочашћа, скупови, посете светилиштима, духовна путовања, итд.) религиозни туризам представља економски и социјални изазов за одређену територију. Локалне заједнице треба да имају бенефиције од тога:
 - а) један од изазова је да се уједине комерцијалне потребе у туристичком сектору са духовним и верским потребама ходочасника и верника, поштујући интегритет места и њихову религиозну вредност.
 - б) други изазов је одредити право улаза и пронаћи изворе које могу да осигурају одрживост светилишта или споменика и добробит заједница које њима управљају.
27. Маркетиншка и управна тела одредишта у религиозном туризму усвајају стратегије да би заштитила и боље управљала сопственом религиозном баштином и то у складу с изворима и потенцијалима које поседују. Напори у маркетингу укључују све више унутрашњих и спољних партнерстава те етичке прописе да би се омогућило што већем броју особа да учествују у ходочашћима и верским скуповима, позивајући се углавном на *Светски етички кодекс за туризам*.

Ти напори би требали да воде бољем професионалном обликовању у религиозном туризму преко “едукације баштине” и стварање добре праксе које би промовисале међурелигиозни и међукултурни дијалог.

28. Партнерства између туризма и сектора који се односе на пољопривреду и промет су неопходни зато што ће бити потребно остварити повезаност (мреже) туризма и баштине да би се створили нови производи и услуге, нове инфраструктуре и олакшања, итд. Само помоћу стварања повезаности може да се избегну недостаци и мањак употребе територијалних извора као што су пољопривреда и прометна сфера.
29. Стога, туризам је и мора да буде признат као инструмент за дијалог између култура и религија. Религиозни и духовни туризам могу да придонесу миру и одрживом развоју. Дијалог између религија, култура и цивилизација представља добру прилику за туризам. Туризам, као одличан инструмент за модернизацију и за борбу против “сукоба незнања – игноранције”, ако је замишљен на “подржив” начин и са сврхом да смањи сиромаштво, а у духу одговорности и солидарности, може да придонесе бољем сазнању и свести о верској и културној различитости која је укључена у *Међународну конвенцију*.

Закључци и препоруке

30. На крају, туризам може да игра водећу улогу у дијалогу између религија, култура и цивилизација и да служи као катализатор у бројним пројектима и програмима, али је немогуће да се људи сусретну, ако нема слободе путовања и кретања, те поштовања људских права.
31. Потреба да се развију религиозни и друге врсте туризма који олакшавају сусрет и дијалог требало би да доведе владајуће институције до сазнања да је неопходно поједноставити граничне формалности које би гарантовале сигурност особа и имовине без мешања у борбу против тероризма.
32. Садржај програма, обилазака, путовања, боравака у оквиру религиозног и духовног туризма или “дијалога” мора да избегне било какав стереотип, подстицање на расизам, на ксенофобију и на екстремистички национализам и на тероризам. Веб сајтови који се односе на религиозни и духовни туризам морају да поштују етичке прописе у складу са начелима *Светског етичког кодекса за туризам* (SEKT). Све врсте туризма које подржавају сусрет, дијалог и екуменизам требало би подстицати у складу са начелима SEKT-а.
33. Религиозни туризам захтева спровођење адекватних истраживања са циљем да се што боље дефинишу димензије, врсте, управљање и утицај на споменике, на места и на територију. Требало би да се тражи прецизнија дефиниција религиозног туризма и духовног туризма да би се омогућила употреба истих појмова и истих мера. Требало би да се напише водич о доброј пракси у сектору религиозног туризма. Статистике у религиозном туризму би биле боље истакнуте, сакупљене и усклађене на интернационалном плану. На крају, анализе и истраживања у религиозном туризму захтевају да се створи мрежа експерата и истраживача, као и туристичких професионалаца, што је потребно за анализу потражње и понуде.

TURİZM VE DİNLER*:

DİNLER, KÜLTÜRLER VE UYGARLIKLAR

ARASINDAKİ DİYALOĞA BİR KATKI

1. Bu rapor, Uluslararası Cordoba Konferansı (29-31 Ekim 2007) bağlamında, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından hazırlanmıştır. Amaçları aşağıdaki gibidir:
 - a. Bir yandan, turizm ve dinler arasındaki ilişkiler, kutsal yolculuklar ve toplantılar ile turizm potansiyelinin farklı medeniyetler arasındaki diyalogunun desteklenmesi ve kolaylaştırılması için kullanılmasına yardımcı olmak amacıyla araştırmalarda bulunmak; diğer taraftan, inanç turizminin yanı sıra oluşan, örneğin, özellikle gençler arasında yaygın, genellikle Diğeri'ni tanıma amaçlı dinlerarası işbirliğine dayalı ve kelimenin tam anlamıyla daha çok eğlence ve tinsel öğelere sahip eğilimleri çözümlemektir. İnanç turizmi, aynı zamanda, bir kimsenin kendi mirasının ve insanlığın mirasının korumasının önemine ilişkin bilinçlendirilme konusunda da güçlü bir araç olabilir. Burada özeti verilen raporun 1. bölümünün amacı, inanç turizminin boyutlarıyla gidilecek yerler ve bu yerlerin kültürlerarası ve inançlar arası diyaloga yaptığı katkıları daha iyi anlamaktır.
 - b. Öte yandan, hükümetler, dini makamlar ve tur operatörleri için, sürdürülebilir turizmin gelişimi çerçevesi içersinde, yerel topluma en iyi yarar sağlayacak şekilde dini ve manevi yerlerin nasıl yönetileceğine ilişkin iyi uygulama örnekleri sağlamaktır. Raporun 2. bölümü, inançlar arası ve kültürlerarası diyalog bağlamında inanç turizminin sürdürülebilir gelişme koşullarını çözümlemektir.
2. İnanç turizmi, sadece gelişmiş ülkelerde önemli ölçüde yapılmakla kalmayıp, aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde de üst ve orta sınıfların gelirlerinin seyahat etmeye olanak verdiği ölçüde yapılmaktadır. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda değerler aranırken, inanç ve tinsel turizm, tüm inançlara, felsefelere ve her dindeki erkek ve kadınlara büyük ölçüde olanak tanıyabilmektedir. Durum böyle iken, nüfusun daha fazla değişik kesimlerinin bu duruma erişiminin sağlanabilmesi amacıyla, uzun soluklu bir gelişim izlenmelidir.
3. İnanç turizmi, gittikçe uluslar arası boyut kazanmaktadır; her ne kadar bu tür turizm, önceleri geniş anlamda yerel bir olay idiyse de, şimdi farklı uyrukları ve hatta –bazı gidilecek yerlerde – farklı inançları ve dinleri de kapsamaktadır. İnanç turizminin hedefi olan gidilecek yerlerin son otuz yıl içindeki olağanüstü gelişimi, haccın, geçmişte sahip olduğu öneme tekrar kavuşmasına ve dini toplantıların, on milyonlarca kişiyi bir araya getirerek dini yolların ve gidilecek yerlerin, insanlar ve uluslar arasında yeniden bir bağ oluşturma rolü oynamasına olanak sağlamıştır. Ancak, yaşam tarzları değişmiştir ve modern hacların birçoğu, şimdi dinden bağımsız (eğitim ve kültür) ve turistik amaçlarla yapılmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr. Nalan KIZILTAN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun /TÜRKİYE

4. İnanç turizminin özelliği, hacıların ve turistlerin davranışlarını belirleyen ve onları uygarlıklar ve kültürler arasındaki diyalogun temsilcileri haline getiren bir etik olmasıdır. Haclar ve toplantılar, insanların barışçı bir şekilde bir araya gelmeleri ve yoksulluğa karşı mücadelesi ile insanlığın kalıcı gelişimi için "dayanışma turizmi"nin özendirilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle, turizm, dinler arası ve kültürlerarası diyaloga en etkili katılım şekillerinden biridir, çünkü ekonomik, çevrebilim ve kültürel sınırları tanımlamaktadır.
5. Ancak, inanç turizminin gelişmesine karşı, kamu çıkarlarına ve insanların değer ve saygınlıklarına aykırı hareket etmeksizin yasalar ile öngörülen sorumluluklara uygun bir şekilde dini toplantılara katılmak gibi insanların hareket özgürlüğü ve haklarına ilişkin bazı engeller çıkabilir.
Hacca ve dini toplantılara giden bu kişilerin pasaport ve vize işlemleri mümkün olduğunca esnek olmalı, ancak terörizmle mücadele konusu da göz ardı edilmemelidir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde sözü edilen haklarla belirlenen miras hakkı gibi dünyadaki kültürel çeşitliliği korumak ve zenginleştirmek amacıyla kültürel ve dinsel miras ile şekillenen inançlara karşı saygı hakkı gibi diğer haklara da saygı gösterilmelidir.
6. Ekümeniklik, inanç turizminde arttığı gözlemlenen bir eğilimdir; başka bir eğilim de, tinsel ya da maneviyat turizmi diye bilinen diğer dinlere ve kültürlerle ilişkin bilgilere değer verilmesidir. Turistik ziyaret yerleri, inançlar arası ve kültürlerarası karşılaşmaların gerçekleştiği yerlerdir. Turizmin altyapısı ve tesisler, kültürel anıtların ve doğal yerlerin güzelliği ve huzuru, bu karşılaşmaları kolaylaştırmaktadır. Bu ekümenik karşılaşmalar, özellikle gençler arasında, inançlar arası ve kültürlerarası diyalogu başlatma çalışmaları ile Uygarlıklar ilişkisi bağlamında da özendirilmelidir.
7. Turizm, değişik yaşam biçimleri, değişik dinler, dünyaya ve tarihe karşı değişik bakış açılarıyla insanları bir araya getirir. Bu nedenle turizmin, özellikle inanç turizminin, hareket özgürlüğüne ve insan haklarına saygıya ilişkin en iyi koşullar altında yapılmasının sağlanması gerekmektedir. Son zamanlarda, aşağıdaki konular gözlemlenmektedir:
 - a. Hac yolculuklarının ve dini ya da tinsel amaçlarla yapılacak gezilerin, insanların yeni beklentilerine cevap verecek ve turistik geziyi yapanları daha neşeli, daha açık ve daha serbest çağdaş bir dünyaya götürecek şekilde laikleştirilmesi;
 - b. Bu tür turizm biçimleri, bilgi ve iletişim teknolojilerinin daha yoğun kullanımı ile, kaynakların ve diğer doğal ve kültürel ortamın süregelen bir biçimde korunabilmesi bağlamındaki gereksinimin vurgulanması ile, gittikçe daha etkili bir yönetim ve tanıtım gerektirmektedir.
8. Bu rapor, yukarıda değinilen konulara yönelik hazırlanmıştır. Bu tür yerlerin ve anıtların, dünyada varolan tüm hac yerleriyle ve maneviyata yönelik gezilerle birlikte geniş kapsamlı bir listesini çıkartmanın mümkün olmadığı açıkça görülmektedir.
Ancak, günümüz dünyasındaki dinlerin ve maneviyatların çoğu incelenmiştir. Bu türdeki turizmin başlıca üç çeşidi, boyutları ve uygulandıkları yerlere göre incelenmiştir. Bunlar:
 - a. Etkinlileri genelde turistik olan yerlere yapılan haclar,
 - b. Dini ve manevi toplantılar,

- c. Güçlenen ya da yeniden canlanma deneyimini kazanan kırsal alanlar ya da bölgeler aracılığıyla hac merkezlerine veya dini yerlere, anıtlara ve mabetlere kadar uzanan geziler ve yolculuklardır.
9. Haclar, şüphesiz inanç ve manevi turizmin en sık görülen şeklidir. Bazı dinler, uygulamada, hacları Budistler, Katolikler veya Ortodoks Hristiyanlar, Hindular, Müslümanlar veya Şintoistlerde olduğu gibi bir arada yaparlar. Diğerlerinde ise böyle uygulamalar yoktur, ancak bunların izleyenleri, birlikte hareket ettikleri dinlerin tarihçelerini anlatan yerleri hâlâ ziyaret etmektedirler. Bugün, haclar evrim geçirmektedir:
- a. Bir yandan, uygulamalar olağanüstü bir kitleleşme ile karşı karşıyadır – bazı haclar da her yıl peş peşe rekor kırmaktadır,
- b. öte yandan, 21. yüzyıl insanların, özellikle gençlerin, beklentilerini karşılayacak eğlence ve eğitim öğelerini içermektedir.
10. Dini bayramlar, tüm inançların ve geleneklerin bir parçasıdır. Dini toplantılar, yüz binlerce hatta milyonlarca katılımcıyı, turisti, yerli halkı, ve hacıyı bir araya getirebilmektedir. Bunlar, hacdan farklı olgulardır ve bir olayı hatırlatmak amacıyla veya önemli dini bir şahsiyetin ziyareti esnasında, bir yıl dönümde veya jübilede düzenlenirler. Bazen de ekümenik toplantılar yapılır. Nihayetinde, bu toplantılar, genellikle de gençlere yönelik toplantılarda, dini olduğunda, çoğu zaman dini oldukları kadar eğlencelidirler de. Bunların organizasyonları genelde karmaşıktır. Kazalar, Olaylar, terörist saldırısı ve salgın hastalık gibi riskler de taşımaktadır. Hinduların “Khumb Mela” toplantısı, dünyanın en büyük dini toplantısı olarak kabul edilmektedir.
11. Hac yolları ve dini yol hatları, yetkili makamların tüm dikkatlerini yönelttikleri turizm ürünleri haline gelmiştir. Yol boyunca bulunan tüm yerleşim yerlerinin gelişmesine olanak tanımaktadır. Yaya olarak, bisikletle, at ile veya başka türlü motorsuz araçlarla yapılan hac yolculukları, dini, kültürel veya sanatsal amaçlarla olsun ya da olmasın, salt bir geziden çok daha fazlasını anlatır. Bunların hazırlığı önceden yapılır ve süreleri, bir gezi süresinden çok daha uzundur. Bunlar, hacın bir bölümünü oluşturan fiziksel ve manevi hazırlık gerektirir.
12. Bu yolların en tanınmış St. James Yolu ya da “Camino de Santiago”dur. Bu yol, Avrupa’daki hac yolları konusunun ele alınmasına katkı sağlamıştır. Bu konu, Avrupa Konseyinin “Hac Yolları” metninde daha genel bir çerçeve oluşturulması açısından üç hedefle zenginlik kazanmıştır. Bu hedefler: bunları tanımlamak, genel imge sistemi kullanarak belirgin hale getirmek ve sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra hükümet, bölgesel ve yerel makamlarla işbirliği yaparak kültürel etkinlik programları hazırlamaktır.
13. Bir hac yolu ve turizm yol hattı olarak ele alınan “İbrahim’in Yolu” (Abraham Path) kavramı, 2007 yılı ilkbaharında Harvard Üniversitesi’ndeki Küresel Görüşmeler Konulu Proje tarafından, Birleşmiş Milletlerin Uygarlıklar Birliğinin önderliğinde projelerin bir bölümü olarak başlatıldı. Bu girişim, İpek Yolu veya Köle Yolu gibi, Orta Doğunun çeşitli ülkelerinden geçerek, tek tanrılı üç ana dinin atası olan İbrahim Peygamber’in izinden giden bir yoldur. Buradaki fikir, Orta Doğu’daki dini yerlerin ve hacların düzenlenmesine ve tanıtımına olanak sağlamaktadır.

14. İnanç turizminin sürekli gelişimini sağlamak için, göz önüne alınması gereken başka noktalar da vardır:
 - a. Büyük Etkinlikler süresince insan akışının belirlenmesi ve yönetilmesi,
 - b. Dinsel ve kültürel anıtların bakımı ve onarımı,
 - c. Büyük dini etkinliklerin yapıldığı doğal yerlerin çevresinin Korunması,
 - d. Hac yolları ve yerleri,
 - e. İnsanların sağlığı ve güvenliği,
 - f. Yeni bilgilerin ve iletişim teknolojilerinin etkin kullanımı, ve
 - g. Bu tip turizme ilişkin yeni ürünlerin ve hizmetlerin tanıtımı ve pazarlanması.
15. Küreselleşme, başlangıcında farklı olan inanç turizmini “pazarlanabilir ürüne” dönüştürerek ticarileşme işlemine zemin hazırlamıştır. Eskiden hacılar vergiden ve gümrük harçlarından muaf idi; "Allahın Evi" ne girmek için para ödemiyorlardı. Bu tür turizm, birbiriyle örtüşen piyasaları da içermektedir: şöyle ki; ruh, beden, akıl sağlığı, serbest zaman etkinlikleri, kültürel kısa ziyaretler ve şehir turları. İnanç turizmine gösterilen ilgi kayda değerdir. “Pazara girmekte olan” inanç turizm potansiyeli yeni bir olgudur. Özellikle inançlar arası ve kültürlerarası diyalog ile Uygarlıklar Birliğinin özendirilmesi düşüncesi ile birleştirildiğinde ve sürdürülebilir gelişmenin ilkeleri göz önünde tutulduğunda, inanç turizmi, turizm sektörü için olağanüstü büyüme olanaklarının kapılarını da açık tutmaktadır.
16. İnanç turizminin çok hızlı bir şekilde ticari olarak gelişmesi ve bunun tüm insanlık üzerinde çok etkili bir dürtü olması nedeniyle, inanç turizmi, olanakların sürdürülebilirliği, ziyaret edilen yerler ve her şeyden önce kültür mirası üzerindeki olumsuz etkileri olabilecek bir dizi işlem sorunlarıyla başa çıkmak zorundadır. Bunlar:
 - a. Hac bölgeleri ve gidilecek yerler ile ilgili olarak, -genelde eski olan- korunması ve onarılması gereken anıtların nasıl donatılması ve korunması ile ilgili konular ile izdihamı önlemek ve yük kapasitesini aşmamak için erişim yolları ve trafik koridorları kullanarak doğal alanların çevre korumasını sağlamaktır. Diğer konular ise, bu gidilecek yerlerin yönetimini ve tanıtımını, sürdürülebilir yerel ekonominin kalkınmasını, birbirlerini karşılaşıma ve iletişim durumunda ev sahibi halkın gelenek ve göreneklerine saygı duymaktır.
 - b. Büyük dini etkinlikler ve toplantılara giriş ve çıkışlarında, katılımcılara iyi, temiz ve halk sağlığı koşullarında (örneğin mide, bağırsak iltihapları hastalıklarının bulaşmasını önlemek gibi) hizmet verileceği güvencesini vermek, ayrıca, katılımcıların dinsel beslenme kurallarını göz önüne alan yemek servisleri, kendilerinin ve eşyalarının emniyeti ve güvenliği, hastalıklar, kaybolma tehlikesi olan çocuklar ve yaşlılar için yardım, ve toplantı programlarında yapılan konuşma ve bilgilendirmeler (kutlama zamanları, yemekler, dini ve beslenme geleneklerine göre yemek çeşitleri vb.) konusunda da onlara gerekenleri yapmaktır.
 - c. Sonuç olarak hac yolları ve dini yolculuk programları, evsahipliği yapan topluluklar, profesyonel turizmciler ve bölgesel kalkınma yetkilileri ile iyi bir işbirliği gerektirir.

17. İnanç turizmi nasıl “sürdürülebilir” olarak tanımlanabilir? İnanç turizmi, yerel kalkınmanın ekonomik, çevresel, sosyal, kültürel ve ahlaki şartlarda erdemli döngüsünün ortaya çıkmasına yardımcı olmalıdır. İnanç turizmi yerel, doğal ve kültürel değerlerin korunmasındaki yerini almalıdır. En iyi ve en ekonomik yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanarak ve atmosferi kirlletmekten kaçınarak, iklimin değişmesine etkisi olmamalıdır. Hemen hemen bütün dini toplumlar, turizmi desteklemektedirler; çünkü bu durum, halkın geçiminde yeni gelir kaynakları sağlayan, halkı ve inananları doğal çevrelerin yanı sıra anıtların ve tapınakların korunması ve bakımında da iyice bilgilendiren bir araç konumundadır.

Birleşmiş Milletler Turizm Örgütü (UNWTO), sürdürülebilir turizm adına pek çok hedef geliştirmiştir. Bunların arasından aşağıdakiler verilebilir:

- 1) ekonomik canlılık
- 2) yerel huzur
- 3) istihdam kalitesi
- 4) sosyal öz sermaye
- 5) ziyaretçi hoşnutluğu
- 6) yerel kontrol
- 7) halkın mutluluğu
- 8) kültürel zenginlik
- 9) fiziksel sağlamlık
- 10) kaynak yeterliği
- 11) çevre temizliği

18. İnanç turizminde, bu kavramlar, ziyaretçi akınlarının daha iyi bilinmesi ile ele alınmalıdır.

- a. Hacıların ve ziyaretçilerin akını nasıl ölçülebilir?
- b. Büyük etkinliklerde ve toplantılarda yüz binlerce hatta milyonlarca katılımcıyla uğraşmak zorunda kalındığında bu gibi akınlar nasıl yönetilebilir?

19. İnanç Turizmi akışında yoğunluk, hareketlilik ve özelliklerine ilişkin yetersiz bilgi ve / veya güvenilir verilerin eksikliği, yerel, bölgesel veya ulusal halk organizasyonları, özel ve / veya tüzel sektörlerdeki ortakların bir bölümünde turizm stratejilerinin kalkınmasının karşısına çıkan büyük engellerden birini oluşturur. Henüz, bu konuyu iyi bilen çok az yönetici vardır ve hâlâ zaman içinde ve alan içinde akışın düzeninden beklenti yönetimine kadar çeşitlilik gösteren ve var olan teknikleri kullanan az sayıda insan vardır. Dini bölgelerdeki akınlar, kültürel bölgelerdeki akınlar gibi yürütülür ve yeni bilgi ve iletişim teknolojileri, sürdürülebilir turist akını yönetimi ve sürdürülebilirliği için etkili çözümlerin bulunmasına olanak sağlar. Daha büyük toplantılar için bu çok daha zordur.

20. Bu durum karşısında iki soru ortaya çıkmaktadır:

- a. İnsanların uzun süreli korunduklarından emin olunarak yapılan planlama ve iyi yönetim ile daha fazla insanın bu dini yerleri ziyaret etmesine olanak sağlanabilir mi?

- b. Hac bölgesindeki veya dini anıtların olduğu yerlerdeki en fazla ziyaretçi sayısı nasıl belirlenebilir?

21. İnanç turizminin müşteri tabanı değişmektedir. Önceden, müşteri tabanı büyük uluslardan, gençlerin oluşturduğu gruplardan ve çocuklu ailelerden oluşmaktaydı. Bugün ise, giderek daha da uluslar arası bir konuma bürünmektedir; ziyaret süreleri daha kısa olmakta ve dinsel amaçlı turistler, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yanı sıra gittikçe daha fazla uzman acentalar kullanmaktadırlar. Her yaştan ve sosyal guruptan insan, buna katılmaktadır.

- a. Gidilecek yerler, küreselleşmenin ortaya çıkması, ucuz ulaşım ücretleri, grup ücret tarifeleri ve online bilgiler ve dini ve tinsel derneklerin başvuruları ile uluslar arası boyut kazanmıştır. Şu anda, bazı inanç turizm alanları yerli turistten daha fazla yabancı turist ağırlamaktadır. Buna rağmen inanç turizminin uluslar arası hale gelmesi, terör ve göçe karşı mücadele bağlamında hareket özgürlüğünü kısıtlayan ve uluslar arası yolculuğu sınırlandıran önlemlerle geri planda tutulabilmektedir. Vize için gerekli belgelerin artması ve bunların seçici doğası, göç yasalarının katılaştırılması, yabancı öğrencilerin oturumlarına getirilen kısıtlamalar... gibi tüm bunlar devlet tarafından alınan önlemlerdir - turizm için amaçlanmadığı halde –ve bunların turizm etkinliği üzerine olumsuz etkisi bulunmamaktadır.
- b. İnanç turizminin sağladığı potansiyel, ticari turizm sektörüne gittikçe büyüyen oranda görev vermektedir. Hacıların doğru güdülerine ilişkin özel bilgilerin eksikliği nedeniyle, talebin kavranması çok daha zordur. Ya özel acenteler oluşturulmakta, ya da özel acenteler inanç ve tinsel turizm alanındaki etkinliklerini yeniden düzenlemektedirler. Gelecekte onaylanması gereken, turizm etikleri çerçevesinde, amaçları inanç turizminin pazarlanması ve tanıtımı ötesinde olan bu ticari sektörün uluslar arası dernekleri, özellikle online, sosyal ağlarla şekillenmektedir.
- c. Emniyet ve güvenliğe ilişkin konular, dini yolculuk ve hac yolculuğu için yapılan yardım ve sigorta, bu pazarların büyümesiyle daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Hasta ve fakirler için yapılan yardımların yanı sıra hacılar için yapılan yardımlar, bütün dini geleneklerde varlığını sürdürmektedir. Gelişmiş ülkelerin pek çoğunda, engelli vatandaşlara yapılan yardım, yasa ile kontrol altına alınmıştır. Dini otoriteler, hacca iyileşmek veya mucize elde etmek için giden ciddi şekilde hasta veya engelli olan vatandaşlar için özel servisler sağlamıştır. Birbirini güvence altına almak anlamına gelen ve İslami Hukuku ve Şeriat kurallarını gözetten “takafuf” adı altında sigortaya gereksinimi olan Müslüman hacılara özel ilgi gösterilmelidir. Bu tür sigorta kavramsal olarak yaygın kullanılan sigorta poliçelerinden farklıdır.
- d. Geçen yüzyılı aşkın bir süredir hacıların ve ziyaretçilerin konaklama olanakları çok gelişmiştir: lüks otellerden tutun da gösterişsiz otellere varıncaya kadar. Bu konaklama türleri inanç ve tinsel turizm merkezlerinde sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmalıdır. Bunların kalitesi bölgesel, ulusal ya da yabancı kuruluşlar tarafından denetlenmelidir.
- e. İnanç turizminin sıkı kurallara uygulanmasını istediği alanlardan biri de şüphesiz yemeklerdir; başka bir deyişle, değişik yemekler, bu yemeklerin nasıl hazırlandıkları ve pişirildikleridir. Günümüzde, ciddi olarak ulaşım işletmeleri, lokanta sahipleri, otel işletmecileri, diğer konaklama merkezleri ile gemi

yolculuğu işletmeleri ve gezi operatörleri tarafından ele alınan bu konu, inanç turizmi için yemek servisinin ötesindedir.

- f. Bilgi ve iletişim teknolojileri, hac ve din turizmi alanında tamamen benimsenmiştir. Unutulmamalıdır ki, 19. yüzyıla kadar uluslar arası iletişim, büyük ölçüde diğer bölgeleri ve ülkeleri ziyaret eden hacılara bağlıydı; böylelikle de bu, bilgi değişimine ve kültürler arası iletişime olanak sağlanıyordu. Bugün, yerel makamlarca tanıtılan tüm hac merkezlerinin, dini toplantıların, tüm yolculuk programlarının internette kendilerine ait web siteleri vardır. Web 2.0' nin kullanıma girmesi, inanç turizminin internette tanıtımına ve kalkınmasına daha ileri düzeyde katkı sağlayacaktır.
22. Bazı turizm merkezleri, kaynaklarına ve potansiyellerine göre dini miraslarının sürdürülebilir turizmin gelişmesi için planları ve stratejileri olduğu gibi benimsemiş ya da benimseme sürecinden geçmektedirler. Turizm büroları, özellikle ticari sektörde, görevi inanç turizmi olan ortaklarını daha iyi koordine etmek üzere bölümler kurmaktadır. Onların stratejileri, gittikçe görüntü, markalaşma, tanıtım ve ticaret ile ilgili ileri düzeyde pazarlama tekniklerini kapsamaktadır. İnanç turizmi yerleri,
 - a. içte, inanç turizminin potansiyel farkındalığını artırmak amacıyla turizm çalışanlarını bir araya toplayarak;
 - b. dışta ise, amacı, tanıtımlarını daha etkili kılmak ya da, nitelikli uygulama ve deneyimlerinin karşılıklı paylaşımı için forumlar halinde hizmet vermek olan ağlar oluşturarak
 - c. iç ve dış ortaklıklarını da güçlü kılmaktadır.
23. Din mirasının bölgesel gelişime en çok dikkat çeken katkısı, turistleri çekme kapasitesine, devletin gelirine ve istihdama pozitif etkisidir. Bu katkının azalmasından kaçınmak için, günlük ziyaretlerinde turistlere tercih etme hakkı verileceği garanti edilmelidir ve onlara hizmet verecek bölümlerin ve alanların aşırılığa kaçmadan fiyat belirleme mekanizmalarının kontrol edileceği bilgisi verilmelidir. Bu, din mirası için yapılabilir mi? Bu çok sayıda hacı ve inananları çekmeyi amaçlayan dini otoritelerin ve kar gütmeyen derneklerin seçimi olabilir mi? Bu düşünce kabul görmeyebilir; tartışma ve paylaşım ile orta yollu çözümler bulunmalıdır.
24. Eğitim, hem gidilecek yerler hem de inanç turizmi yapan tur operatörlerine göre inanç ve tinsel turizmin sürdürülebilir gelişimi için vazgeçilmezdir ve vazgeçilmez olmaya devam edecektir. Bu eğitim, sadece turizmin yönetimi ve gelişimi ve otel kuruluşlarının veya kültür mirası işletmelerinin ötesinde daha geniş yönler içermektedir. Üniversiteler ve Seminerler, özellikle kültürlerarası yönetim bağlamında, birden çok ulus ve inançla ilgilenmek için, İlahiyat ve Dinler Tarihi Eğitim programlarında inanç ve kültür turizmini de ele almalıdır.
25. Turizm yöneticileri tarafından, gelecekte yürütülecek olan İnanç Turizmi üzerine yapılan çalışma ve araştırmalar, plan analizi, geniş dinsel birlikteliklerin ve etkinliklerin alt yapısı ve sürdürülebilir yönetim doğrultusunda yığılma ve örtüşmeden kaçınmak için UNWTO (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü) tarafından geliştirilen nitelikli uygulamalara uygun olarak tasarlanmalıdır. Yemek ve toplum sağlığı en hassas konular arasındadır ve göz ardı edilmemelidir.

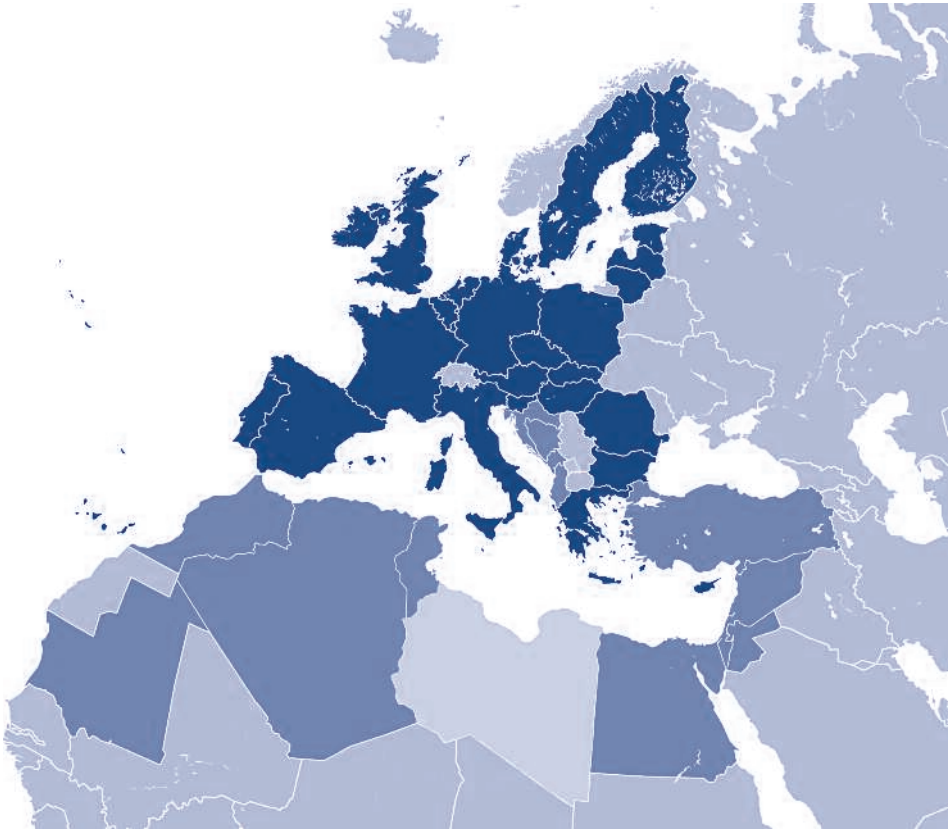
26. Boyutları ve farklı şekilleri dolayısıyla (haclar, toplantılar, kutsal yerlere ziyaretler, tinsel yolculuklar vb.) inanç turizmi, bölgelere ekonomik ve sosyal dürtüler sunmaktadır. Yerel toplumlar, bundan yararlanmalıdır.
- a. Bu dürtülerden biri, dinsel alanların fiziksel düzenine ve dini önemine saygı duyarak, hacıların ve inananların tinsel ve dini gereksinimleri ile turizm endüstrisinin ticari gereksinimlerini birbirine uygun hale getirmektir.
 - b. Diğer dürtü ise, giriş kurallarını düzenlemek ve toplumları yöneten refahın yanı sıra kutsal yerlerin ya da anıtların devamlılığını sağlayacak gelirleri bulmaktır.
27. İnanç turizmine dahil olan yerlerin pazarlanması ve idari yapıları, dini mirasları daha iyi yönetmek ve korumak için doğal kaynaklarına ve potansiyellerine uygun olarak yöntemler benimseme sürecindedir. Onların pazarlama çabaları gittikçe artarak olabildiğince daha fazla sayıda insanın hacca ve dini toplantılara katılmasını sağlamak amacıyla, gücünü daha çok Turizm Etiği Küresel Yasasından (GCET) alarak iç ve dış ortaklıklar ve ahlaki ilkeler oluşturmaktadırlar. Bu çabalar, miras eğitimi ve inançlar arası ve kültürler arası diyalogu geliştiren nitelikli çalışmaların ortaya çıkması ile din turizmi konusunda verilecek daha iyi eğitime önderlik etmelidir.
28. Turizm dünyası ve tarım ve el sanatları gibi birbirine yakın sektörlerin işbirliği, yeni ürünler ve servisler, yeni alt yapı olanakları yaratmak için, turistik ve miras ağları oluşturma gereksinimi duyulduğundan kaçınılmazdır. Bu da sadece bölgelerin tarım ve el sanatları gibi sürdürülebilir kaynaklarının kullanılmasını ve delinmesini önleyebilecek ağların oluşturulmasıyla gerçekleşir.
29. Böylece, turizm, kültürler ve dinler arasında diyalogu sağlayan araç olarak tanımlanmalıdır ve böyledir de. İnanç turizmi ve tinsel turizm, sürekli kalkınma ve barış için güçlü bir araç olabilir. Dinler, kültürler ve uygarlıklar arasındaki diyalog, turizm için bir olanaktır. İnanç turizmi, modernleşme için uygun bir araç ve “cehaletle mücadele” yolu olarak sürdürülebilir biçimde iyi planlandığında ve aynı zamanda sorumluluk ve dayanışma ruhu ile yoksulluğu azaltmak amacıyla, şu anda uluslar arası Anlaşmada da belirtildiği gibi kültürel farklılıklar kadar dini farklılıklar konusunda da yeterli bilgi vermek için katkıda bulunabilir.

Sonuçlar ve Öneriler

30. Sonuç olarak, turizm, dinler arası diyalogda, kültürler ve uygarlıklar arasında çok önemli bir rol oynayabilir, pek çok proje ve programda da etkin rol oynar; seyahat özgürlüğünü, hareket özgürlüğünü sağlamadan, insan haklarına saygı duymadan insanları bir araya getirmek olası değildir.
31. İnanç turizmi ile buluşma ve diyalogları kolaylaştıran turizmin diğer dallarını da geliştirme gereksinimi, terörizme karşı mücadeleyi elden bırakmadan insanların can ve mal güvenliğini sağlayacak şekilde yetkili yöneticilere sınır formalitelerini olabildiğince esnek tutmalarında önderlik etmelidir.
32. İnanç, tinsel ve diyalog turizmi adı altında programların içeriği, turlar, kısa geziler ve ziyaretler, basmakalıptan, ırkçılığa teşvikten, yabancı düşmanlığından veya

aşırı derecede ulusçuluktan ve terörizmden kaçınmalıdır. İnanç turizmi ve tinsel turizm ile ilgili internet siteleri, Turizm Etiği Küresel Yasası'nın (GCET) ön gördüğü ilkeler doğrultusunda etik değerlere saygı duymalıdır. Buluşma, diyalog ve dinlerarası işbirliğini sağlama ile ilgili tüm turizm türleri teşvik edilmeli ve Turizm Etiği Küresel Yasası'na (GCET) göre uygulanmalıdır.

33. İnanç Turizmi, bu turizmin boyutlarını, türlerini, yönetimini ve ayrıca anıtlar, söz konusu yerler ve bölgeler üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak için yeterli çalışmalar yapmayı ön görür. İnanç turizminin ve tinsel turizmin tam olarak tanımları, aynı kavam ve ölçüleri kullanmayı sağlayacak biçimde yapılmalıdır. İnanç Turizmi alanında verimli uygulamalar yönetmeliğinin hazırlanması dikkate alınmalıdır. Bunun için de inanç turizmi ile ilgili iyi bir koleksiyona, derlemeye ve uluslar arası uyum istatistiklerine gereksinim vardır. Sonuç olarak, inanç turizm araştırma ve çözümlemeleri, turizmde arz ve talebi çözümlemek için profesyonel turizmciler kadar, araştırmacı ve akademisyenler ağının da yaratılmasını gerekli kılacaktır.

The members of the Union of the Mediterranean are the following:

- the 27 European Union member states (Austria, Belgium, Bulgaria, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Malta, Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden and United Kingdom)
- the European Commission ,
- the Mediterranean Partner countries (Albania, Algeria, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Egypt, Israel, Jordan, Lebanon, Mauritania, Monaco, Montenegro, Morocco, the Palestinian Authority, Syria, Tunisia and Turkey)
- Libya as an observer *status*
- the League of Arab States

Notice

- Members of the European Union;
- Other members;
- Observateurs

*Printed by
Editrice Salentina s.r.l.
October 2011*

EUROPEAN
COMMISSION

Community of
Mediterranean
Universities

UNIVERSITÀ
DEGLI STUDI DI BARI
ALDO MORO

UNIVERSITÀ
DEL SALENTO

POLO
EUROMEDITERRANEO
JEAN MONNET

This report is reproduced and published with permission of UNWTO, the copyright owner of the original English-French-Spanish versions published in "International Conference on Tourism, Religions and Dialogue and Cultures; Cordoba, Spain, 29-31 October 2007" (ISBN 978-92-844-1279-2) available at: www.e-unwto.org/content/978-92-844-1279-2.

Polo Euromediterraneo Jean Monnet is the copyright owner (ISBN 978-88-902811-8-1) of the following versions:

IT [Cosimo Notarstefano, Graziella Todisco],

GR [Zosi Zografidou, Antonia Casamassima]

PL [Aleksandra Boratynska]

RU [Eleonora Gallucci, Lara Benegiamo, Elisa Maria Fina, Valentina Verardo]

SR [Dragan Mraovic]

TR [Nalan Kızıltan]

Published in partnership with the Community of Mediterranean Universities (Collection CMU Series n. 41 – 2011) available at: www.cmungo.org and www.poloeuromediterraneo.eu

978-88-902811-8-1

Prof. Cosimo Notarstefano
POLO EUROMEDITERRANEO JEAN MONNET

Reproduction and translation for non-commercial purposes are authorised, provided the source is acknowledged and the publisher is given prior notice and sent a copy.

Collection CMU Series n. 41 - 2011

ISBN 978-88-902811-8-1